

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**ŞİA DÜŞÜNCE SİSTEMİNİN SOSYOLOJİK İNCELEMESİ
-İĞDIR CAFERİLERİ ÖRNEĞİ-**

Çetin TİGRAK

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Erdal YILDIRIM**

TUNCELİ-2022

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ŞİA DÜŞÜNCE SİSTEMİNİN SOSYOLOJİK İNCELEMESİ
-İĞDIR CAFERİLERİ ÖRNEĞİ-

Çetin TİGRAK
(19120602)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Prof. Dr. Erdal YILDIRIM

TUNCELİ-2022

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ŞİA DÜŞÜNCE SİSTEMİNİN SOSYOLOJİK İNCELEMESİ
-İĞDIR CAFERİLERİ ÖRNEĞİ-

Çetin TİGRAK
YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Bu tez 27/05/2022 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından **oybirliği** ile kabul edilmiştir.

İmza	İmza	İmza
Doç. Dr. Handan KARAKAYA	Prof. Dr. Erdal YILDIRIM	Prof. Dr. Murat Cem DEMİR
(Fırat Üniversitesi)	(Munzur Üniversitesi)	(Munzur Üniversitesi)
BAŞKAN	DANIŞMAN	ÜYE

Bu tez, Enstitümüz Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Hazırlanmıştır.

Doç. Dr. Murat KORUNUR
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı "Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu"ndaki hükümlere tabidir.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

İmza
Çetin TİGRAK

Danışman
Prof. Dr. Erdal YILDIRIM

TEŞEKKÜR

Tezimi hazırlamama ve geliştirmeme yardımcı olan değerli tez danışmanım Prof. Dr. Erdal YILDIRIM’a desteğinden ötürü teşekkür ederim.

Maddi ve manevi her türlü desteklerini esirgemeyen sevgili aileme ve değerli dostlarım Yağmur KANDEMİR ile Ahmet ARI’ya teşekkür ederim.

Çetin Tigrak
TUNCELİ-2022

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	I
TEŞEKKÜR.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR LİSTESİ	VI
TABLolar LİSTESİ.....	VII
ÖZET	VIII
ABSTRACT	IX
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın konusu	1
1.2. Araştırmanın amacı	3
1.3. Araştırmanın önemi.....	3
1.4. Araştırmanın yöntemi.....	3
1.4.1. Araştırmanın modeli.....	4
1.4.2. Araştırmanın evren ve örnekleme.....	4
1.5. Araştırmanın sınırlılıkları	4
1.6. Tanımlar	5
İKİNCİ BÖLÜM	6
2. ŞİİLİĞİN OLUŞUMU, TARİHSEL SÜRECİ VE DÜŞÜNCE SİSTEMİ	6
2.1. Şiiliğin tanımı ve doğuşu.....	6
2.1.1. Şiiliğin(Şia) tanımı	7
2.1.2. Şiiliğin(Şia) doğuşu.....	8
2.2. Şia fırkaları.....	10
2.2.1. Zeydiyye fırkası.....	11
2.2.1.1. Zeydiyye fırkasının doğuşu	11
2.2.1.2. Zeydiyye fırkasının düşünce sistemi	12
2.2.2. İsmailiyye fırkası.....	13
2.2.2.1. İsmailiyye fırkasının doğuşu	14
2.2.2.2. İsmailiyye fırkasının düşünce sistemi	16
2.2.3. İmamiyye fırkası	16
2.2.3.1. İmamiyye fırkasının doğuşu.....	17
2.3. Şia'nın temel inanç esasları.....	19
2.3.1. Tevhid.....	19
2.3.2. Adalet	20
2.3.3. Nübüvvet	21

2.3.4. Mead.....	22
2.3.5. İmamet.....	22
2.3.6. İnançla ilgili diğer konular	24
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	26
3. ŞİİLER'DE KERBELA OLAYI ve MUHARREM AYI.....	26
3.1. Kerbela olayı	26
3.1.1. Hz. Peygamber'den sonra hilafet sorunu	27
3.1.2. Hz. Hüseyin'in öldürülmesi	30
3.2. Kerbela sonrası gelişmeler	32
3.2.1. Medine isyanı (Harre Savaşı)	32
3.2.2. Mekke isyanı	33
3.2.3. Tevvabun hareketi	34
3.2.4. Muhtar Ebû Ubeyd es-Sekafî isyanı.....	36
3.3. Şiilerde Muharrem Ayı.....	37
3.3.1. Aşure matemi	38
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	40
4. İĞDIR'DA ŞİİLİK (CAFERİLİK).....	40
4.1. Caferilik.....	40
4.1.1. Türkiye'de Caferilik.....	41
4.1.2. Iğdır'da Caferilik.....	43
4.1.3. Iğdır'daki Caferilerin örf ve adetleri	44
4.1.3.1. Doğum.....	45
4.1.3.2. Sünnet ve kirvelik.....	45
4.1.3.3. Evlilik.....	46
4.1.3.4. Ölüm.....	47
4.1.3.5. Caferilerde önemli günler.....	48
4.2. Iğdır'daki Caferilerin ibadet boyutu.....	50
4.2.1. Namaz.....	50
4.2.2. Oruç	52
4.2.3. Zekat ve humus	53
4.2.4. Hac	54
4.2.5. Cihad	55
4.3. Şiilik (Caferilik) ve Alevilik arasındaki temel farklar.....	55
4.4. Iğdır'da aşure matemi.....	57
4.4.1. Iğdır'da Muharrem Ayı'nda kullanılan semboller	59
4.4.2. Iğdır'da Muharrem Ayı'na özel kavram ve terimler	61
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	64

6. KAYNAKLAR.....	66
ÖZGEÇMİŞ.....	70
EKLER.....	71

KISALTMALAR LİSTESİ

akr.	: aktaran
b.	: (ibn) oğlu
bkz.	: bakınız
bt	: (bint) kızı
çev.	: çeviren
d	: doğum
Dü.	: düzenleyen
e.t	: erişim tarihi
Hz	: hazreti
ö	: ölüm
s.	: sayfa
Sav	: sall-allahu aleyhi ve sellem
t.y	: tarih yok
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Şia'nın on iki imamı.....	25
---	----

ÖZET

Bu çalışmada dolaylı gözlem ve katılımcı gözlem teknikleri kullanılarak Şia düşünce sistemleri sosyolojik olarak incelenmiş ve Iğdır'da yaşayan Şia mezhebine bağlı Caferilik ele alınmıştır.

Araştırmamız dört bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde genel çerçeve ortaya konulmuş ve araştırmanın amacı, önemi belirtilmiştir. İkinci bölümde Şia mezhebinin oluşum süreci incelenmiş ve Şia içindeki bölünmeler ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Şia mezhebi için önemli bir yer tutan Kerbela olayı ve Muharrem Ayı etkinliklerine değinilmiştir. Son bölümde ise Iğdır'da yaşayan Caferilerin dini yaşayış biçimleri ve kültürleri ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Şia, Caferilik, kültür

ABSTRACT

Sociological Analysis Of The Şia System Of Thought -Example of Iğdır Caferi-

In this study, Şia thought systems were examined sociologically using indirect observation and participatory observation techniques and Caferilik associated with the Şia sect living in Iğdır was discussed.

Our research consists of four parts. In the first chapter, the general framework is laid out and the purpose and importance of the research is stated. In the second chapter, the formation process of the Şia sect was examined and the divisions within Şia were discussed. In the third chapter, the events of Kerbela and the month of Muharrem, which occupy an important place for the Şia sect, are mentioned. In the last chapter, the religious life forms and cultures of the Caferilik living in Iğdır are discussed.

Key words: Şia, Caferilik, culture

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

“Şia Düşünce Sisteminin Sosyolojik İncelemesi –İğdır Caferileri Örneği” adlı bu araştırmanın giriş bölümünde araştırma hakkında genel bir bilgi verilerek araştırmanın konusu, amacı, önemi, yöntemi, sınırlılıkları ve konuya dair kavramların tanımlarına yer verilmiştir.

1.1. Araştırmanın konusu

İnsanlık tarihiyle beraber var olan din olgusu, tarihin her evresinde bireyin ve toplumun üzerinde bir etki gücüne sahip olmuştur. Dinin, bireyler üzerinde kaynaştırıcı, bütünleştirici gibi olumlu etkilerinin yanı sıra, büyük savaşları tetikleyen çatışma gibi olumsuz etkileri de tarihin her safhasında varlığını sürdürmüştür.

İnsanlık tarihiyle beraber var olmaya başlayan din olgusunun toplumlardaki algılayış biçimleri daima farklı olmuştur. Geniş coğrafyalara yayılan büyük dinler zamanla içinde bulundukları toplumların kültürüne bağlı olarak belli kişi veya guruplar etrafında yeniden yorumlanmaya başlanmıştır. Toplamların, dini kendi kültürlerine göre yorumlaması sonucunda ise zamanla mezhep kavramını ortaya çıkarmıştır.

Dünya üzerindeki neredeyse bütün büyük dinlerde farklı düşünce ekollerinin ortaya çıkması sonucu mezhepleşme ve cemaatleşme olgusu var olmuştur. Aynı zamanda bu farklı düşünce ekollerinin genellikle o dinin peygamberinin vefatından sonra ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bunun sebebi ise bir dinin peygamberi hayattayken toplum içinde ortaya çıkan anlaşmazlıklar onun aracılığıyla çözüme kavuşturulmaya çalışılırdı. Ancak peygamberlerin ölümünden sonra toplum içinde ortaya çıkan sorunların çözümü için farklı düşüncelerin olması mezhepleşme sürecini başlatmıştır.

Diğer büyük dinlerde olduğu gibi İslam dininde de Hz. Peygamber'in ölümünden sonra mezhepleşme sürecinin başladığını söylemek mümkündür. Ancak İslami inanca göre Hz. Peygamber'in ölümüyle beraber vahiy kapısı kapandığı için kimsenin doğruluğunu tartışmaya kapalı bir bilgiye sahip olduğunu iddia etme hakkı yoktur. Bu sebeple mezhep ve dinin bir tutulması doğru değildir. Ayrıca bir kişinin dindar olabilmesi için bir mezhebe ait olması da gerekmemektedir.

Hız. Peygamber'in ölümünden sonra ortaya çıkan hilafet meselesi İslam toplumundaki ilk ayrılmaların başlangıcı sayılmıştır. Hilafetin Hız. Peygamber'in damadı olan Hız. Ali'nin hakkı olduğunu savunan gruplar zamanla Şii/Şia olarak adlandırılmış ve İslam'ın Ehl-i Sünnet mezhepleri dışındaki en büyük grubunu oluşturmuştur.

Başlarda taraftar anlamında kullanılan Şii/Şia kelimesi özellikle Hız. Ali'nin oğlu Hız. Hüseyin'in Kербela'da Yezid'in askerleri tarafından öldürölmesinden sonra siyasi bir anlama bürünmüş ve İslam toplumu içinde hilafet makamının Hız. Ali ve onun soyundan gelen Ehl-i Beyt'in hakkı olduğunu savunan grupların ortak adı olmuştur.

Hız. Ali ve Ehl-i Beyt'in hakkını savunmak için ortaya çıkan Şii düşüncesi zamanla kendi içinde farklı fırkalara bölünmüştür. Ancak bu fırkaların çoğu insanlar arasında taraftar bulmaması sonucu zamanla yok olmuştur. Günümüze kadar ulaşan Şii fırkaları ise Zeydiyye, İsmailiyye ve İmamiyye'dir. Bu araştırmanın alanını ise Şii mezhebine bağlı İmamiyye fırkasının İsnaaşeriyye/Caferilik kolu oluşturmaktadır. Bu düşünce ekölünün Caferilik olarak isimlendirilmiş olmasının sebebi ise altıncı imam olan Cafer es-Sadık'ın bu mezhebe yönelik fikirleridir.

İmamiyye Şia'sının itikadi ve fıkhı görüşlerini Hız. Ali ve onun soyundan gelen imamların oluşturmalarına rağmen, mezhepçilik akımları daha çok Cafer es-Sadık döneminde ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun sebebi ise Emevi ve Abbasi yönetimine karşı girişilen mücadelelerde Şia'nın büyük zararlar görmesi sonucu Cafer es-Sadık'ın yönetime karşı oluşacak isyanları engellemesi ve faaliyetlerine gizliden devam etmesidir. Bu da Şia'nın dikkatleri üzerine çekmeden zamanla güçlenmesine ve gelişmesine zemin sağlamıştır.

Türkiye'de Caferi nüfusu 1950'lerden önce Iğdır ve Kars çevresinde yoğun bir şekilde yaşarken, bu dönemdeki ekonomik sebeplerle oluşan büyük göçlerin sonucunda Türkiye'nin birçok iline dağılmıştır. Günümüzde İstanbul, Ankara, Çorum, İzmir, Manisa, Kocaeli başta olmak üzere Caferi nüfusu geniş bir coğrafyada yaşamaktadır.

Bu çalışmamızda Iğdır'daki Caferilerin dini uygulama biçimi ele alınmıştır. Çalışmamız dört bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde araştırmanın genel çerçevesi ortaya konulmuş ve konunun amacı, önemi ve kullanılan yöntem belirtilmiştir. İkinci bölümde ise Şia mezhebinin ortaya çıkış süreci ve düşünce sistemleri ele alınmış ve Şia içindeki bölünmeler açıklanmıştır.

Araştırmanın üçüncü bölümünde ise Şia düşüncesinin oluşmasında büyük bir öneme sahip olan Kербela olayı incelenmiş ve Kербela anısına her yıl düzenlenen Muharrem ayı etkinlikleri ele alınmıştır. Son bölümde ise Iğdır'daki Caferilerin dini uygulama biçimleri ele alınmış, Caferilerin Türkiye'deki dağılımları incelenmiş ve Iğdır Caferileri için önemli olan

Muharrem ayının 10 günü olan Aure etkinliklerine yer verilmiştir. Araştırmamızın sonuç kısmında ise genel bir değerlendirmede bulunularak araştırma tamamlanmıştır.

1.2. Araştırmanın amacı

Bu araştırmayı yapmamızdaki amacımız; Türkiye’de yaşayan Ehl-i Sünnet mensupları dışında büyük bir taraftar grubuna sahip olan ia mezhebinin Caferilik koluna mensup olan kişilerin inanç sistemlerini sosyolojik olarak incelemektir.

Bunu yaparken ki gayemiz dünya üzerinde İslam çatısı altında büyük bir nüfusa sahip olan ia mezhebinin nasıl ortaya çıktığını ve düşünce sistemlerinin oluşmasında rol oynayan etkenleri tarafsız bir şekilde ortaya koymaktır. Aynı zamanda ülkemizde farklı inanç sistemlerinin bir arada yaşadığı il olması bakımından Iğdır’daki Caferilerin inanç biçimlerini sosyo-kültürel etkenler bağlamında açıkladıktan sonra, onlar için siyasal ve dini anlamda büyük bir öneme sahip olan Muharrem ayında yapılan dini ritüellerini objektif bir biçimde ele almaktır.

1.3. Araştırmanın nemi

İslam çatısı altında farklı mezheplere ev sahipliği yapan Türkiye’de dini anlamdaki akademik çalışmalar daha çok Ehl-i Sünnet mezhepleri üzerinde olmuştur. Türkiye’de ia mezhebi üzerine yapılan akademik çalışmalarda ise daha çok İranlı yazarlar tarafından yazılan eserlerin tercümesi şeklinde olmuştur. Türkçe yazılan eserlerde ise ia mezhebi bir çatı olarak ele alınmış ve Caferi fırkası göz ardı edilmiştir.

Bizim küçüklükten beri Caferi mensuplarının içinde bulunmamız ve onların düşünce biçimleri ile kltrlarına hakim olmamız bu araştırmamızın Caferi düşünce sisteminin anlaşılmasında önemli olacaktır. Aynı zamanda bu çalışma daha sonraki dönemlerde bu konu hakkında yapılacak araştırmalara da n kaynak oluşturması bakımından bir öneme sahip olacaktır.

1.4. Araştırmanın yöntemi

Sosyoloji biliminde metodoloji konusundaki tartışmalar, sosyolojinin bir bilim dalı olarak kabul edilmesinden beri vardır. Sosyolojinin bir alt disiplini olan din sosyolojisinde de bu sorun halen devam etmektedir. Din sosyolojisinin konularının geniş ve karmaşık

olmasından ötürü farklı metot ve teknikler kullanılmıştır. Ancak bilimsel çalışmaların başarılı olabilmesi ve güvenilirliğinin sağlanması için kullanılan yöntem ve teknikler büyük bir öneme sahiptir.

1.4.1. Araştırmanın modeli

Bu araştırmada nitel veri toplama yöntemleri kullanılmıştır. Bu amaçla araştırma konusu belirlendikten sonra bu konu hakkında yazılmış kaynaklar okunup değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca internet ortamında konu hakkında yazılmış olan makale ve web sitelerine ait bilgiler incelenmiştir. Elde edilen verilerle beraber Iğdır'daki bazı Caferi mensuplarıyla yapılan görüşmeler karşılaştırılıp bu yönde araştırma tamamlanmıştır. Aynı zamanda Caferiler üzerine yazılmış önemli bir kaynak olan İlyas Üzümlü'nün doktora tezi olan “İnanç Esasları Açısından Türkiye’de Caferilik” adlı çalışması incelenmiş ve çalışmanın metot ve tekniklerinden yararlanılmıştır.

1.4.2. Araştırmanın evren ve örnekleme

Bir araştırmanın planlamasında dikkat edilmesi gereken konulardan biriside araştırmanın evren ve örnekleminin belirlenmesidir. Evren: bir alan araştırmasında araştırma yapılacak problem alanının tamamına denilmektedir. Bundan yola çıkılarak araştırmanın evrenini Türkiye’de yaşayan Caferiler oluşturmaktadır.

Bir araştırmanın evrenine ulaşmak mümkün olmadığından dolayı örneklem yöntemi kullanılmaktadır. Örneklem, evreni oluşturan grubu temsil eden daha küçük gruplara denilmektedir. Bu sebeple araştırmanın örneklemini Iğdır’da yaşayan Caferiler kapsamaktadır.

1.5. Araştırmanın sınırlılıkları

Şia mezhebi geniş bir düşünce ekolüne sahip olduğu için geniş kapsamlı olarak incelenmesi zor olacağından dolayı bu araştırmamız Iğdır ilindeki Caferiler üzerinde sınırlandırılmıştır.

Bu araştırmanın yapıldığı dönem içinde dünya genelinde var olan COVID–19 virüsü nedeniyle Türkiye’de alınan önlemler kapsamında görüşme yapılacak kişi sayısı sınırlı tutulmuştur.

1.6. Tanımlar

Şia: Arapçada bir kimseyi desteklemek ona tabi olmak anlamında kullanılan “şya” kökünden gelen şia kelimesi ‘tarafdar, yardımcı’ gibi anlamlara gelmektedir (Öz, 2016).

Caferilik: İmamiyye Şia’sına “On İki İmamcılar” anlamında İsnaaşeriyye (Bulut, 2018), fıkhi ve ameli anlamında ise “Caferiyye” olarak isimlendirilmiştir (Öz, 2016).

İKİNCİ BÖLÜM

Hidmet ehline sim ü zer virmek
Şah-ı mülk-i mecaza adettür
Hasıl-ı hidmet-i Nebi ü Veli
Şeref-i rütbe-i şهادettür¹
FUZULİ

2. ŞİİLİĞİN OLUŞUMU, TARİHSEL SÜRECİ VE DÜŞÜNCE SİSTEMİ

2.1. Şiiliğin tanımı ve doğuşu

Şii mezhebini daha iyi anlayabilmek için öncelikle mezhep kavramıyla ne demek istenildiğinin anlaşılması gerekmektedir. Bu çerçevede bakıldığı zaman mezhep kavramı sözlükte ‘gidecek yer ve yol’ manasına gelirken, terim anlamıyla “Dinin inanç esaslarını veya ameli hükümlerini anlama ve yorumlama konusunda kendine özgü yaklaşımlara sahip düşünce sistemi; bu yaklaşımlar etrafında meydana gelen ekolleşmenin ürünü olan ilmi ve fikri birikim” anlamına gelmektedir (TDV, 2021). Diğer bir deyişle mezhepler, insanların yaşadığı sosyo-kültürel çevrenin etkisiyle dinin ana kaynaklarını yorumlaması ve anlamlandırılması sonucu ortaya çıkan farklı düşünce sistemlerinin zamanla taraftar kazanması durumudur.

Mezhepler, siyasi ve toplumsal olaylar neticesinde dinin ana kaynakları dışında yorumlamasıyla ortaya çıkan farklı düşünce ekolleridir. Karizmatik lider olarak görünen bir kişiyi odağa alması neticesinde zamanla sistemleşen yapılar haline gelen mezhepler, toplumsal yapıdaki sorunlara çözüm üreten mekanizmalara dönüşmüşlerdir. Örneğin, bir konu hakkında “Ehl-i sünnete göre şöyledir” denildiğinde burada anlatılmak istenen şey, o mezhebin anlaşılma ve çözüm üretme tarzıdır.

Dünya üzerindeki bütün büyük dinlerde farklı düşünce ekollerinin ortaya çıkması sonucu mezhepleşme ve cemaatleşme olgusu var olmuştur. Bu farklı düşünce yapılarının genellikle o dinin peygamberinin vefatından sonra ortaya çıktığı gözlenmektedir. Bunun sebeplerinin başında ise evrensel dinler geniş coğrafyalarda hakimiyet kurmaya başladığı zaman içinde bulunduğu coğrafyanın kültürünün tesiri altına girer ve o kültürün tesiriyle dini

¹ “İnanç erlerine altınla gümüş vermek, manevi mülkün sultanının bir geleneğidir. Peygamber’le Veli’ye hizmet etmek, şehitlik şerefine erişmek gibidir.” Fuzuli

yorumlamada farklı düşünce sistemlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Oluşan bu düşünce sistemleri ise mezhepler adı altında toplumdaki sosyo-kültürel değişmelere karşı dinin devamlılığını sağlamada yardımcı olur (Bozkuş, 2002).

İslami inanca göre Hz. Peygamber'in ölümüyle beraber vahiy kapısı kapandığı için kimsenin doğruluğunu tartışmaya kapalı bir bilgiye sahip olduğunu iddia etme hakkı yoktur. Bu sebeple mezhep ve dinin bir tutulduğu yaklaşımlar doğru değildir. Çünkü din ilahi bir kaynağa dayanırken, mezhepler beşeri faktörlere dayanmaktadır. Nitekim Onat (2017: 23), mezhepleri "itikadi ve ameli sahadaki düşünce ekolleri" olarak görmüş ve mezheplerin beşeri faktörler olduğunu vurgulamıştır. Aynı zamanda Onat Hz. Peygamber'in herhangi bir mezhebe bağlı olmayışını delil göstererek bir dine bağlı olmak için o dindeki bir mezhebi benimseme şartının gerekmediğini söylemektedir.

2.1.1. Şiiliğin(Şia) tanımı

Hz. Peygamber'in ölümünden sonra ortaya çıkan hilafet/imamet meselesi tarih boyunca Müslümanlar arasında önemli bir sorun teşkil etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber'in vefatıyla beraber Müslümanlar arasında devlet başkanının/halifesinin kim olacağına yönelik çeşitli fikir ayrılıkları oluşmaya başlamış ve bu ayrılıklar zamanla siyasi çatışmaların odak noktasına dönüşmüştür. Hz. Peygamber'in vefatından sonra oluşan bu fikir ayrılıklarını genel olarak üç görüş çerçevesinde açıklamak mümkündür. Birinci görüşe göre halife serbest bir seçimle belirlenmelidir. İkinci görüşe göre ise yapılacak seçim Kureyşliler arasında olması gerekir. Son görüşe göre ise seçim Kureyş/Haşimiler arasında olmalıdır. Son görüşü benimseyen kesim halifelüğün Hz. Ali ve onun soyundan gelenlerin hakkı olduğunu savunan Şia Mezhebini oluşturmuştur (Bulut, 2018).

Arapçada bir kimseyi desteklemek ona tabi olmak anlamında kullanılan "şya" kökünden gelen şia kelimesi 'tarafdar, yardımcı' gibi anlamlara gelmektedir (Öz, 2016). Terim olarak ise "Hz. Peygamber'in vefatından sonra devlet yönetiminin Hz. Ali'ye ve onun soyundan gelenlere ait olduğu düşüncesi etrafında birleşen çeşitli grupların ortak adı" şeklindedir (TDV, 2021).

Fığlalı (1983: 340) Şia'nın bir fırka olarak kullanılmadan önce Arap dilinde "tarafdar" anlamıyla sık sık kullanıldığını vurgulamaktadır. Nitekim Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinde görüş ayrılıkları sonucunda oluşan toplulukları belirlemek için "Şiatu Osman", "Şiatu Ali", "Şiatu Muaviye" tarzı nitelendirmeler kullanılmıştır. Bu kullanımlar mezhep

anlamında değil, daha çok ‘Ali taraftarları’ veya ‘Osman taraftarları’ anlamlarında kullanılarak o kişiyi takip eden insanları nitelendirmiştir.

Muhammed b. Hasan et-Tusi’ye göre Şiilik, Allah’ın iradesi ve Hz. Peygamber’in vasiyetiyle, Hz. Ali’nin Peygamber’in vefatından sonra Müslümanların halifesi olduğuna inanmaktır (akr. Öz, 2016). Tusi’in bu görüşüne ilave olarak Tabatabai (2016: 28) Şiiliğin, Hz. Peygamber’in ölümünden sonra hilafet makamının onun soyundan olması gerektiğine inanan ve Ehl-i Beyt mektebini takip eden kimselere denilmesi gerektiğini söylemektedir. İbn Haldun ise Şiiliğin Hz. Ali ve oğullarına taraftarlık edenlere tahsis edildiğinden bahseder (akr. Ecer, 1983). Bütün bu açıklamalar doğrultusunda ise Şia’nın temelinde Hz. Ali ve onun soyundan gelen imamların bulunduğunu söylemek mümkündür.

2.1.2. Şiiliğin(Şia) doğuşu

İslam’da önemli bir kopma noktası olan Şia’nın tarih sahnesine mezhep olarak ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmemektedir. Bazı Şia araştırmacıları Şia’nın Hz. Peygamber döneminde başladığını söylerken, tarafsız araştırmacıların çoğu ise Kerbela olayından önce Şiilik hareketinden bahsedilemeyeceğine yönelik hemfikirlerdir.

Sosyoloji bilimi açısından toplumdaki sosyal ve siyasi gibi olayların tek bir olguya dayandırılarak açıklanması sağlıklı bir açıklama olmayacağından dolayı Şia’nın oluşmasında rol oynayan farklı etkenlerin açıklanması gerekmektedir. Buna karşılık Şia’nın oluşmasında Hz. Ali’nin önemli bir figür olduğuda bilinmesi gerekmektedir. Nitekim Sezer (2011: 131) İslamiyet’teki bütün ayrılıkların kökeninde Hz. Ali’nin kişiliğinin ve hikayesinin yer aldığını vurgulamaktadır.

Bugüne kadar Şia’nın bir mezhep olarak ne zaman ortaya çıktığına yönelik çeşitli fikir ayrılıkları vardır, ama genel olarak Şia’nın doğuşunu beş başlık altında incelemek mümkündür.

a-Şia’nın Hz. Peygamber hayattayken ortaya çıktığı görüşü: Bu görüşü benimseyenler Şia isminin bizzat Hz. Peygamber tarafından Hz. Ali taraftarlarına verildiğini savunmaktadırlar. Buna delil olarak ise Hz. Peygamber’in Gadir Hum denilen yerde Maide Süresi 67. Ayet “Ey Resulüm! Rabbinden Sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O’nun elçiliğini aksatmış olursun. (Bu hususta hiç kimseden korkma, çünkü) Allah Seni insanlardan koruyacaktır. Şüphesiz, Allah, kafir olan bir topluluğu hidayete erdirmeyecektir” ayetinde belirtilen tebliğ edilmesi gereken olayın Hz. Ali’nin hilafetinin olduğunu savunurlar.

Bu düşüncüyü savunanlara göre ayetten sonra Hz. Peygamber kendisinden sonra imamet makamını Hz. Ali ve onun soyundan gelenlere ait olduğunu bildirmiştir (Fıglalı, 1993).

b-Şia'nın Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıktığı görüşü: Bu görüşü benimseyenlere göre Hz. Peygamber ölmeden önce vasiyetini yazmak için kağıt ve kalem istemiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in hastalıktan dolayı kendinde olmadığını ve Müslümanlara Kuran ve sünnetin yeteceğini söyleyerek vasiyete engel olduğu aktarılır. Bu düşünceye göre Hz. Peygamber'in vasiyetini yazmasına engel olunmasaydı Hz. Ali'nin halifeliğini belirtecekti (Gölpınarlı, 2016). Bu sebeple Hz. Peygamber'in ölümünden sonra ortaya çıkan hilafet-imamet hakkının Hz. Ali ve onun soyundan gelen Ehl-i Beyte ait olduğunu savunan taraftarlara Şia olarak isimlendirilmiştir. Genel olarak Hz. Peygamber'in ölümünden sonra Şia'nın doğduğu görüşü yazarlar arasında taraftarlık bulsa da, buradaki Şia'nın bir mezhep olarak zuhur etmediği daha çok "Ali Taraftarlığı" anlamında kullanıldığı görüşü mevcuttur (Ecer, 1983).

c-Şia'nın Hz. Osman döneminde ortaya çıktığı görüşü: Hz. Peygamber'in ölümünden sonra İslam Devleti'nin halifesi olan Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde devlet görevlerinin ehli kişilere teslim edilmiş olması ve toplum içindeki sorunların çözümünde adaletli bir şekilde davranılması sebebiyle bu iki halife döneminde yeni bir devlet idarecisine ihtiyaç duyulmamıştır. Fakat Hz. Osman'ın kendi döneminde devlet görevlerine kendi yakınları olan Emevileri ataması ve Emevi idarecilerinin yönettiği yerlerde halka zulüm etmesine karşı halifenin buna sessiz kalması yeni bir devlet başkanının olması gerektiği düşüncesinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemde Hz. Ali'nin halife olması gerektiğini düşünenlerin Şia olarak isimlendirildiği belirtilir (Öz, 2016).

d-Şia'nın Hz. Osman'ın vefatından sonra ortaya çıktığı görüşü: Bazı araştırmacılara göre Şia'nın temelleri Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra Yahudi asıllı Abdullah b. Sebe tarafından atılmıştır. Abdullah b. Sebe, Hz. Ali'nin halife olması için çalışmalar yapmış, ancak sapkın fikirlerinden dolayı Hz. Ali tarafından sürgün edilmiştir (Öz, 2016). Ayrıca Hz. Osman'ın ölümünden sonra başa geçen Hz. Ali'nin halifeliğini kabul etmeyen Talha bin Ubeydullah, Zübeyr bin Avvam ve Hz. Peygamber'in eşi Aişe bt. Ebu Bekir önderliğindeki ordu ile Hz. Ali taraftarlarının arasında gerçekleşen ve Müslümanlar arasında ilk iç savaş olarak kabul edilen Cemel Savaşı'nda ve daha sonraları İslam Devleti'nin Suriye valisi Muaviye bin Ebu Süfyan ile Hz. Ali arasında gerçekleşen Sıffin Muharebesi'nde Hz. Ali'yi destekleyip ve onun önderliğinde savaşanların Şia olarak isimlendirildiği bilinmektedir (Gümüşoğlu, 2013).

e-Şia'nın Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesinden sonra başladığı görüşü: Çoğu İslam mezhep araştırmacısı tarafından kabul gören bu görüşe göre bugünkü kullanma anlamıyla Şia mezhebinin temelleri Hz. Hüseyin'in şehadetinden sonra onun ve Ehl-i Beyt'in uğradığı bu katliamın intikamını almak isteyen kişilerin başlattığı isyanlar sonucunda oluşmuştur (Öz, 2008).

Mezheplerin ortaya çıkış sebeplerinin anlaşılabilmesi için birey ve toplum arasındaki insan unsurunun iyi anlaşılması gerekmektedir. Çünkü bütün mezhepler insanoğlunun bir ürünüdür. İnsan unsuru dışında bir mezhebin anlaşılması mümkün gözükmemektedir. Bu sebeple Hz. Ali'nin imameti konusunda ortaya çıkan fikir ayrılıkları sonucunda oluşan Şia mezhebinin doğuş sebeplerinin anlaşılabilmesi için öncelikle Hz. Ali'nin hayatının ve onun etrafında gerçekleşen olayların iyi incelenmesi gerekmektedir.

2.2. Şia fırkaları

Mezhepler tarihine bakıldığı zaman özellikle dört büyük dindeki mezhepler başta olmak üzere bütün mezheplerin kendi içlerinde de ayrılımların meydana geldiği gözlenmektedir. Şia mezhebinde ise ilk üç imam olarak görülen Hz. Ali ve oğulları Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin dönemlerinde bölünmelerin meydana gelmediği bilinmektedir.

Şia'daki ilk bölünmeler Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Keysaniyye² olarak adlandırılan bu kişiler Hz. Ali'nin üçüncü oğlu Muhammed b. Hanefiyye'yi imam olarak kabul etmişlerdir. Muhammed b. Hanefiyye'yi ölümüne kadar imam olarak gören fırka mensupları, onun ölümünden sonrada onun ölmediğini ve mehdi olarak geri dönüp hakimiyet kuracağı inancına sahip olmuşlardır (Öz, 2016).

Keysaniyye fırkası Şia içindeki ilk kopmalardan biri olarak görülebilir. Ancak diğer Şia fırkalarına oranla yeteri kadar taraftar bulmadığı için zamanla ortadan kalkmıştır.

Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinden sonraki dönemde Müslümanlar arasında Ehl-i Beyt taraftarlığını dile getiren ve onların hakkı olan halifeliği savunan gruplar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Şia içinde çeşitli fikir ayrılıkları oluşmaya başlamış ve Şia mezhebinden çok sayıda fırka meydana gelmiştir. Ancak zamanla bu fırkalar Şia'nın temel prensipleri içinde dışlanmış ve yok olmuştur. Bu sebeple Şiiliği genel olarak kendi içinde üç ana fırkaya bölmek mümkündür. Bunlar; Zeydiyye, İsmailiyye ve İmamiyye fırkalarıdır.

² Bazı kaynaklarda Hz. Osman döneminde ve onun ölümünden sonra Hz. Ali'nin halifeliğini savunan Abdullah b. Sebe'in öğretilerine karşılık olarak, bu fırkanın çağdaşları tarafından zaman zaman Sebeiyye olarak da adlandırıldığı bildirilmektedir.

2.2.1. Zeydiyye fırkası

Dünya üzerindeki neredeyse tüm mezhepler içinde bulundukları toplumlardaki siyasi, kültürel ve ekonomi gibi sebepler neticesinde ortaya çıkmış olan inanç sistemleridir. Bu sebeple tarihi süreç içinde ortaya çıkmış olan mezhepler bulundukları toplumların kültürünü ve siyasetini de içinde barındıran yapılar olmuştur.

Daha çok siyasi bir yapı olarak Zeyd b. Ali b. el-Hüseyin b. Ali tarafından tohumları atılan Zeydiyye fırkası içinde bulunduğu dönemdeki bir takım siyasi ve kültürel etkiler sebebiyle ortaya çıkmış siyasal bir mezhep iken zaman içinde bir inanç sistemine dönüşmüş ve günümüze kadar varlığını sürdürebilmiştir.

2.2.1.1. Zeydiyye fırkasının doğuşu

Zeydiyye, dördüncü imam olan Zeynü'l-Abidin Ali b. Hüseyin'in oğlu Zeyd'in imamlığını kabul eden ve onun yolunda gidenlerin oluşturduğu fırkadır.

Medine'de dünyaya gelen Zeyd b. Ali'nin annesi Sindli³ bir cariyedir. Zeyd b. Ali, öğrenim çağında büyük kardeşi Muhammed el-Bakır'dan ilmi dersler almış ve başta Küfe olmak üzere çevre şehirlere sık sık ziyaretler gerçekleştirmiş, bu ziyaretlerinde daima insanlarla ilmi tartışmalara girmiş ve kendini geliştirmiştir. Aynı zamanda tarihi kaynaklarda Zeyd b. Ali'nin gençliğinde Ebu Hanife⁴ ve Vasil b. Ata'nın⁵ görüşlerinden etkilendiği yazılır. Bu sebeple bazı kaynaklarda Zeydiyye fırkasının Hanefi mezhebinin görüşlerinden etkilenererek ortaya çıktığı aktarılmaktadır (Doğan, 1989).

Zeyd b. Ali, Emevilere karşı isyan etmeden önce Küfe'de Hz. Hüseyin ve yanındakilerin Kerbela'da şehit edilmesinden dolayı Hz. Ali taraftarları arasında Emevilere karşı bir düşmanlık büyümüş ve isyan fırsatları kollanmıştır. Bu ortam içinde dedesinin Kerbela'da şehit edilmesinin intikamını almak isteyen Zeyd b. Ali'nin başlattığı isyan kısa bir sürede çok sayıda taraftar toplamayı başarmıştır.

Tarihi kaynaklarda Zeyd b. Ali'nin Emevilere karşı isyan etmesinin sebeplerinin başında Zeyt b. Ali ile Hişam b. Abdilmelik arasında ortaya çıkan tartışma ve Zeyt b. Ali'nin Irak valisi Halid b. Abdillan ile yüzleştirilmek üzere Küfe'ye gönderilmesi olayları gösterilmektedir. Bu olaylar sırasında hakkının gasp edildiğini söyleyen Zeyd b. Ali, Hicri

³Sind, bugün Pakistan'ın güneyinde ve Hint Okyanusu kıyısında bulunan bir bölge.

⁴Hanefi mezhebinin imamı.

⁵Mu'tezile'nin kurucusu olarak bilinen âlim.

121 yılında Kufe halkının desteğiyle Emevilere karşı isyan başlatmıştır. Bir yıl süren bu isyan sonucunda yanındakilerin bir kısmının onu terk etmesi sebebiyle Hicri 122 yılında Emeviler’le olan savaşında yanındaki az adamla birlikte öldürülmüştür (Gökalp, 2007).

Tarihi kaynaklarda savaş zamanı Zeyd b. Ali taraftarlarının onu terk etmesinin sebebi olarak kendisine Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer hakkında ne düşündüğü söylendiğinde Zeyd b. Ali’nin “Ben o iki zat hakkında hayırdan başka bir şey söylemem. Babamdan onlar hakkında sadece hayırlı şeyler işittim. Ben sadece dedem Hz. Hüseyin’i öldüren Emevilere karşı harekete geçtim” cevabını vermesi üzerine bu zatlara lanet getirmesini bekleyen ancak istedikleri cevabı alamayan çoğu taraftarı onu terk etmiş ve sadece küçük bir azınlık yanında kalmıştır (Gümüşoğlu, 2013).

Başarısızlıkla sonuçlanmış olan Zeyd b. Ali’nin Emevilere karşı olan isyanından sonra kurtulan taraftarları oğlu Yahya b. Zeyd önderliğinde üç yıl sonra yeniden isyana kalkılmış ancak bu isyanda Yahya b. Zeyd’in öldürülmesiyle bastırılmıştır. Daha sonraki zamanlarda Zeydiyye taraftarları Abdullah b. Mu’aviye önderliğinde yeniden isyana kalkışmış ancak bu isyanda umulduğu gibi başarıyla sonuçlanmamıştır. Bazı kaynaklara da Abdullah b. Mu’aviye’nin başlattığı isyanda Zeyd b. Ali’nin imametinin Ehl-i Beyt’e ait olduğu görüşünden farklı olarak imametinin bütün Haşimoğullarının hakkı olduğu görüşü yer almıştır. Bu sebeple bazı araştırmacılar Abdullah b. Mu’aviye’nin taraftarlarını ayrı bir grup olarak ele alınması gerektiğini belirtirler (Doğan, 1989).

2.2.1.2. Zeydiyye fırkasının düşünce sistemi

Zeydiyye fırkasının Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer’in imamlığını kabul etmesi bakımından Şia fırkaları içinde Ehl-i Sünnete en yakın olarak bilinen fırkadır. Bu sebeple bazı mezhep tarihçileri Zeydiyye fırkasını Şia düşüncesi dışında tutmaktadır. Aynı zamanda Zeydiyye fırkası ile Mu’tazile ve İmamiyye Şia’sının görüşleri arasında da benzerlikler vardır. Ancak Zeydiyye’nin imamet ve büyük günah işleyenlere karşı olan tutumu sebebiyle Mu’tazile ve İmamiyye Şia’sından ayrılmaktadır (Bulut, 2018).

Zeydiyye göre bilgili, yiğit, cömert olma gibi nitelikler taşıyan ve Hz. Fatma’nın soyundan gelen her Ehl-i Beyt mensubu kişi imam olabilir (Tabatabai, 2016). Zeydiyye’nin Hz. Ali’nin soyundan gelenleri değil de Hz. Fatma’nın soyundan gelenleri imam olarak kabul etmesinin sebebi imametinin Hz. Ali’nin Hz. Fatma’dan olmayan oğlu Muhammed b. el-Hanifiyye geçmesinin önüne geçmektir.

Zeydiyye fırkasının diğer Şia fırkalarından ayrıldığı konuların başında imamın imam olabilmesinin ön şartlarından bir tanesinin huruç etmesi (isyan etmesi) diğerinin ise imamlığını açık bir şekilde ilan edip insanları kendisine biat etmeye çağırmasıdır. Zeydiyye fırkasının diğer Şia fırkalarından ayrıldığı başka bir konu ise büyük günahlar işleyenlere karşı olan tutumlarıdır. Zeydiyye'ye göre büyük günah işleyenler tövbe etmediği sürece cehennemde kalacaklardır. Bazı kaynaklarda Zeydiyye'nin büyük günahlara karşı olan bu tutumun temelinde Zeyd b. Ali'nin Ebu Hanife'nin görüşlerinden etkilenmesinin yer aldığı aktarılmaktadır (Öz, 2016).

Her mezhepte olduğu gibi Zeydiyye fırkası da kendi içinde farklı kollara bölünmüştür. Bu bölünmeler ise genellikle başlangıçtaki imamet konusunda olmuştur. Mezhep tarihçileri Zeydiyye'nin kendi içinde onlarca fırkaya bölündüğünü kabul etse de bütün bu fırkaların Carudiyye, Betriyye (Salihyye), Süleymaniyye (Ceririyye) ve Kasımiyye (Hüseyniyye)'nin temel görüşlerinden yola çıkarak doğduğunu kabul ederler (Doğan, 1989).

Günümüzde hala varlığını sürdüren Zeydiyye fırkasının başta Yemen olmak üzere Umman ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde çok sayıda taraftarı mevcuttur.

2.2.2. İsmailiyye fırkası

Şia'nın altıncı imamı olarak kabul edilen Ca'fer es-Sadık'ın ölümünden sonra imamlığın Musa el Kazım'a geçtiğini savunanlar On İki İmam Şiiliğini oluştururken, imametın en büyük oğlu İsmail'e ve onun soyundan gelenlerin hakkı olduğunu savunan grup ise İsmailiyye fırkasını oluşturmuştur.

İsmailiyye fırkasına mensup kişilerin farklı kültürler içinde ve farklı kimlikler adı altında ortaya çıkmış olması sebebiyle isimlendirmeleri de farklı olmuştur. Bazı kaynaklarda İsmailiyye inancına göre görünen gerçeğin ardından görünmeyen bir gerçeğin olduğu ve bu görünmeyen gerçeği ancak imamların görebildiklerine inanmaları sebebiyle “Batıniyye” diye isimlendirilmiş, bazı kaynaklarda ise İsmailiyye fırkasının önemli dahilerinden biri olarak kabul görülen Hamdan b. Eş'as Karmat'ının düşünceleri sebebiyle “Karmatiyye” olarak isimlendirilmiştir. Bunun dışında yedi rakamına yükledikleri kutsallık neticesinde Yediciler anlamına gelen “Seb'iyye” ismiyle, İsmailiyye fırkasının yayılması için önemli katkılarda bulunan Hasan Sabbah'a nispeten “Sabbahiyye” ve İsmailiyye fırkasına mensup olan kişilerin Fatımiler adında bir devlet kurması sebebiyle “Fatımiyye” olarak isimlendirilmiştir (Bulut, 2018).

2.2.2.1. İsmailiyye fırkasının doğuşu

Şia'nın altıncı imamı olarak kabul edilen Ca'fer es-Sadık'ın İsmail, Abdullah, Musa ve Muhammed isimli oğulları arasında kendisinden sonra imamlık görevini yerine getirecek kişi olarak en büyük oğlu İsmail b. Cafer'i belirlediği ve bunu da defalarca dile getirdiği nakledilmektedir. Ancak Ca'fer es-Sadık bir süre sonra bu düşüncesinden vazgeçmiş ve İsmail b. Cafer'in imameti konusunda karşı tavır takınmaya başlamıştır. Bazı kaynaklarda bunun sebebi olarak İsmail b. Cafer'in ahlak dışı yaşam sürdürmesi gösterilir. Ancak bunun doğruluğu tartışmaya açık bir konudur (Öz, 2016).

Ca'fer es-Sadık'ın İsmail b. Cafer'in imamlığını sonradan kabul etmemesi ve bu fikir değişikliğini de “Allah dilediğini siler, (dilediğini de) sabit bırakır. Bütün kitapların aslı onun yanındadır.” (Ra'd,39) ayetiyle desteklemesi İsmail b. Cafer'in imamlığını kabul eden taraftarlar arasında hoş karşılanmamış ve İsmail b. Cafer'in yedinci imam olması gerektiği düşüncesi yer edinmeye başlamıştır. Ca'fer es-Sadık'ın verdiği karardan sonradan dönmesi ise bazı İsmail b. Cafer taraftarları arasında beda⁶ olarak görünmüştür (Gölpınarlı, 2016).

İsmail b. Cafer'in babasından önce öldüğü bilinmektedir. Ancak İsmail'in ölümünden sonra taraftarlarından bazıları onun mehdi olduğunu bu sebeple ölmediğini ve kıyamet yakın yeniden ortaya çıkacağını düşünmüşlerdir. Bu görüşe karşı çıkan Ca'fer es-Sadık cenaze merasiminde İsmail b. Cafer'in yüzünü devalarca halka göstermiş ve onun öldüğüne dair zabıt tutturmuştur.

İsmail b. Cafer'in ölümünden sonra bir kısım taraftarları onun ölmediğini ve mehdi olduğu görüşünü benimserken, diğer bir kısım taraftarları ise onun öldüğünü ve bu sebeple imamlık makamının oğlu Muhammed b. İsmail ve soyundan gelenlerin hakkı olduğu görüşünü benimsemişlerdir (Tabatabai, 2016). İlk görüşü benimseyen kesim sosyo-kültürel etkenler ve baskılar sonucunda sayıları azalmış ve zamanla yok olmuştur. İkinci görüşü benimseyen kesim ise varlıklarını günümüze kadar sürdürebilmiştir.

Ca'fer es-Sadık'ın ölümünden sonra Muhammed b. İsmail Hicaz'dan Irak'a hicret etmiş ve bu hicretle beraber İsmaililer yaklaşık yüz elli yıl boyunca faaliyetlerini gizliden yönettiği bir döneme girmişlerdir. Bu dönem içinde İsmailiyye'nin öğretileri dailer⁷ denilen kişiler tarafından gizlice yayılmış ve bu yayılmalar daha çok merkezi otoriteden uzak yerlerde iktisadi açıdan daha zayıf, baskı altında tutulan ve Abbasi yönetiminden memnun olmayan

⁶ Allah'ın ilim, irade ve tekvin sıfatlarında değişmeler meydana gelebileceğini ifade eden terim (TDV).

⁷ “İslam dünyasında ortaya çıkan bazı fırkalarda mezhebi yayma yetkisi verilen kimse” (TDV).

kesimler arasında olmuştur. Bu faaliyetler sonucunda İsmailiyye fırkası Abbasi iktidarına karşı sosyal ve dini bir güç kazanmaya başlamıştır.

Hicri üçüncü asrın ortalarına kadar faaliyetlerini gizlice yöneten İsmailiyye fırkası, bu tarihten itibaren Hamdan Karamat'ın görüşleri etrafında toplanmaya başlamış ve zamanla daha da güçlenen bir fırka haline gelmiştir (Deferi, 2016). İsmailiyye'nin yanı sıra Karamita olarak adlandırılacak olan bu fırkanın güçlenmesinin sebepleri arasında Abbasi iktidarındaki meydana gelen sosyal, siyasal ve ekonomik bunalımlar gösterilebilir. Örneğin, o dönemde Abbasi iktidarına karşı başlayan ve yaklaşık on beş yıl süren Zenc isyanı nedeniyle Abbasiler, Karamita hareketinin faaliyetleri üzerinde odaklanamamış ve buda Karamitalar'ın güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Bunun dışında Abbasilerin içinde bulundukları ekonomik bunalım ve Karamita düşüncesinin geniş bir coğrafyada yayılması ve buralarda sayılarının hızla artması sebebiyle Abbasiler tarafından bu düşüncenin kontrol altına alınmasını zorlaştırmıştır (Avcu, 2010).

Hicri dördüncü asrın başlarında daha da güçlenmeye başlayan İsmailiyye fırkası, Ubeydullah el-Mehdi'nin önderliğinde Fatımiler Devleti'ni kurmuştur. Fatımiler döneminde İsmailiyye fırkasının altın çağını yaşadığı ve geniş bir coğrafyaya yayılarak hakimiyet kurmaya başladığı bilinmektedir. Bu dönemde Mısır, Suriye, Hicaz, Yemen, Kuzey Afrika gibi topraklar Fatimi Devleti'nin kontrolü altına girmiştir.

Fatimi Devleti'nin halifesi olan El-Mustansır'ın ölümünden sonra oğulları Musta'li ve Nizari arasında imamlık kavgası ortaya çıkmış ve bu kavgalar sonucunda İsmailiyye içindeki en büyük bölünme meydana gelmiştir. Bu dönemden sonra İsmailiyye fırkası Mustaliler ve Nizariyeler olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Mustalilik daha sonra kendi içinde Hafızilik ve Tayyibilik olarak iki kola ayrılmış ama bu iki kolu da zamanla yok olmuştur. Nizariyelik ise daha sonraları Hasan Sabbah önderliğinde Alamut kalesinde Nizariyye Devleti adında bir devlet kurmuştur. Zayıflamaya başlayan Fatımiler Devleti ise Selahaddin Eyyubi tarafından 1171 yılında yıkılmış ve yerine Eyyubiler Hanedanı kurulmuştur. (Deferi, 2016).

Fatimi Devleti yıkıldıktan sonra İsmailiyye görüşünü benimseyenler Hasan Sabbah gibi büyük bir dainin kurduğu Nizariyye Devleti altında birleşmiş ve başta Selçuklu Devleti olmak üzere dönemin pek çok devleti için bir tehdit unsuru haline gelmiştir. Nizari Devleti, Moğollar tarafından yıkıldığı tarihe kadar faaliyetlerine fedailer denen kişiler üzerinden devam ettirmiş ve halk arasında bir korku iklimi yaratmıştır (Yılmaz, 2009). Nizariyye Devleti yıkıldıktan sonra ise Nizariyye İsmailiyyeleri küçük gruplar halinde yayılmacı politikalarına devam etmiş ve günümüze kadar gelebilmiştir. Günümüzde halen Hindistan ve Doğu Afrika ülkeleri başta olmak üzere birçok ülkede İsmailiyye taraftarları mevcuttur.

2.2.2.2. İsmailiyye fırkasının düşünce sistemi

Daha sonraki dönemlerde bazı değişikliklere uğramış olsa da ilk İsmailiyye öğretisinin en temel özelliği zahir ve batın arasında yapmış olduğu ayrımdır. İsmailiyye öğretilerine göre zahir olan yani görünen her şeyin ardından bir batın yani görünmeyen bir şey vardır. İsmailiyye'ye göre batıniyi ancak imamlar ve onların yetkili kıldığı kişiler tarafından bilinebilir. Sonraları Batıniyye olarak adlandırılacak olan bu düşünce sistemine göre peygamberlerin ve şeriatın değişmesine rağmen, batınilik değişmeyen temel gerçektir. Bu sebeple vahiyle inen ayetlerin anlamı dışında bir yorumunun olduğu ve bununda ancak imamlar tarafından ortaya çıkarılabileceği görüşü kabul edilmiştir (Öz, 2016).

İsmailiyye öğretilerinde önemli olan diğer bir anlayış ise devri tarih anlayışıdır. Bu anlayış neticesinde İsmailiyyeliler dünya hayatını yedi evreye ayırmışlardır. Buna göre her devirde bir natık yani peygamber ve onun varisi olan ve ondan sonra gelen altı esas yani altı imam vardır. Altı imamdı sonra gelen yedinci imam ise bir natık mertebesine erişerek yeni bir şeriat ve düzen getirir. Diğer bir deyişle yedinci imam bilinmeyen batıniyi ortaya çıkarır. Buna göre Adem natık olup esas Şit'tir. Bu şekilde Nuh natık, esas Sam; İbrahim natık, esas İsmail; Musa natık, esas Harun; İsa natık, esas Şam; Hz. Muhammed natık, esas Hz. Ali'dir. Yedinci natık ise Muhammed b. İsmail'dir. İsmailiyye inancına göre her natık bir önceki natığın bilgisinin üzerine yeni bilgi koyarak ilerler. Bu sebeple Muhammed b. İsmail bütün batını hakikatlerini bilen kişi olarak görünür (Avcu, 2010).

İsmailiyye düşüncesi bulunduğu coğrafyanın sosya-kültürel etkileri sonucunda zaman içinde bazı değişmelere maruz kalmıştır. Bunun bariz örneklerinden birisi ise başlangıçta yedi imam inancı benimseyen İsmailiyye mensupları özellikle devlet kurmalarıyla beraber imam sayılarının çoğaltmaya başlamışlardır. Devletleşme sürecinde özellikle Fatımi Devleti'nin kurulmasından sonra İsmailiyyeliler ilk zamanlarda benimsedikleri mehdi anlayışını bırakmış ve yerine devlet başına geçen haneden üyesinin olduğu "kaim imamlar" anlayışını benimsemişlerdir (Bulut, 2018).

2.2.3. İmamîyye fırkası

Günümüzde Şia'nın en büyük fırkası olarak kabul gören ve peygamberden sonra imamlık makamının Hz. Ali ve onun soyundan gelenlerin hakkı olduğunu savunan, imam sayısını on iki olarak kabul edip ve son imam olan Muhammed b. el-Hasan'ın ölmediğini,

halen gaybette⁸ olduğu inancını benimsemiş ve aynı zamanda onun yeniden zuhur edip adaleti tesis edeceğini düşünenlere İmamiyye Şia'sı denilmiştir.

İmamiyye fırkasını diğer Şia fırkalarından ayıran en temel husus İmamiyet anlayışıdır. İmamiyye'ye göre dinin inanç esaslarından biri imamın vekilliğini kabul edip ve ona inanmaktır. Diğer bir deyişle dinin imam şartlarından birisi olarak “imama inanmayı” da benimsemişlerdir.

Şia'nın temel görüşünü oluşturan İmamiyye fırkasını tanımlamak için tarih boyunca farklı isimlendirmeler kullanılmıştır. Örneğin; imameti dinin temel inanç esaslarından saydıkları için “İmamiyye”, on iki imam inancını benimsemelerinden dolayı “İsnâaşeriyye”, imam Zeyd b. Ali'yi Emeviler'e karşı olan savaşında terk ettikleri için “Rafida” ve Şia imamlarından olan Cafer es-Sadık'ın öğretilerinden dolayı “Caferiyye” olarak isimlendirilmiştir (Bulut, 2018). Bunların içinde Caferiyye ismi İmamiyye fırkasının yerine en çok kullanılan isim olmuştur.

Günümüzde İslam mezhepleri içinde yoğun bir taraftara sahip olan İmamiyye fırkası başta İran, Irak, Hindistan gibi ülkeler olmak üzere dünyanın pek çok yerinde varlığını sürdürmektedir.

2.2.3.1. İmamiyye fırkasının doğuşu

Hız. Ali ve oğulları Hız. Hasan ve Hüseyin dönemlerinde Ehl-i Beyt taraftarları olarak adlandırılan Şia mezhebinde herhangi bir bölünmenin meydana gelmediği tarihi kaynaklarda bilinmektedir. Ancak Hız. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesinden sonra Ehl-i Beyt taraftarları arasında zamanla ciddi bölünmeler meydana gelmiştir.

Kerbela olayından sonra bazı Ehl-i Beyt taraftarları Hız. Ali'nin diğer oğlu Muhammed b. Hanefiyye'yi imam olarak kabul edip Keysaniyye fırkasını oluşturmuşlardır. Diğerleri ise Ali b. Hüseyin Zeynelabidin'i imam olarak görürler. Ali b. Zeynelabidin'in vefatından sonra ise Ehl-i Beyt taraftarların çoğunluğu Muhammed Bakır'a biat ederken, buna karşı gelenlerde Zeyd b. Ali'nin imamlığını kabul ederler. Bu taraftarlar daha sonraları Şia'nın önemli fırkalarından biri olacak olan Zeydiyye fırkasını oluşturur.

İmam Muhammed Bakır'ın vefatıyla birlikte Ehl-i Beyt taraftarları onun oğlu Cafer Sadık'ı imam olarak görürler. İmam Cafer Sadık'ın vefatından sonra ise çoğu Ehl-i Beyt taraftarı Musa Kazım'ı imam olarak gördüğü bilinmektedir. Ancak Musa Kazım'ın

⁸ Özellikle İsnâaşeriyye inancında görülen, on ikinci imamın ölmeden insanlar arasından ayrılıp gizlenmesi manasında bir terim (TDV).

imamlığına karşı çıkan bazı taraftarlar Cafer Sadık'ın büyük oğlu İsmail b. Cafer'in imamlığını kabul etmişlerdir. Bunlar daha sonraları Şia'nın diğer bir önemli fırkası olarak görünen İsmailiyye fırkasını oluşturmuşlardır. İmam Musa Kasım'ın ölümünden sonra ise Şia içinde ciddi bir bölünmenin meydana gelmediği bilinmektedir.

Birinci imam Hz. Ali'den on ikinci imam olan Muhammed el-Mehdi'nin gaybetine kadar geçen dönemde On İki İmam inancını benimseyenler İmamiyye fırkasını oluşturmuştur. İmamiyye fırkasındaki on iki imamın sırası ise şu şekildedir:

1. Ali b. Ebu Talip (ö. 40/661)
2. Hasan b. Ali (ö. 49/670)
3. Hüseyin b. Ali (ö. 61/680)
4. Ali b. el-Hüseyin Zeynelabidin (ö. 94/713)
5. Muhammed b. Ali (ö. 114/733)
6. Cafer b. Muhammed (Cafer Sadık, ö. 148/765)
7. Musa b. Cafer (Musa Kasım, ö. 183/799)
8. Ali Rıza b. Musa (ö. 203/818)
9. Muhammed Taki b. Ali (ö. 220/835)
10. Ali Naki b. Muhammed (ö. 254/868)
11. Hasan b. Ali el-Askeri (ö. 260/874)
12. Muhammed el-Mehdi b. Hasan el-Askeri (d. 255/869).

Hz. Hüseyin ve ondan sonra gelenlerin Emeviler'e karşı giriştikleri isyanların Şia mezhebine zarar vermenin yanı sıra bölünmelere de sebep olduğu bilinmektedir. Bu sebeple altıncı imam olan Cafer es-Sadık döneminde Şia içinde ortaya çıkabilecek aşırı unsurlara karşı temkinli davranılmış ve bu unsurlar kesin olarak yasaklanmıştır. Cafer es-Sadık'tan sonra ise on ikinci imam olan Muhammed el-Mehdi'nin gaybetine kadar geçen dönemde Şia İmamesinde bu gelenek devam ettirilmiştir. Bu sebeple İmamiyye Şia'sındaki imamlar döneminde Emeviler'e ve Abbasiler'e karşı önemli bir isyan hareketinin meydana gelmediği bilinmektedir (Öz, 2016). Buda siyasi arenada daha çok gözüken hatta devletler kurmuş olan Zeydiyye ve İsmailiyye fırkalarının aksine İmamiyye fırkasının pasif bir siyaset izlediğinin göstergesidir.

İmamiyye mensupları arasında on birinci imam olan Hasan b. Ali el-Askeri'n vefatından sonra oğlu Muhammed el-Mehdi'nin Samarra'da evlerinin altındaki serdaba⁹ girerek kaybolduğu ve halen yaşadığı, kıyamete yakın zamanda yeniden zuhur edip adaleti

⁹Bazı Ortadoğu evlerinin altına yapılan serin oda.

sağlayacağı inancı vardır. Muhammed el-Mehdi'nin ortadan kaybolmasıyla beraber Şia imamesinde gaybet dönemi başlamıştır. Gaybet dönemi kendi içinde Gaybet-i Suğra (küçük gizlilik) ve Gaybet-i Kübra (büyük gizlilik) olarak ayrılmıştır. Gaybet-i Suğra dönemi olarak kabul edilen Hicri 260–329 yılları arasında Muhammed el-Mehdi ile Şia toplumu arasında irtibatı sağlayan dört sefir bulunmaktadır. Bu sefirler imamdan aldıkları emirlerle kendi cemaatleri içinde ortaya çıkan sorunları çözmüşlerdir. Birinci sefir Ebu Amr Osman b. Said, ikinci sefir Ebu Cafer Muhammed b. Osman b. Said, üçüncü sefir Hüseyin b. Ruh en-Nevbahti ve dördüncü sefir Ebül Hasan Ali b. Muhammed es-Semerri dönemlerinde imam ve cemaat arasındaki iletişim bu şekilde devam ederken dördüncü sefirin ölümünden sonra Gaybet-i Suğra dönemi bitmiş ve Gaybet-i Kübra dönemine girilmiştir. Gaybet-i Kübra dönemi Hicri 329'da başlamış ve kıyamete yakın ortaya çıkacak olan imam Mehdi'ye kadar devam edecektir (Bulut, 2004).

Hicri onuncu asra kadar pasif bir siyaset izleyen İmamiyye Şia'sı, bu dönemde kurulan Safeviler Devleti'nin İmamiyye Şia'sını benimsemesiyle beraber insanlar arasında yoğun bir şekilde taraftar bulmaya başlamıştır. Bugün bu fırka İran'ın resmi mezhebi olarak kabul görmektedir. Ayrıca İran dışında başta Irak, Hindistan gibi ülkeler olmak üzere geniş bir coğrafyada yayılmıştır. Türkiye'de ise Iğdır ve Kars çevresi başta olmak üzere çoğu şehirde taraftarlarının yaşadığı bilinmektedir.

Şia'nın tarih boyunca en büyük fırkasını oluşturan İmamiyye fırkasının dinin temel prensipleri ve görüşleri Şia mezhebinin temel yapısını oluşturduğundan dolayı ayrı bir başlık altında incelenmesi daha doğrudur. Bu sebeple biz burada Şia'nın temel inanç esaslarını açıklarken İmamiyye fırkasını temel görüşlerini referans alacağız.

2.3. Şia'nın temel inanç esasları

İmamiyye fırkasını diğer Şia fırkalarından ayıran en önemli husus “imamet” görüşü olsa da bununla birlikte Şia İmamiyyesi'ni oluşturan beş adet dinin temel prensipleri vardır. Bunlar; tevhid, nübüvvet, adalet, imamet ve mead'tır.

2.3.1. Tevhid

Terim olarak “Allah'ın zatında, sıfatlarında, mabud oluşunda bir ve tek olduğunu zihin ve kalp yoluyla kabul etme” (TDV) anlamında kullanılan tevhid inancı, bütün İslam fırkalarının üzerinde önemli durduğu bir konu olup Allah'ın tek ve eşi benzeri olmadığını,

tüm yetkinliklerin kendisinde toplandığına inanmaktır. Bu anlamda kullanılan “La İlahe İllallah” cümlesine ise kelime-i tevhid denilmektedir.

Kur'an-ı Kerim’de tevhid inancı sürekli vurgulanmıştır. Örneğin; “Allah'a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın...” (Nisa: 4/36), “... Biz her ümmete, yalnız Allah'a kulluk etmeleri ve tağuttan da sakınmaları için Resul gönderdik.” (Nahl: 16/36), “Kim tağutu inkar edip de Allah'a iman ederse, şüphesiz kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır.” (Bakara 256), “...Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin ondan başka tanrınız yoktur...” (A'raf: 7/59) ayetleriyle Müslümanların tağutu¹⁰ reddetmesi ve yalnızca tek bir Tanrıya ibadet etmesi gerektiği sık sık tekrarlanmıştır.

Şia alimlerinin Allah'ın varlığını ve eşi benzeri olmadığını ispatlamak için ortaya koydukları deliller diğer İslam mezhepleriyle aynıdır. Şia fırkalarından olan İmamiyye'nin tevhid inancı ise Mu'tezile ile benzerlik göstermektedir.

İmamiyye'nin tevhid inancı dört ana kısma ayrılır. Bunlar; Allah'ın zatının tek ve benzersiz olduğunu belirten “tevhid-i zat”, Semi, Basir, Hayy, Kadir gibi sıfatlarının ona has olduğu inancı olan “tevhid-i sıfat”, yaratma, diriltme, rızık verme, bağışlama, rahmet etme fiillerinin Allah'a mahsus olduğu anlamında “tevhid-i fill” ve ibadetin yalnızca Allah'a yapılması gerektiğini belirtin “tevhid-i ibadet” şeklindedir (Bulut, 2018).

Şia'nın tevhid inancında üzerinde durulması gereken önemli bir husus “beda” terimidir. Beda; Allah'ın ilim, irade ve tekvin sıfatlarında zamanla değişmelerin meydana gelebileceğini belirtmektedir. Bu sebeple Allah'ın zuhur edeceğini belirttiği olayların gerçekleşmemesi sonucu Şia arasında bunu nitelendirmek için beda terimi kullanılmıştır. İlhan (1996, 380) ise bedanın gayba dair haberleri bildiği düşünülen imamların önceden gerçekleşeceğini bildirdiği olayların daha sonra gerçekleşmemesi ya da farklı bir şekilde gerçekleşmesi sonucu cemaatlerinin dağılmaması için kullandıkları bir terim olduğunu söyler. İlhan, bedanın ne zaman başladığına yönelik soruya ise Ca'fer es-Sadık'ın oğlu İsmail'in imametini bildirmesine rağmen İsmail'in ondan önce ölmesi üzerine imamlığı ondan almasıyla başladığını söyler.

2.3.2. Adalet

Allah'ın adil olma sıfatının açıklanması noktasında tüm İslam mezhepleri birbirine benzer yaklaşımlar sergilemişlerdir. Bu noktada Şia'nın Allah'ın adil olmasına yönelik

¹⁰ Tanrı'dan başka bir ibadet odağını ifade eden İslami terminoloji

anlayışı ise Mütezile mezhebiyle paralellik göstermektedir. Ancak Şia mezhebi Mütezile'den ayrı olarak peygamberlik ve imamlık hususunda da adil olmayı temel prensip saymaktadır.

Şia'nın adalet anlayışına göre Allah yalnızca hasen (güzel) olan filleri işler, kabih (kötü ve çirkin) olan hiçbir fiili işlemez ve zulme kadir olduğu halde insanlara zulmetmez (Necefi, 2005). Bunun en önemli delillerinden birisi olarak da Kur'an-ı Kerim'de geçen "...Allah kullara zulüm dilemez." (Mü'min: 31) ayetini gösterirler.

Şia'nın adil anlayışında Allah akıl ve vahiy yoluyla insanların iyiliği ve kötülüğü ayırt etmesine yardımcı olur. Bu sebeple Şia'ya göre insanların yaptıkları eylemler kendi sorumluluklarındadır. Allah'ın kulun işlediği iyiliğe karşı iyilikle karşılık vermesi, kötülüğe karşı ise kulu cezalandırması Allah'ın adaletinin bir göstergesidir. Kötülüğü affedip onu bağışlaması ise cömertliğinin göstergesidir (Kılavuz, 1988).

Şia mezhebine göre Allah kullarına iyiliği ve kötülüğü seçebilme yetkisini vermiştir. Kul herhangi bir zorlama olmadan kendi hür iradesiyle karar verme yetkisine sahiptir. Ancak Şia mezhebi kaza ve kader konusunda bu düşüncenin dışına çıkmış, kader ve kazanın Allah'ın bir sırrı olduğunu ve tartışılmayacağını belirtmiştir (İlhan, 1996).

2.3.3. Nübüvvet

Nübüvvet; "Allah ile insanlar arasında dünya ve ahiretle ilgili ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla yapılan elçilik görevi." (TDV) anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle Allah'ın kullarını doğru yola iletmek için insanlar arasında seçtiği peygamberlere nübüvvet denilmiştir. İslami açıdan bu terim özellikle Hz. Muhammed (sav) ile kullanılmakla beraber sayısının yüz yirmi dört bin olduğu söylenen peygamberleri nitelendirmek için kullanılmıştır.

İmamiyyenin nübüvvet konusundaki düşünceleri diğer İslam mezheplerinin düşünceleriyle neredeyse aynıdır. İmamiyye Şia'sına göre peygamberlik makamı Allah tarafından kulları arasında seçilen bir kişinin Allah'ın yasak ettiği şeyleri insanlara bildiren, onları doğru yola iten, dünya ve ahirette zararı olacak şeyleri gösteren ve insanlara bilgiyi öğretme gibi amaçlar taşıyan bir makamdır (Necefi, 2005).

Diğer İslam mezheplerinde olduğu gibi, İmamiyye Şia'sında da peygamberlik makamı yüce bir makam olarak görülmüştür. İmamiyye'ye göre Allah tarafından seçilen peygamberler bazı vasıflara sahiptir. Bu vasıfların başında ise peygamberlerin günahattan ve hatadan arınmış olması gelmektedir (İlhan, 1996). İmamiyye'de nübüvvetten önce kasti olmamak şartıyla peygamberlerin küçük günahlar işlemiş olabileceği ve bunun caiz olduğu ancak nübüvvetten sonra peygamberlerin her türlü günahattan arındırıldığını ve kendilerinden böyle bir şeyin

meydana gelmemesi inancı vardır (Öz, 2016). İmamiyye inancına göre peygamberler masum olmalarının yanı sıra cesaretli, siyaseti bilen, tedbirli, sabırlı, akıllı (fitnet), zeki gibi sıfatlara da sahip olan kişilerdir.

2.3.4. Mead

Mead, terim anlamıyla “dönüş, dönüş yeri” gibi anlamlarında kullanılırken, kalem ve felsefi düşüncede ise kıyamet anlamında kullanılmıştır (TDV). Dünya üzerindeki bütün büyük dinlerde mead inancı vardır. İslam dinine inananlara göre Allah kıyamet gününde herkesi diriltecek ve hesap soracaktır. Müslümanlar, “Ey insanlar! Sizin yaratılmanız ve tekrar dirilmeniz tek bir nefsin yaratılması ve tekrar diriltilmesi gibidir. Şüphesiz Allah işitendir, görendir.” (Lokman 28) ayetinden de belirtildiği gibi bunun Allah için zor bir şey olmadığını kıyamet günü herkesin dirilip yaptıklarının hesabını vereceği inancı vardır.

Şia imamiyyesi’ndeki mead inancı ise diğer İslam mezhepleriyle benzerlik göstermektedir. Şia’ya göre Allah kıyamet günü insanları beden ve ruhlarıyla yeniden diriltecektir. Şeyh Ebu Cafer, Şia’nın mead inancı hakkında Hz. Peygamberin “Ey Abdulmuttalib oğulları! Doğrusu gözcü kendi halkına yalan söylemez. Beni hak peygamber olarak gönderene yemin ederim ki, sizler sanki uyurmuş gibi mutlaka öleceksiniz ve sanki uyanırmış gibi yeniden diriltileceksiniz. Ölümünden sonra cennet ve cehennemden başka da oturacak bir yer yoktur” dediğini nakleder (akr. el-Kummi, 1978).

Şia’nın mead anlayışının diğer İslam mezheplerinden ayrıldığı en belirgin kısım imamete verdikleri önemdir. Şia’ya göre öldükten sonra kabir sorgusunda kişiye “İmamın kimdir” sorusu sorulacak ve “İmamım Ali’dir” demeyenler cehenneme gidecektir. Şia’nın imamlara yükledikleri diğer bir kutsiyet ise imamlarında tıpkı peygamberler gibi istediklerine şefaate edebileceği inancıdır (Bulut, 2018).

2.3.5. İmamet

İmamet, Hz. Peygamber’in vefatından sonra din ve dünyevi işlerle ilgili olarak bir kişinin ona vekillik yapması durumudur. Bu noktada Ehl-i Sünnet ve Mütezile alimlerinin çoğunluğu devlet başkanının seçilmesi ve ona tabi olması hususunda ümmetin sorumlu olduğunu savunurken, Şia alimleri buna karşı çıkmaktadır. İsmailiyye Şia’sına göre Kur’an ve Sünnetteki belirtilenlerin iki anlamı vardır. Birincisi tüm müminlerin anlayabileceği şekilde verilen bilgi, ikincisi ise görünmeyen batın anlamı vardır. İsmailiyye’ye göre batıl anlam

ancak imamlar tarafından bilinebilir. İmamiyye Şia'sı ise imamet makamının Allah tarafından tıpkı peygamberlik makamı gibi verildiğini söyler (İlhan, 1996). Buna göre Allah, Hz. Peygambere imamların kim olduğunu bildirmiş oda bunu Hz. Ali'ye nakletmiştir.

Şia İmamiyyesi'ne göre imamlık makamı Hz. Ali ve onun soyundan gelenlerden babadan oğula devredilen bir makamdır. Ancak imamet Hz. Hasan'dan Hz. Hüseyin'e geçmesini bir istisna olarak görmüştür.

İmamiyye Şia'sında imamete büyük önem atfedilmiş ve dinin temel prensipleri arasına koyulmuştur. Buna göre imama inanmak Allah'a ve Peygamberine inanmakla eş tutulmuştur. İmamiyye mensupları imamların tıpkı peygamberler gibi garp aleminden bilgi aldığını ve bunu müminlere ilettiğine inanmışlardır.

Şia İmamiyyesi'nin imamın bu konumunun temelinde iki sebep yatmaktadır. Birincisi onun, Allah tarafından Peygambere tayin edilmiş tek vekil olması, ikincisi ise onun kimseden olmayan şahsi vasıflarla donatılmış olmasıdır (Kohlberg, 2000). İmamiyye Şia'sına göre bu vasıflardan en önemlisi masumiyet vasfıdır. İmamiyye'ye göre hata ve yanılmada, büyük-küçük günahlardan masum olan peygamberler gibi, Allah tarafından onlara vekil kılınan on iki imamda tıpkı onlar gibi masum ve günahlardan arınmıştır.

İmamiyye Şia'nda imamet inancı ile ilgili diğer önemli bir hususta imamın bilgisinin kaynağı ve sınırınıdır. Kohlberg (2000: 235), imamın bilgisinin dört kaynaktan geldiğini belirtir. Bunlar; bir önceki imamdan nakil vasıtasıyla alınan bilgi, veraset yoluyla kazanılan bilgi, muhteviyatı sadece imamlarca bilinen kitaplardan kazanılan bilgi ve Allah tarafından kendilerine verilen bilgidir. İmamların bilgiyi direk Allah'tan aldığına yönelik düşünceler bazı alimler tarafından eleştirilen bir konu olmuştur. Onlara göre bu düşünce sistemi imamlar ile peygamberleri bir tutmaktadır. Ancak Öz (2016: 115), imamların Allah'tan bilgi almasının imkansız olmadığını dile getirmektedir. Nitekim Allah, peygamber olmadığı halde Hz. Musa'nın annesine vahiy etmiştir¹¹. Bu nedenle Öz, imamların melekleri görmeseler bile seslerini işitebileceğini veya rüyalarında onlara doğrunun gösterilebileceğini söyler.

İmamiyye Şia'sına göre imamlar meleklerden daha üstün özelliklere sahiptir. Buna da Kur'an-ı Kerim'de geçen "Meleklerle, "Adem'e secde edin" dediğimizde İblis dışındakiler derhal secde ettiler; o direndi, büyüklendi ve kafirlerden oldu." (Bakara 34) ayetini delil gösterirler. Meleklerin Hz. Adem'e secde etmesi ve Hz. Peygamber'in "Ben, Cebrail, Mikail, İsrail ve Allah'a yaklaştırılmış bütün meleklerden daha üstünüm ve ben, insanların en

¹¹ Kasas Süresi 7. Ayet'e belirtilen husus: "Mûsâ'nın annesine, "Onu emzir, başına bir şey gelmesinden endişe ettiğinde onu nehre bırak. Korkup kaygılanma. Biz onu sana geri döndüreceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız" diye vahyettik".

hayırlısı ve Adem oğullarının efendisiyim.” (akr. el-Kummi, 1978) hadisinde belirttiği gibi o yaratılmışların en üstünü olmasından dolayı İmamiyye Şia’sında Hz. Ali ve onun soyundan gelenlerde Hz. Peygamber’in vekili oldukları için onlarında üstün mertebede olduğu kabul edilir.

İmamiyye anlayışında her bir peygamber kendisinden önceki peygamberin bilgisine sahiptir. Son peygamber olan Hz. Muhammed (sav) ise bütün peygamberlerin bilgisine sahiptir. Oda bu bilgilerini Hz. Ali’ye nakletmiş, Hz. Ali’de bu bilgilerini kendisinden sonra gelen imamlara nakletmiştir. Bu sebeple bazı Şia alimleri imamların ilmi bakımından Hz. Muhammed (sav) hariç diğer tüm peygamberlerden daha üstün olduğuna inanırlar (Kohlberg, 2000).

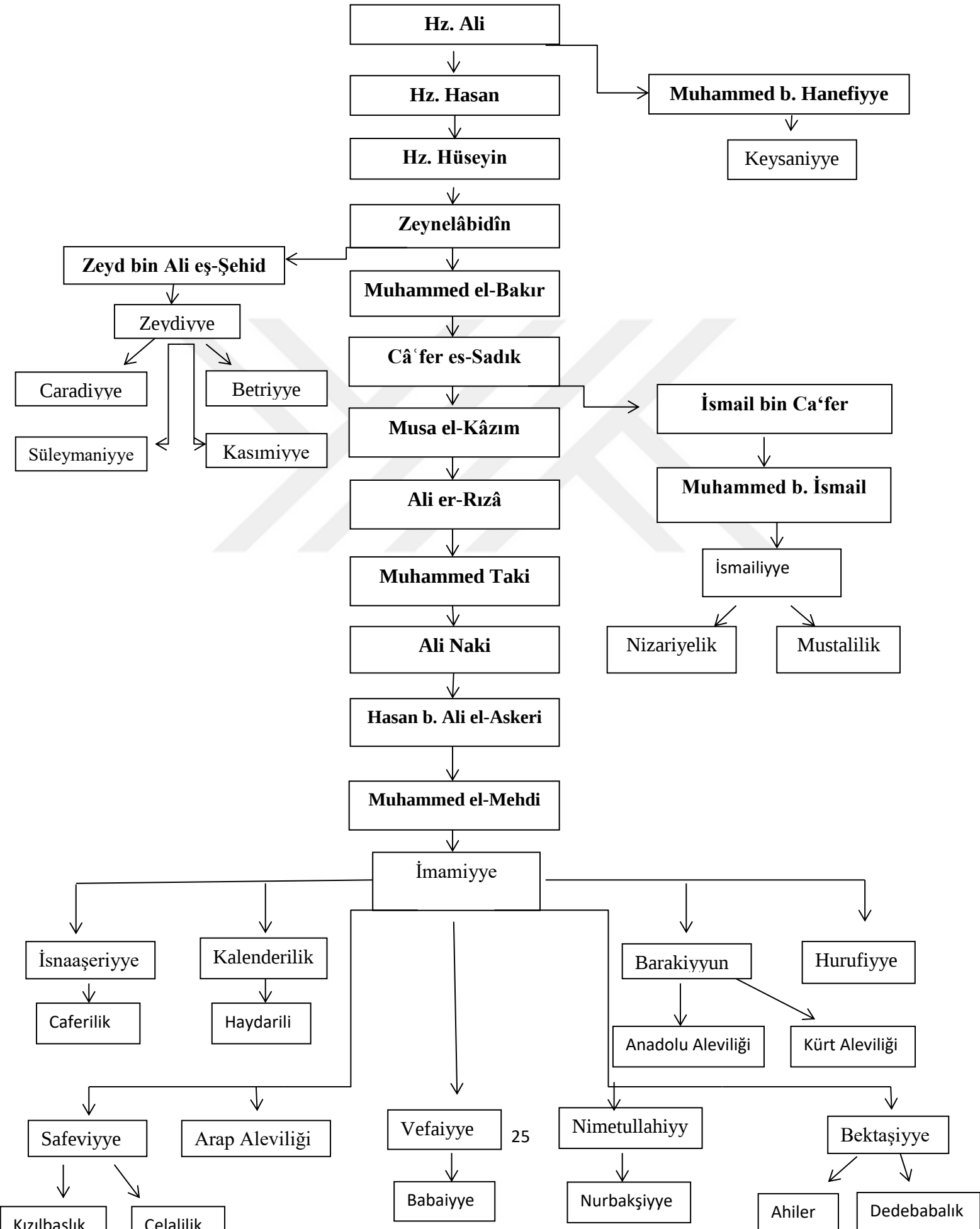
2.3.6. İnançla ilgili diğer konular

Şia İmamiyyesi’nde dinin temel inanç esaslarıyla doğrudan bir bağlantılı olmasa da mezhep mensupları tarafından benimsenen ve itikadi konulara eklenmiş olan rec’at, beda ve takiyye konularında incelenmesi gerekmektedir. Bedayı daha önceden anlattığımız için burada sadece diğer ikisi incelenecektir.

Rec’at: İmamiyye Şia’sına göre kıyamete yakın bir zamanda Gaybet-i Kübra dönemi sona erecek ve İmam Mehdi dünyaya gelecektir. İmam Mehdi’den sonra Hz. Peygamber, Hz. Ali ve oğulları Hz. Hasan ile Hüseyin’de yeniden dirilecek hatta Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve diğerleri de gelecektir. İmamlar hasımlarıyla hesaplaştıktan ve tüm gerçekler ortaya çıktıktan sonra hepsi kıyamet günü dirilmek üzere yine ölecektir (Öz, 2016). Bu görüş İmamiyye Şia’sının recat inancını oluşturmaktadır.

Takiyye: Terim olarak “Kişinin canına veya malına yönelik bir tehlike karşısında inancını gizleyip gerektiğinde aksini söylemesi” (TDV) anlamında kullanılan takiyye kelimesi, özellikle İmamiyye Şia’nda Cafer es-Sadık döneminden itibaren kullanılmaya başlanmıştır. O dönemdeki Şia üzerindeki Emevilerin ve Abbasilerin baskılarına karşı Şia mensupları arasında mezheplerini gizleme durumu ortaya çıkmış ve bunun günah olmadığına inanılmıştır.

Tablo 1.1. Şia'nın on iki imamı

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Girdün ey ehl-i sitem bir kana kim her katresi
Daşa tamsa ta ebed daşan çıkar yakut-i ter
Gönlünü daşdan beter dirsem revadür nişe kim
Daşa tesir eyler ol kan gönline kılmaz eser.¹²

FUZULİ

3. ŞİİLER'DE KERBELA OLAYI ve MUHARREM AYI

3.1. Kerbela olayı

Kerbela Olayı veya Kerbela Katliamı olarak adlandırılan olay, bugün Irak sınırları içinde bulunan Kerbela'da Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin ve beraberindeki Ehl-i Beyt ailesinin Emevi halifesi I. Yezid'in ordusu tarafından şehit edilmesi olayıdır. Kerbela Olayı siyasal ve toplumsal boyutlarıyla İslam toplumunda bir dönüm noktası olmuştur. Aynı zamanda bu olaydan sonra oluşan gruplaşmaların temel sebebi olarak Kerbela Katliamı gösterilmektedir. Bu sebeple bu olay İslam toplumundaki tüm mezheplerin farklı yoğunluklarda üzerinde durduğu bir konu olmuştur.

Kerbela Olayı İslam toplumunda derin izler bıraktığından dolayı orada yaşananlar her yıl Müslümanlar tarafından yad edilir. Sünni Müslümanlar arasında bu olay Muharrem Ayı'nda mevlit ve Kur-an okutularak yad edilirken, Şiiler tarafından Muharrem Ayı bir matem ayı olarak görünür. Bu ayda Şia mensupları oruç tutarak ve ayın onuncu gününde Aşure matemiyle o gün yaşananlar ağıtlarla yeniden yaşatırlar. Nitekim Muharrem Ayı'ndaki bu ritüelleri ele alan Canetti (2006: 151), İslam'ı savaş özelliklerini gösteren bir din olarak görürken, Şii mezhebinin de bir ağıt dini olduğunu söyler.

İslam toplumundaki mezhepsel bölünmenin temel sebeplerinden biri olarak görünen Kerbela olayının daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle buna sebep olan sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik gibi etkenlerin incelenmesi gerekmektedir. Bu etkenlerin incelenmesi için öncelikle Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan hilafet meselesi ele alınmalıdır. Çünkü hilafet makamı o dönemde olayların etrafında cereyan ettiği bir kilit nokta haline

¹² "Ey zalim! Öyle bir kişiyi öldürdün ki, onun kanının bir damlası taşa aksa, yakuta dönüşür de sonsuza dek canlılığını korur. Sen, taştan daha katı yüreklisin; zira o kan, taşı etkiler de, yüreğini etkilemez." Fuzuli

gelmiştir. Örneğin, ilk halife olan Hz. Ebubekir'i Hz. Ali ve ailesinin ilk başlarda desteklememesi İslam toplumundaki ilk çatışmaların başlangıcı olarak görünmektedir.

3.1.1. Hz. Peygamber'den sonra hilafet sorunu

İslam'ın ilk dönemlerinde Müslümanlar arasında ortaya çıkan sorunlar Hz. Peygamber'e danışılarak çözüme kavuşturulurdu. Ancak Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkabilecek sorunlara karşı bir devlet başkanı ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaç sonucunda hilafet makamı ortaya çıkmış ve buda Müslümanlar arasındaki ilk bölünmeler meydana gelmesine sebep olmuştur.

Hz. Peygamber'in 8 Haziran 632 yılında vefatıyla beraber Müslümanlar arasında büyük bir üzüntü baş göstermiştir. Rivayetlerde Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ömer'in onun ölmediğini ve yeniden dirileceğini söylediği ve bağırıp etrafındakileri tehdit etmeye başladığı aktarılır. Bunun üzerine Hz. Ebubekir'in Hz. Ömer'i sakinleştirmek için “Muhammed yalnızca bir elçidir. Ondan önce de elçiler gelip geçti. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geri dönecek misiniz? Kim geri dönerse bilsin ki Allah'a asla bir zarar vermiş olmayacaktır. Allah şükredenleri ödüllendirecektir.” (Al-i İmran 144) ayetini okuduğunu ve bunun üzerine Hz. Ömer'in sakinleştiği söylenir. Bazı mezhep tarihçilerine göre Hz. Ömer o gün akli dengesini kaybetmişti. Ancak Gölpınarlı (2016: 53-54) Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'in ölümünden sonra orada bulunmayan Hz. Ebubekir gelinceye kadar oradaki Ensar ve diğerlerinin devlet başkanlığını ele geçirmesinler diye böyle bir tavır sergilemiş olabileceğini söyler. Buda Hz. Peygamber'in ölümünden sonra hilafet konusunda Hz. Ali ve Ehl-i Beyt taraftarları, Ensar taraftarları ve Hz. Ömer ile Hz. Ebubekir ikilisi arasında bir çekişmenin var olduğunu göstermektedir.

Mezhep tarihçileri açısından Hz. Peygamber'in vefatıyla beraber Müslümanlar arasında ilk cereyan eden sorun tarihte “Sakife Toplantısı” olarak geçen olaydır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra halifenin kendilerinden olmasını isteyen Ensar taraftarları, Saide Oğulları gölgeğinde toplanırlar. Burada Ensar taraftarları hilafet makamında Sa'd b. Ubade'yi görmek isterler. Ancak toplantıdaki bazı kişilerin bunun Kureyşliler tarafından kabul edilmeyeceğini dile getirmesi sonucu diğerlerinin “bir halife bizden biride onlardan olsun” dediği rivayet edilir. Bu toplantıyı duyan Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer derhal toplantı yerine giderler. Toplantıda söz alan Hz. Ebubekir hilafet makamının Hz. Peygamber'in kavminin hakkı olduğunu bu sebeple halifenin Kureyşliler'den biri olması gerektiğini ve Hz. Ömer ile Ebu Ubeyde'yi aday gösterip oradakilerden istediklerine biat edebileceklerini söylediği

rivayet edilir. Bunun üzerine orada bulunanların Hz. Ebubekir'e "ancak sana biat ederiz" dediğini ve ona biat ettikleri aktarılır. Ancak orada bulunan ve aralarında Abbas b. Abdülmuttalib, Fazl b. Abbas, Zübeyr b. Avvam, Selman el-Farasi, Ebu Zer ve Ammar b. Yasir gibi isimler Hz. Ebubekir'e biat etmemiş ve Hz. Ali'nin halife olarak görmek istemişlerdir. Ama ertesı gün yapılan umumi bey'at esnasında Hz. Ebubekir'e biat ettikleri bilinmektedir (Fığlalı, 1982). Hz. Ali'nin ise Hz. Fatma'nın ölümünden sonra Hz. Ebubekir'e biat ettiğı söylenir.

Yaklaşık iki buçuk yıl hilafet makamında oturan Hz. Ebubekir, çok zor şartlarda ve sıkıntılı günlerde bu makama gelmiştir. Ancak Hz. Ebubekir halifelığı boyunca birlik ve beraberliği sağlamış, İslam devletinin büyüüp ve genişlemesine büyük katkılarda bulunmuştur. Aynı zamanda çoğu sahabenin savaşlarda şehit olması sonucu Kuran ayetlerinin yok olmaması için dağınık halde bulunan Kur-an Kerim'i kitap haline getirmiştir. Halk tarafından sevilen bir şahıs haline gelen Hz. Ebubekir, kendisinden sonra hilafet konusunda çatışmaların yaşanmaması için Hz. Ömer'i halife olarak atamıştır. Hz. Ömer'in halife olması çatışmalara sebep vermese de hilafet makamında Hz. Ali'yi görmek isteyenler tarafından kırgınlıkla karşılanmıştır.

634 yılında hilafet makamına gelen Hz. Ömer, tıpkı Hz. Ebubekir gibi fetih politikalarına devam etmiş İran, Irak, Şam ve Filistin gibi topraklarda büyük fetihler yapmıştır. Hz. Ömer, hilafeti boyunca İslam toplumunda adaletiyle hükmeden bir kişi haline gelmiştir. Yaklaşık 10 yıl hilafet makamında kalan Hz. Ömer, İranlı bir köle olan Ebu Lü'lü tarafından yaralanmış ve ölmeden önce halifelik makamına kimin geleceğini belirlemek için sahabeden altı kişilik bir heyet oluşturmuştur. Abdurrahman bin Avf'ın başkanlığındaki bu "İntihab Heyeti" (Seçici Kurul) de aday olarak gösterilen Hz. Ali ve Hz. Osman arasından Hz. Osman'ı seçmiştir (Hizmetli, 1999).

644 yılında hilafet makamına gelen Hz. Osman, yaklaşık on iki yıl boyunca bu makamda kalmıştır. Hilafetinin ilk altı yılında tıpkı kendisinden önceki iki halife gibi düzeni tertip eden ve fetih hareketlerine devam eden Hz. Osman, Hz. Ali'yi halife olarak görmek isteyenler dışında İslam toplumunda sevilen bir şahsiyet olmuştur. Ancak Hz. Osman'ın hilafet meselesi son altı yılında tartışılan bir konu haline gelmeye başlamıştır. Bunun sebeplerinin başında Hz. Osman'ın bu dönemde devletin önemli mevkilerine kendi akrabalarını getirmeye başlaması ve bu akrabaların yönettikleri yerlerdeki insanlara zulüm etmiş olmaları ve onların halklarını gasp etmeleri gösterilebilir. Bunun sonucunda haksızlığa karşı sessiz kalan Hz. Osman'a karşı olaylar büyümüş ve 17 Haziran 656 yılında Mısırlı bir grup tarafından evinde şehit edilmiştir (Öz, 2016).

Ergölen (2018: 13), Hz. Osman'a karşı girişilen bu silahlı saldırının her ne kadar Mısır merkezli olarak görünse de muhalefetin asıl merkezinin Medine olduğunu söyler. Medine'de Hz. Osman'a karşı yürütülen bu muhalefetin başında ise Talha, Zübeyr, Amr ve Ayşe gibi isimlerin bulunduğunu iddia eder. Ancak Ergölen, Hz. Ali'nin bu saldırıda dahilinin olup olmadığının bilinmediğini ama saldırı zamanı sessiz kalması ve ağırlığını ortaya koymamış olması sebebiyle eleştirildiğini aktarır.

Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra 656 yılında Hz. Ali, Medine'de dördüncü halife olur. Hz. Ali başa gelir gelmez ilk iş olarak Hz. Osman'ın atadığı valileri görevden alarak İslam toplumundaki düzeni yeniden sağlamak istemiştir. Ancak Hz. Osman'ın katillerinin bulunmasını isteyen bir kısım sahabeler ve Şam valisi Muaviye, Hz. Ali'nin hilafetine karşı çıkmış ve sırasıyla Cemel Vakası ve Siffin Savaşı meydana gelmiştir.

İlk başlarda Hz. Ali'ye biat eden Zübeyr bin Avvam ve Talha bin Ubeydullah daha sonraları Mekke'ye giderek Hz. Peygamberin eşi Hz. Aişe ile birlikte hareket etmiş ve Hz. Osman'ın katillerini bulmayan Hz. Ali'ye karşı savaş hazırlığına girişmişlerdir. 656 yılında Basra yakınlarında meydana gelen Cemel savaşında Zübeyr bin Avvam ve Talha bin Ubeydullah başta olmak üzere çok sayıda kişi ölmüştür. Savaş Hz. Ali'nin galibiyetiyle sonuçlanmış ve Hz. Aişe, Medine'ye gönderilmiştir (Fırlı, 1993).

Cemel vakasından sonra Hz. Ali, Şam valisi Muaviye'ye kendisine biat etmesi için elçiler gönderir. Ancak Muaviye, Hz. Ali'ye biat etmeyerek ordusunu savaşa hazırlar. Bunun üzerine Hz. Ali ordusuyla Muaviye'nin üzerine yürür. Siffin mevkiinde karşı karşıya gelen ordular yaklaşık 110 gün boyunca sürecek savaşa girerler. Hz. Ali savaşı kazanmak üzereyken Muaviye taraftarları mızrakların uçuna Kur'an Kerim sayfalarını takarak aralarındaki hükmü Kuran'ın vermesini isterler. Hz. Ali bunun bir savaş taktiği olduğunu söyleyip ordusuna savaşmalarını emretmesine rağmen ordusunun bir kısmı Kuran'a karşı savaşmayacaklarını söyler. Bunun üzerine Hz. Ali hakeme başvurulmasını kabul eder. İslam tarihine Hakem Olayı olarak geçen bu olayda Hz. Ali kendisine Ebu Musa el-Eş'ari'yi, Muaviye ise Amr bin As'ı hakem seçer. Toplantıda Muaviye taraftarları bir oyun sonucunda Muaviye'nin halifeliğini ilan ederler. Ancak bu kararı kabul etmeyen Hz. Ali vefatına kadar Muaviye'ye biat etmemiştir (Meddah, 2015).

Hz. Ali daha sonraki dönemlerde Muaviye üzerine seferler düzenlemek istemiştir. Ancak Siffin Savaşında Muaviye'nin isteklerini kabul edip hakeme başvurduğu için Hz. Ali'yi suçlayan ve ondan ayrılan Haricilerle sürekli savaş halinde olması gücünü azaltmış ve savaşacak kadar taraftar bulmamasına sebep olmuştur.

Haricilere göre yeryüzündeki fitne ve fesadın ortadan kalkması için Hz. Ali, Muaviye ve Amr b. el-As'ın mutlaka öldürülmesi gerekiyordu. Hariciler bu hedeflerini gerçekleştirmek için üçüne de suikast düzenlemişlerdir. Ancak Muaviye ve Amr b. el-As kurtulurken, Hz. Ali sabah namazı çıkışı bir Harici tarafından aldığı kılıç darbesi sonucu iki gün sonra şehit olmuştur. Hz. Ali'nin vefatından sonra bazı taraftarları onun oğlu Hz. Hasan'a biat etmişlerdir (Ergölen,2018).

3.1.2. Hz. Hüseyin'in öldürülmesi

Hz. Ali'nin vefatından sonra halifelik makamına gelen Hz. Hasan ve Muaviye arasında hilafet konusunda ayrılıklar meydana gelmiştir. Hz. Hasan'ın savaşa karşı olduğunu dile getirmesi ve Müslüman kanının dökülmesini istememesi sonucunda taraftarlarından bazıları onu terk etmiş ve Muaviye karşısında zayıf duruma düşmesine sebep olmuştur.

Hz. Hasan, Muaviye karşısında zafer kazanmasının imkansızlığı ve Müslüman kanının dökülmemesini istemesinden dolayı Muaviye ile anlaşma imzalamış ve halifeliği Muaviye'ye bırakıp Medine'ye çekilmiştir. Bu sırada Muaviye tarafından para ve oğlu Yezid ile evlendirilme vaadiyle kandırılan eşi Cu'de tarafından zehirlenilerek öldürülmüştür.

Kaynaklara göre Hz. Hasan ve Muaviye arasında imzalanan anlaşmanın maddeleri genel olarak aşağıdaki başlıklar adı altında toplanabilir:

- İntikam için Iraklılardan hiç kimse tutuklanmayacak
- Milliyetine bakılmaksızın herkes güven içinde olacak
- Genel af ilan edilecek
- Ahvaz'ın vergisi yıllık olarak Ehl-i Beyt'e verilecek
- Muaviye soyuna gösterilen yakınlık Haşim oğullarına da gösterilecek
- Muaviye'nin ölümü halinde halifelik Ehl-i Beyt'e devredilecek (Söylemez, 2001).

Hz. Hasan'ın bu kararından sonra kardeşi Hz. Hüseyin ve amcazadesi Abdullah bin Cafer bu duruma itiraz etmişlerdir. Rivayetlere göre bu durum üzerine abisinin yanına çıkan Hz. Hüseyin, bunu neden yaptığını sorduğunda Hz. Hasan'ın ona "Bundan önce baban Ali'nin uzlaşmasına sebep olan şey buna da sebep oldu" cevabını verdiği aktarılır (Gölpınarlı, 2016). Bunun üzerine Hz. Hüseyin kendisinin halife olmasını isteyenlere karşı çıkmış ve Muaviye ölene kadar halifelik iddiasında bulunmamıştır. Ancak Muaviye'nin haksız kararlarını da daima dile getirmiştir.

Muaviye, ölmeden önce yerine oğlu Yezid'i veliaht ilan etmiştir. Ancak Hz. Hüseyin, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. ez-Zübeyr ve Abdurrahman b. Ebi Bekr'i gibi kişiler onun Hz. Hasan'la yaptığı anlaşmaya uymamakla suçlamış ve Yezid'e biat etmeyeceklerini söylemişlerdir. Bunun üzerine Muaviye onları ikna etmeye çalışsa da bu çabası boşuna kalmıştır. Muaviye de onların zamanla biat edeceğini düşünüp olayı zamanın akışına bırakmıştır. Muaviye'nin 680 yılındaki ölümünden sonra iktidara oğlu Yezid geçer. Yezid, başa geldikten sonra Medine valisi Velid b. Utbe'ye bir mektup gönderir ve iktidarlığına karşı tehdit unsuru olarak gördüğü Hz. Hüseyin ve Abdullah b. ez-Zübeyr'in kendisine biat etme sözü almasını ister. Mektubu alan Medine valisi, Mervan b. el-Hakem'le birlikte Hz. Hüseyin ve Abdullah b. ez-Zübeyr'i çağırarak sabah Yezid'e biat etmelerini ister. Ancak gece Hz. Hüseyin ailesini de yanına alarak Medine'yi terk edip Mekke'ye doğru yola çıkar. Aynı zamanda Abdullah b. ez-Zübeyr'inde Mekke'ye gittiği ve orada Kabe'ye sığındığı söylenir (Demircan, 2017).

Yezid'in halifeliğini kabul etmeyen Küfeliler, Hz. Hüseyin'in Yezid'e biat etmediğini ve Mekke'ye doğru yola çıktığını duyunca ona biat edeceklerine dair mektuplar göndermeye başlarlar. Küfe'deki durumu anlayabilmek için Hz. Hüseyin amcasının oğlu Müslim b. Akil'i Küfe'ye yollar. Küfe'ye varan Müslim buradaki halkın Hz. Hüseyin'e olan desteğini görür ve Hz. Hüseyin'e bir mektup yazarak Küfe'de onu sevenlerin olduğunu buraya gelebileceğini söyler. Ancak durumdan haberdar olan Yezid, Basra valisi Ubeydullah bin Ziyad'ı görevlendirir. Ubeydullah bin Ziyad, Müslim'ü yakalattırarak öldürtür. Bu olaylardan haberi olmayan Hz. Hüseyin, Küfe'ye doğru yola çıkar. Hz. Hüseyin yolda Müslim'ün öldürüldüğünü ve Küfe'de yeteri kadar desteğinin olmadığını öğrense de kararından vazgeçmemiştir. Kerbela'da konaklayan Hz. Hüseyin ve yanındakiler Yezid'in adamları tarafından 10 Muharrem günü öldürülür. Şadi Meddah Hz. Hüseyin'in öldürülme olayını "Maktel-i Hüseyin" adlı eserinde şöyle dile getirir:

Hz. Hüseyin'in Küfe'ye yaklaştığını haber alan Ubeydullah bin Ziyad, onun şehre girmesini engellemek için Hurr bin Yezid komutasındaki orduyu kabileyi muhasara altına alarak su ile irtibatını kesmek üzere görevlendirdi. Hz. Hüseyin'i davet edenlerden biri olan Ömer bin Sa'd'ı da Rey valiliğini vererek tarafına çekti ve Hz. Hüseyin'den Yezid adına biat alması için bir orduyla Kerbelâ'ya gönderdi. Bu gelişmeler üzerine Hz. Hüseyin anlaşma yollarını aramaya başladı. Kendisini Küfelilerin davet ettiğini, mücadele etmeleri halinde geri dönmek, bir sınırda yerleşerek orada cihat etmek veya Yezid'le bizzat görüşmek istediğini bildirdiyse de bu talepleri Şimr bin Zülceşen'in de etkisiyle Ubeydullah bin Ziyad tarafından kabul edilmedi. Hz. Hüseyin'in yaptığı konuşmalardan etkilenen Hurr, yaptıklarına pişman olarak Hz. Hüseyin'in tarafına geçti. Hz. Hüseyin'in tüm çabalarına rağmen dünya menfaatleri için savaştan Yezid'in komutanları insafa gelmeyince sayıca kıyaslanamayacak kadar tezat oluşturan iki ordu savaşa başladı. Bire bir mücadele şeklinde başlayan savaşta Hz. Hüseyin'in haremi dışında yanındaki herkes sırayla şehit oldu. Tek başına kalan Hz. Hüseyin düşman safları arasına girerek kahramanca savaşa başladı. Susuzluktan ve yorgunluktan iyice bitkin hale düşen Hz. Hüseyin'in etrafı Şimr bin Zülceşen'in emriyle sarıldı, aldığı darbelerle atından düşürüldü. Kimse öldürmek istemeyince Sinan bin Enes

önce saçlarını daha sonra da mübarek başını keserek onu şehit etti. (h. 10 Muharrem 61 / m. 10 Ekim 680). Diğerleri de cesedini soyup haremının çadırlarına girerek onları yağmaladı. Yezid'in ordusu şehit olanların cesetlerini öylece bırakarak Hz. Hüseyin'in kesilen başı, oğlu Zeynelabidin ve haremindeki hanımlar ile birlikte Yezid'in sarayının bulunduğu Şam'a doğru yola çıktı (Meddah, 2015: 22).

Kerbela Olayı, geçmişten günümüze hala etkisini koruyan ve Müslümanlar arasında derin bir üzüntüyle karşılanan bir olay olmuştur. Aynı zamanda Kerbela Olayı, İslam içindeki bölünmelerin ve mezhepleşmelerin de temel sebeplerinden birisi olmuştur. Şia'nın hareket noktasında her ne kadar Hz. Ali yer alsada Hz. Hüseyin'in Emeviler'e karşı giriştiği mücadelesinde şehit olması Şia düşüncesinin oluşmasında büyük etkilere sahip olmuştur.

3.2. Kerbela sonrası gelişmeler

Hz. Hüseyin'in 680 yılında Kerbela'da öldürülmesinden sonra imamet konusunda Ehl-i Beyt taraftarları arasında fikir ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. Hz. Hüseyin'den sonra imamın kim olacağına yönelik Şia taraftarları üç gruba ayrılmıştır. Bunlar; 1- Hz. Hüseyin'den sonra Hz. Ali'nin diğer oğlu Muhammed b. Hanefiyye'nin imametini kabul edenler. 2- Hz. Hüseyin'in oğlu Ali b. Hüseyin Zeyne'l-Abidin'i imam olarak kabul edenler. 3- Ehl-i Beyt soyundan kim imamlığını ilan ederse imamlığın onun hakkı olduğunu kabul edenler (Keskin, 2012). Oluşan bu fikir ayrılıkları sonucunda Şia içinde mezhepleşme ve sistemleşme süreci hızlanmış ve aynı zamanda bu gruplar Emeviler'e karşı isyanların başlamasına da zemin hazırlamıştır.

Kerbela olayından sonra Yezid'in artan zulmüne karşı Emevi yönetimine yönelik büyük bir düşmanlık ortaya çıkmıştır. Bu zaman diliminde Hz. Ali evlatlarının masumiyetine inananlar ve onların haksız yere öldürüldüğünü düşünenlerin sayısı hızla artmaya başlamıştır. Bunun sonucunda Hz. Hüseyin'in öldürülmesinin intikamını almak isteyen taraftarlar Emevi yönetimine karşı isyanlara girişmiş ve Emevilerin yıkılmasına sebep olmuştur. Kerbela olayıyla bağlantılı olarak ortaya çıkan bu isyanlar ise Medine İsyanı, Mekke İsyanı, Tevabun Hareketi ve Muhtar Ebu Ubeyd es-Sekafi İsyanıdır.

3.2.1. Medine isyanı (Harre Savaşı)

Yezid döneminde Kerbela olayından sonra İslam tarihi açısından diğer bir önemli olay Medine İsyanıdır. Bu isyanın önemi Emevi yönetiminden memnun olmayan kesimler arasında başlatılan ilk isyanlardan birisi olması ve Kerbela'yla bağlantılı olarak ortaya çıkmasıdır.

Yezid'in, Medine valilerini sürekli değiştirmesi ve son olarak iş bilmeyen Osman b. Muhammed'i ataması Medineliler arasında Emevi yönetimine karşı bir soğukluğun başlamasına sebep olmuştur. Bu soğukluğun bir isyana dönüşmesinin önüne geçmek isteyen Yezid, Medine'nin ileri gelenlerinden Zübeyr b. el-Avvam, Abdullah el-Mahzumi, Abdullah b. Hanzala gibi kişileri şam'a çağırır. Yezid, kendisine karşı bir düşmanlık oluşmaması için bu kişilere para ve hediyeler dağıtır ve bunların sorunlarını dinleyerek çözüm üretmeye çalışır. Ancak Medine'ye dönen bu şahıslar Yezid hakkında kötü konuşmaya başlarlar ve ona karşı bir isyan hareketine girerler. İnsanları Emeviler'e karşı isyan etmeye teşvik eden Abdullah b. Hanzala, Yezid hakkında Medinelilere "...Bu adam (Yezid) öyle birisi ki annelerle, kızlarıyla ve kız kardeşleriyle nikahlanıyor, şarap içiyor, namazı terk ediyor. Yemin ederim ki, yanımda benimle birlikte ona karşı mücadele edecek hiç kimse olmasa bile ben yine ona karşı savaşırım" tarzı konuşmalar yaptığı aktarılır (Kılıç, 2000).

683 yılında Emeviler'e karşı isyana kalkışan Abdullah b. Hanzale ve yanındakilerin isyanı kısa bir sürede Yezid tarafından bastırılmış ve Abdullah b. Hanzale ile sekiz oğlunun yanı sıra çoğu isyancı öldürölmüştür. Kaçanlardan bir kısmı ise Mekke'de Abdullah b. Zübeyr'in yanına sığınmışlardır.

İslam tarihçileri Medine isyanını Yezid'in dini değerkere aykırı yaşam tarzına karşı bir hareket olarak görürler ve bu hareketi dini temeller bağlamında açıklamaya çalışırlar. Kister (2000: 305-316) ise bu düşünceye karşı çıkar. Kister'e göre Medine isyanı ekonomik sebepler sonucunda ortaya çıkmıştır. Kister buna kanıt olarak Yezid'in isyanı bastırmak için ortaya koyduğu anlaşmada Medinelilere yılda iki defa ödemede bulunacağı ve Medine'deki buğday fiyatlarının Suriye'deki buğday fiyatlarıyla aynı olacağı gibi ekonomiye dayalı maddelerin olduğunu eğer isyan Yezid'in kişiliğine karşı olmuş olsaydı anlaşmada bununda belirtilmiş olması gerektiğini söyler. Ancak anlaşmada Yezid'in şahsi yaşamına karşı herhangi bir madde bulunmamaktadır. Kister, aynı zamanda bu isyanın sebepleri arasında Mekke'de Emevilere karşı isyan etmeye hazırlanan Abdullah b. Zübeyr'in teşviklerinin olduğunu da söyler. Kister'e göre Abdullah b. Zübeyr, Emevilere karşı yeteri kadar gücü bulunmadığından dolayı Medine'deki isyanı teşvik ederek Emevi gücünü bölmeyi amaçlamıştır.

3.2.2. Mekke isyanı

Hız. Hüseyin'in Kerbela'da öldürölmesinden sonra İslam toplumunda Emevi yönetimine karşı isyanların başladığı görünmektedir. Bu isyanlar görünürde ekonomik, siyasal, dini, kültürel gibi etkenlere dayansa da aslında temelde Kerbela'da öldürölün Ehl-i

Beyt ailesinin uğradığı haksızlığın intikamını alma düşüncesi yatmaktadır. Emevi Hanedanı'na karşı Abdullah b. Zübeyr önderliğinde ortaya çıkan ve Emeviler'i büyük ölçüde zayıflatan Mekke isyanı İslam tarihinde önemli bir yer edinmiştir.

Abdullah b. Zübeyr'in annesinin Hz. Ebubekir'in kızı Esmâ bt. Ebubekir olması, kendisinin Hz. Peygamber döneminde ve sonrasında birçok savaşa katılmış olması ve Hz. Osman'ın ölmeden önce onu kendi evine emir olarak tayin etmesi onun halifeliğini ilan etmesinde büyük bir öneme sahip olmuştur. Abdullah b. Zübeyr, Hz. Ali'nin halifeliğine karşı çıkmış ve Hz. Aişe ile birlikte hareket etmiştir. Ancak Cemel Savaşı'ndan sonra Hz. Ali'nin ona karşı hoşgörülü davranması sebebiyle uzunca bir süre siyasetten uzak durmuştur. Yezid'in başa gelmesiyle beraber Abdullah b. Zübeyr, Yezid'e biat etmeyerek Mekke'ye sığınmış ve burada kendisine biat almaya başlamıştır. Daha sonraları Hz. Hüseyin'in öldürülmesiyle halifelik iddiasında bulunmuş ve Yezid'e karşı isyana girişmiştir. Bunun üzerine Yezid tarafından görevlendirilen Müslim b. Ukbe emrindeki ordu Abdullah b. Zübeyr'in teslim olması için Mekke'ye saldırmış ve Kabe'ye zarar vermiştir. Yaklaşık iki ay boyunca Mekke kuşatmasına dayanan Abdullah b. Zübeyr, Yezid'in ölmesi ve kuşatmanın kaldırılmasıyla kısmen de olsa bir zafer kazanmıştır. Yezid'in yerine gelen oğlu II. Muaviye'nin iki ay sonra ölmesi ve onunda yerine Mervan b. Hakem'in gelmesi Emevi Devleti'nde bir yönetim boşluğunun oluşmasına sebep olmuştur. Bu boşluktan yaralanan Abdullah b. Zübeyr kısa sürede Basra, Küfe, Medine, Mısır, Yemen ve Horasan gibi yerleri kontrolü altına almayı başarmıştır (Ecer, 1998).

Abdullah b. Zübeyr halife olduktan sonra Mekke kuşatmasında kendisine yardım eden Hariciler ve Muhtar Ebu Ubeyd es-Sekafi ile çıkar çatışmaları yüzünden araları bozulmuştur. Üç farklı cephede savaşmak zorunda kalan Abdullah b. Zübeyr, Hariciler ile Muhtar Ebu Ubeyd es-Sekafi'yi yenmiştir. Ancak Mervan b. Hakem'in görevlendirdiği Haccac b. Yusuf es-Sakafi emrindeki ordunun Mekke'yi uzunca bir süre kuşatmasından sonra gücü iyice azalan taraftarlarının onu terk etmesi sebebiyle az kişiyle savaşmak zorunda kalmış ve savaşırken öldürülmüştür (Yıldız, 1988).

3.2.3. Tevvabun hareketi

Kerbela olayından sonra Emevi Hanedanı'na karşı başlatılan Mekke ve Medine isyanlarının temelinde Ehl-i Beyt davası yatsa da özlerinde daha çok ekonomik ve siyasi etkenler bulunmaktaydı. Ancak Süleyman b. Surad önderliğinde başlatılan Tevvabun Hareketi

ve Muhtar Ebu Ubeyd es-Sekafi İsyanı Şii hareketinin resmi olarak ortaya çıkışında önemli bir rol oynamıştır.

Süleyman b. Surad, Hz. Peygamber'in yakın dostlarından birisidir. Peygamber dönemindeki yaşamı hakkında fazla bilgi bulunmamakla beraber Hz. Ali hilafetinde Muaviye'ye karşı girilen Sıffin Savaşı'nda önemli katkılarda bulunduğu bilinmektedir. Hz. Ali'nin ölümünden sonra Hz. Hasan'a biat eden Süleyman b. Surad, Hz. Hasan'ın halifeliği Muaviye'ye bırakmasına karşı çıkmıştır. Ancak Hz. Hasan'ın onu dinlememesi sebebiyle bir şey yapamamıştır. Hz. Hasan'ın ölümünden sonra çevresindekilerle beraber Hz. Hüseyin'e mektuplar yazan Süleyman b. Surad, Hz. Hüseyin'e Küfe'de dostlarının bulunduğunu şayet Küfe'ye gelirse ona biat edeceklerini söylemiştir. Ancak Küfe'ye doğru yola çıkan Hz. Hüseyin'i Küfe halkı Kerbela'da yalnız bırakmış ve onun Yezid ordusu tarafından öldürülmesine seyirci kalmıştır (Çubukcu, 2010).

Kerbela olayından sonra Süleyman b. Surad, Hz. Hüseyin'i Küfe'ye davet eden ancak ona yardım etmedikleri için pişmanlık duyan ve Hz. Hüseyin'in intikamını almak isteyen Küfeliler'in başlattığı Tevvabun Hareketi'nin başına geçmiştir. Ancak Tevvabun Hareketi, Yezid'in izlediği sıkı politikalar sebebiyle uzunca bir süre faaliyetlerini gizlice yürütmüştür. Yezid'in ölümünden sonra Mekke'de halifeliğini ilan eden Abdullah b. Zübeyr, Küfe'ye vali olarak Abdullah b. Yezid el-Hatmi atamasıyla beraber Süleyman b. Surad faaliyetlerini açıktan yapmaya başlamıştır. O dönemde Küfe'de bulunan ve Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye'nin veziri sıfatıyla Emeviler'e karşı Hz. Hüseyin'in intikamını almak için taraftar toplayan Muhtar Ebu Ubeyd es-Sekafi, Tevvabu Hareketi'ne katılmamıştır. Muhtar'a göre Süleyman b. Surad'ın taraftarları savaşmayı bilmedikleri için bu hareket başarısızlıkla sonuçlanacaktır (Yiğit, 2011).

Küfe valisi, Süleyman b. Surad'a Emevi ordusunun başındaki Ubeydullah b. Ziyad'a karşı birlikte savaşmayı teklif etmişse de Süleyman b. Surad bu teklifi kabul etmemiştir. 685 yılında yanındaki 4000 kişilik bir orduyla Emevilerin yaklaşık 27000 kişilik bir ordusuyla savaştan Süleyman b. Surad bu savaşta ölmüştür (Keskin, 2012). Böylece ilk Şii hareketlerinden olan Tevvabun Hareketi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Süleyman b. Surad'ın, Küfe valisiyle beraber savaşmayı reddetmesi, Muhtar Ebu Ubeyd es-Sekafi'ye destek vermemesi ve az sayıda bir orduyla Emeviler'in 27000 kişilik bir ordusuna karşı ölüme yürümesi bu hareketin siyasi bir amaç gütmeyeceğinin daha çok pişmanlık duyan bir gurubun kendilerinin öteki dünyada affedilmesi için giriştikleri dini içerikli bir hareket olduğunun göstergesidir. Bu sebeple bu hareket Şia düşünce sisteminin oluşmasında önemli bir etkiye sahip olmuştur.

3.2.4. Muhtar Ebu Ubeyd es-Sekafi isyanı

622 yılında doğan Muhtar es-Sekafi'nin babası Hz. Ömer döneminde İran seferinde İslam ordusunun komutanlığını yapan sahabe Ebu Ubeyd'ir. Muhtar'ın babasının ve tüm kardeşlerinin Köprü Savaşı'nda¹³ öldüğü bilinmektedir. Uzunca bir süre herhangi bir faaliyette bulunmayan Muhtar, Hz. Hüseyin'in Kerbela'da öldürülmesinden sonra Emeviler'e karşı onun intikamını almak için başlattığı isyanla adını duyurmuştur (Kurnaz, 2020).

Muhtar'ın Kerbela olayından önce Hz. Hüseyin adına Küfe'de biat alan Müslim b. Akil'i evinde misafir ettiği bilinmektedir. Müslim b. Akil'in Ubeydullah b. Ziyad tarafından öldürülmesinden sonra Muhtar, Müslim'e yardım ettiği gerekçesiyle hapse atılmıştır. Muhtar hapiste kısa bir süre kaldıktan sonra kız kardeşinin eşi Abdullah b. Ömer'in ricaları üzerine Küfe'yi terk etmesi şartıyla serbest bırakılmıştır. Ancak Muhtar hapisten çıktığında Kerbela olayının yaşanmıştır. Bunun üzerine Muhtar'ın Küfe'den ayrılırken Hz. Hüseyin'in intikamını almak için geri döneceğini söylediği rivayet edilir (Keskin, 2012).

Muhtar, Küfe'den ayrıldıktan sonra Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye adına biat almaya başlamıştır. Bu arada Mekke'de halifeliğini ilan eden Abdullah b. Zübeyr'in, Ubeydullah b. Ziyad'ı Küfe'den kovması üzerine Muhtar yeniden Küfe'ye gelmiştir. Küfe'de o sıralarda Emevi yönetimine karşı başlatılan Tevvabun Hareketi'ni gereksiz bulan Muhtar, onları savaş bilmemekle suçlamıştır. Ancak Küfeliler'in Tevvabun Hareketi'ne destek vermeleri sebebiyle Muhtar yeteri kadar taraftar bulamamıştır. Bu sırada Muhtar, Küfe valisi tarafından bozgunculuk yaptığı iddiasıyla yeniden hapse atılmıştır (Ergölen, 2018).

Süleyman b. Surad'ın başarısız olması üzerine Muhtar, Tevvabun Hareketi'nde sağ kalanlara mektup yazarak Hz. Hüseyin'in intikamını alacak kişinin kendisi olduğunu söyler. Bu arada yeniden eniştesi Abdullah b. Ömer'in gayretleriyle serbest bırakılır. Muhtar, serbest kaldıktan sonra Muhammed b. Hanefiyye adına biat almaya devam eder. İyice güçlenen Muhtar, 685 tarihinde Küfe'de isyan başlatmış ve Küfe ile civardaki yerleri kontrolü altına almayı başarmıştır. Muhtar, Küfe'nin kontrolünü aldıktan sonra Kerbela'da dahili bulunan başta Ubeydullah b. Ziyad, Şemir b. Zil-Cevşen, Havle b. Yezid, Ömer b. Sa'd olmak üzere birçok kişiyi öldürmüştür (Demircan, 2017).

Kısa bir sürede Hz. Hüseyin'in öldürülmesinde dahili bulunan çoğu kişiyi öldüren Muhtar, halkın çoğunun desteğini almayı başarmıştır. Bundan haberdar olan Abdullah b. Zübeyr, Küfe'ye vali olarak atadığı Musab b. Zübeyr'in emrine Muhtar'ın isyanını bastırmak

¹³ 634 yılında Ebu Ubeyd önderliğindeki Müslüman Araplar ile Bahman liderliğindeki Sasani İmparatorluğu arasında Kufe'de gerçekleşen muharebe. Sasanilerin zaferiyle sonuçlanmıştır.

için bir ordu verir. 686 yılında kuşatma altına alınan Muhtar ancak 4 ay dayanabilmiş ve sonunda öldürülmüştür (Keskin, 2012).

Tevvabun Hareketi Hz. Hüseyin'in intikamını almak isteyen ve halifeliğin yeniden Ehl-i Beyt'e geçmesini arzulayanların başlattığı bir isyandır. Bu isyanın siyasi içerikli olmaktan daha çok dini içerikli olması sebebiyle buradan herhangi bir fırka meydana gelmemiştir. Ancak onlardan geri kalanların Muhtar'a destek vererek başlattıkları ve daha çok siyasi içerikli bir isyan olan Muhtar Ebu Ubeyd es-Sekafi İsyanı sonucunda Keysaniyye mezhebi ortaya çıkmıştır. Keysaniyye mezhebi Şia içindeki ilk bölünmelerden birisi olması bakımından İslam tarihi açısından ayrıca önemlidir.

3.3. Şiilerde Muharrem Ayı

Toplumsal bir varlık olan insan tarihsel süreç boyunca belliginde bazı günlere ve aylara çeşitli sosyal, siyasal ve dini sebeplere bağlı olarak bir kutsallık atfetmiştir. İnsanlar bu zaman dilimlerinde gerçekten gerçekleşmiş veya gerçekleştiğini düşündüğü olayları yad etmek için çeşitli törenler, kutlamalar veya matemler düzenlerler. Bu günlerde yapılan eylemlerin toplumsal bir varlık olan insanlar arasındaki etkileşimi ve dayanışmayı artırıcı bir güç olması bakımından önemlidir. İslam toplumunda da Şii ve Sünni inançları arasında uygulanması bakımından farklılıklar olmakla birlikte Muharrem Ayı kutsal olarak görünmüştür.

Hicri takvimin ilk ayı olan Muharrem, anlam olarak “haram” kelimesinden türemiştir. “Yapılması din tarafından yasaklanan fiil” (TDV, 2021) anlamına gelen Muharrem, İslamiyet'ten önceki Arap toplumunda kendini savunmanın dışında savaşmanın haram kılındığı aylardan biri olarak görünmektedir. Hz. Aişe'nin rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber hicretten sonra bu ayda oruç tutmuş ve bu ay için “Allah'ın ayı” demiştir. Hz. Aişe, Hz. Peygamber'in Kuran'da ramazan ayının farz kılınmasıyla beraber bu ayda oruç tutmayı bıraktığını ancak bu ayda oruç tutulmasında da bir sakınca olmadığını söylediği aktarılır (Efe, 2010).

Muharrem ayı boyunca gerçekleşmiş olduğu düşünülen önemli olaylardan dolayı bu ay çoğu dinde kutsal bir zaman dilimi olarak görünmüştür. Kaynaklara göre Muharrem ayında gerçekleşen bu olaylardan bazıları şunlardır:

- Hz. Nuh bu ayda tufandan kurtulmuştur.
- Hz. Yunus bu ayda balığın karnından çıkmıştır.

- Hz. İbrahim bu ayda ateşte yanmamıştır.
- Hz. Eyüp'ün bu ayda hastalığı iyileşmiştir.
- Hz. İsa'nın doğum günü bu aydır.
- Hz. Yakup'un gözleri bu ayda yeniden açılmıştır.
- Hz. Musa, Firavundan kaçarken bu ayda Kızıl Denizi ikiye ayırmıştır.
- Hz. Yusuf bu ayda zindandan kurtulmuştur (Beder, t.y).

Ancak bu olayların aynı tarihlerde gerçekleştiğine dair rivayetler bulunmakla beraber kesin bir kanıt yoktur.

Yukardakilerin dışında Hz. Hüseyin ve ailesinin Muaviye'nin oğlu Yezid'in adamları tarafından 10 Muharrem 61/10 Ekim 680'de Kerbela'da öldürülmesinden sonra bu ay İslam toplumunda farklı bir anlam kazanmaya başlamıştır. Kerbela olayından sonra Şiiler için bu ay Hz. Hüseyin'in intikamını alma sözünün tazelendiği bir matem ayı olmuştur. Bu sebeple Şiiler, Muharrem ayı boyunca günahlardan sakınır ve ayın 10'unda aşure matemiyle o gün yaşananları yeniden anarlar.

3.3.1. Aşure matemi

Muharrem ayının onuncu günü olan aşure, Arapçada on anlamına gelen “Aşur” ya da “Aşura” sözcüğünden türemiştir (Hançerlioğlu, 2000). Tarih boyunca bu gün çeşitli din ve mezheplerin kendisine kutsallık atfettiği ve önem verdiği bir zaman dilimi olmuştur.

Hristiyanlar bu günü Hz. İsa'nın vaftiz yortusu¹⁴ ve Paskalya öncesi olduğu için çeşitli etkinlikler yaparak kutlarlar (Polat, 2019). Yahudilerin kutsal kitabı Tevrat'ta ise bu gün “Kipur veya Kefaret günü” olarak geçmektedir. Yahudi inancına göre insanın bir yıllık kaderi o gün son şeklini alır. Bu sebeple Yahudiler günahların af olması ve pişmanlıklarını dile getirmek amacıyla Kipur gününde 25 saat boyunca oruç tutarlar. Tüm Yahudiler için bu oruç zorunlu olduğundan 25 saat boyunca sadece ibadet yapılır. Bu sebeple her türlü eğlence yapma, gazete çıkarma, radyo dinleme, cinsel ilişkide bulunma, temizlenme, yıkanma ve deriden yapılmış bir şeyi giymek yasaktır (Demir, 2016). Arap kültüründe ise İslam'dan öncede aşure geleneği vardı. Araplar aşure gününde temiz elbiseler giyer ve günü oruç tutarak geçirirlerdi. Ancak İslamiyet'in doğuşu ve Allah'ın Kuran'da Ramazan orucunu farz kılmasıyla beraber bu gelenek yavaş yavaş azalmıştır (Mohammadi, 2016).

¹⁴ Kutsal gün, Hristiyan bayramı

Aşure geleneğinin farklı kültürlerde farklı isimler adı altında ortaya çıkmış olması tarih boyunca birbirleriyle etkileşim içinde bulunan toplumların zamanla başka kültürün etkisinde kalarak o kültürlerin ritüellerini kendi kültürlerinde yaşattığının bir kanıtıdır.

Aşure gününün kutsallığı Hz. Hüseyin'in Kerbela'da öldürülmesinden sonra İslam toplumundaki Şii ve Sünni arasında farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır. Sünniler bu güne fazla önem atfetmemekle beraber bazıları bu günü oruç tutarak ve ibadet ederek geçirirler. Şiiler ise bu günü Hz. Hüseyin'in intikamının alma sözünün yenilendiği bir yas günü olarak kabul ederler. Bu günde Şiiler tarafından çeşitli ritüeller yapılır. Örneğin; aşure gününde Şiiler tarafından Maktel-i Hüseyin'ler okunur, Kerbela olayının temsili canlandırılması yapılır, taraftarlar sırtlarına zincirler vurur ve başlarını yararak kan akıtma ritüelleri gerçekleştirirler.

Kerbela olayından sonra Şiiler aşure gününü bir matem günü olarak görmeye başlamışlardır. Ancak Kerbela olayını unutturmak isteyen Emeviler, aşureyi tıpkı İslamiyet öncesi Arap toplumundaki gibi bir bayram günü olarak kutlamaya başlamışlardır. Biruni, Emevi toplumundaki aşure günü yapılanlar hakkında şunu söylemektedir: “Ümeyyeoğulları Aşure gününde yeni elbiseler giydiler, süslandılar, sürme çektiler, bayram yaptılar, davet ve ziyafet verdiler, helva ve tatlılardan tattılar. Bu adet, halk arasında Emevilerin iktidarı boyunca devam etti. Emeviler'den sonra da varlığını sürdürdü...” (akr. Baş, 2004). Gölpınarlı (1977: 38), Emeviler'in bu politikayı bilinçli olarak izlediğini söyler. Emeviler bu şekilde Kerbela'dan dolayı kendilerine karşı beslenen öfkenin azalmasını ve bu olayın unutulmasını istemişlerdir. Ancak bu politika Şiiler arasında aşure gününün daha çok benimsenmesine ve Emeviler'e karşı daha fazla düşmanlık oluşmasına sebep olmuştur.

Şia'daki bu aşure günü matemleri yukarda bahsettiğimiz şekilde Emevi döneminde baskıcı politikalarla kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Emeviler'den sonra Abbasi döneminde bu politikaların esnetilmesiyle beraber Aşure matemi İslam toplumunda yavaş yavaş yer edinmeye başlanmıştır. Abbasilerden sonra İran'da ve Irak'ta hakimiyet sağlayan Şii kökenli Büveyhiler döneminde aşure günü kurumsal bir temele oturtulmuş ve Kerbela hadisesi büyük törenlerle anılmaya başlanmıştır (Polat, 2019). Günümüzde İran başta olmak üzere birçok ülkede aşure günü çeşitli ritüellerle anılmaktadır. Türkiye'de ise bu ritüeller Iğdır, Kars, İstanbul Halkalı gibi yerlerde yapılmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. IĞDIR'DA ŞİİLİK (CAFERİLİK)

4.1. Caferilik

Günümüzde Şia'nın en büyük fırkası olarak kabul gören ve Hz. Peygamberden sonra imamlık makamının Hz. Ali ve onun soyundan gelenlerin hakkı olduğunu savunan, imam sayısını on iki olarak kabul edip ve son imam olan Muhammed b. el-Hasan'ın ölmediğini halen gaybette olduğu inancı benimsemiş ve aynı zamanda onun yeniden zuhur edip adaleti tesis edeceğini düşünenlere İmamiyye Şia'sı denilmiştir.

İmamiyye Şia'sı, “On İki İmamcılar” anlamında İsnaaşeriyye (Bulut, 2018), fıkhi ve ameli anlamda “Caferiyye” (Öz, 2016) olarak tanımlanır. Öztürk'e göre (2017: 12-13) İmamiyye Şia'sının itikadi ve fıkhi görüşlerini Hz. Ali ve onun soyundan gelen imamların oluştururken, mezhepçilik akımlarının Cafer es-Sadık zamanında çoğalması ve yaygınlaşması sebebiyle bu mezhebin “Caferilik” olarak isimlendirildiğini söyler. Aynı zamanda Cafer es-Sadık'ın İmamiyye Şia'sındaki konumunu Şia fırkalarının imamet konusunda Zeydiyye fırkasının dışındaki bütün fırkalarının Cafer es-Sadık'ın imamlığını kabul etmesine de bağlanmaktadır.

Hz. Hüseyin ve ondan sonra gelen imamların Emevi yönetimine karşı sürekli isyanlara kalkışması Şia mezhebinin büyük zararlara uğratmış ve mezhep içi bölünmelere sebep olmuştur. Bu sebeple altıncı imam olan Cafer es-Sadık döneminde Şia içinde ortaya çıkabilecek aşırı unsurlara karşı temkinli davranılmış ve bu unsurlar yasaklanmıştır. Cafer es-Sadık kendi döneminde yönetimin dikkatini çekmemek amacıyla faaliyetlerine gizliden devam etme politikası yapmıştır. Cafer es-Sadık'tan sonra on ikinci imam olan Muhammed el-Mehdi'nin gaybetine kadar geçen dönemde de Şia İmamları arasında gizlilik geleneği aynı şekilde devam ettirilmiştir. Gümüšoğlu'na göre (2013: 230) Cafer es-Sadık'ın Emevi ve Abbasi devrinde kendisini ilme vermesi ve siyasetten uzak durarak halifeye karşı ayaklanmamış olması Şiilerin büyük bir kısmının onu imam olarak kabul etmesini sağlamıştır. Buda daha sonraları Şia İmamiyye'sinin Cafer es-Sadık'ın görüşlerini benimsemesi sebebiyle “Caferilik” olarak isimlendirilmesine sağlamıştır.

Caferi mensupları bu fırkanın tıpkı diğer İslam mezhepleri olan Hanefi, Şafii, Maliki, Hambeli gibi İslami mezhepler türünden bir mezhep olmadığını söylerler. Caferi mensuplarına göre mezhep kavramı belli bir birikim ve bilgi sahibi olan kişilerin İslam dini

üzerinde ortaya koydukları yorumlar ve fetvalar bütünüdür. Oysaki Caferilere göre imamlar direk olarak Allah'ın emirlerini insanlara iletirler. Nitekim Cafer es-Sadık bu konuda: “Benim sözüm babamın sözüdür; babamın sözü ceddimin sözüdür; ceddimin sözü de Hüseyin'in sözüdür, Hüseyin'in sözü de Hasan'ın sözüdür; Hasan'ın sözü ise Ali bin Ebu Talib'in sözüdür; Ali bin Ebu Talib'in sözü ise, Resulullah'ın sözüdür; Resulullah'ın sözü ise Allah'ın sözüdür” demiştir (Caferilik.com, 2021).

Günümüzde Şia mezhebi denildiğinde genellikle İmamiyye yani Caferilik ismi akla gelmektedir. Bunun sebebi Şia fırkaları arasında en çok taraftarları olan ve Şia'nın ana gövdesini oluşturan fırkanın Caferilik olmasıdır. Diğer bir deyişle Şia'nın genel tarif edici ismi itikadi ve kelami olarak İmamiye, fıkhi olarak Caferiyye olmuştur.

Caferilik bugün İran Devleti'nin resmi mezhebi olarak kabul edilmektedir. Bugün Şii Mezhebi denildiğinde Türkiye, İran, Irak, Azerbaycan, Lübnan, Bahreyn, Suriye, Afganistan, Arabistan, Pakistan, Bangladeş ve Hindistan gibi geniş bir coğrafyada daha çok Caferilik fırkası kastedilmektedir.

4.1.1. Türkiye'de Caferilik

Türkiye'de Ehl-i Sünnet olarak isimlendirilen Hanefi, Şafii, Maliki, Hambeli mezhepleri dışında Şia mezhebine bağlı kişilerde bulunmaktadır. Bu kişiler Caferi olarak isimlendirilmektedir.

Türkiye'deki Caferilerin nüfusu çok olmamakla beraber aynı zamanda bu nüfus homojen bir yapıya da sahip değildir. Üzüm (1993: 21-23), Türkiye'deki Caferilerin yapısını tanımlarken bunları Sünni kökenli olup da sonradan Şii olanlar, Alevi iken sonradan Şii olanlar ve Azeri Şiileri/Caferileri olarak üç grupta tanımlar. Albayrak ise (2008: 113) Caferileri; Caferi anne-babadan olanlar, önceden Alevi iken sonradan Caferi olanlar ve Sünnilikten Caferiliğe geçenler olarak tanımlar. Bu iki tanımdan yola çıkarak Türkiye'deki Caferi vatandaşlarını Azeriler ve sonradan Şii inancı benimseyen Müteşeyyiler olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Bu iki ana grup ise kendi içinde dört farklı kola ayrılmaktadır.

1. Azeri Caferiler. (Kars ve Iğdır Azerileri, Zeynebiye Grubu)
2. Caferileşen Aleviler. (Çorum Ehl-i Beyt Vakfı)
3. Caferileşen Şafiiler. (Diyarbakır merkezli Kürt Caferiler, Taha Haber Grubu)
4. Caferileşen Hanefiler. (Herhangi bir grup ya da toplulukları yoktur).

Türkiye'deki Caferi mezhebine ait en büyük grubu Azeri Caferileri oluşturmaktadır. Çıkış noktası Iğdır ve Kars olan bu grup 1950'lerdeki göçlerle beraber Türkiye'nin farklı

bölgelerine dağılmış ve merkezleri günümüzde İstanbul Halkalı olmuştur. Ancak Türkiye’deki tüm Azerilerin Caferi inancını benimsediğini söylemekte mümkün değildir. Bunun sebebi Sünni inancını benimseyen ve Iğdır ile Kars çevresinde yaşayan Karapapak ve Terekeme olarak adlandırılan Azeri gruplarında var olmasıdır (Banaz, 2018).

Türkiye’deki Caferilerin en az grubunu oluşturanlar ise Müteşeyyilerdir. En genel ifadeyle “Şia fırkasının görüşlerini benimsemek” anlamına gelen “teşeyyu” kelimesinden gelen Müteşeyyi, sonradan Caferileşenler anlamında kullanılmaktadır (Aşıkkutlu, 2011). 1979 yılında İran’da gerçekleşen İslam Devrimi’nden sonra İranlılar mezheplerini yayma politikalarına girişmişlerdir. Bu yayma politikaları sonucunda bazı çevrelerde devrime karşı bir sempati oluşmuş ve kısmen bir teşeyyu dalgalanması meydana gelmiştir. Türkiye’de ise İran Devrimi’nden sonra bazı çevreler devrime ait eserleri Türkçeye çevirmiş ve devrimin düşüncelerini yayma politikalarını izlemişlerdir. Ancak daha sonra devrimin Şiiliği yayma politikası içinde olduğu fark edilmiş ve buna karşı oluşan sempati zamanla azalmaya başlamıştır. Fakat azda olsa bir kesim İran Devrimi’nin etkisinde kalıp Caferileşmiştir (Üzüm, 1993). Türkiye’de İran Devrimi’nden etkilenen kesim ise genellikle Aleviler olmuştur. Bunun sebeplerinin başında Alevilerin Caferiler gibi Hz. Ali, Ehl-i Beyt ve On İki İmam sevgisi tarzındaki ortak değerlere sahip olmasıdır.

Türkiye’de yaşayan Caferilerin nüfusu tam olarak bilinmemektedir. Bu sebeple Caferilerin toplam nüfus içindeki oranları hakkında farklı nüfus istatistikleri mevcuttur. Caferiler üzerine kapsamlı bir çalışma yapan İlyas Üzüm’e (1993: 83) göre Türkiye’de 1-1,5 milyon civarında Caferi mensubu vardır. Azeri Caferilerinin önemli merkezi olan İstanbul Halkalı Zeynebiye Cami’sinin resmi internet sitesinde ise bu sayının yaklaşık 3 milyon olduğu belirtilmektedir¹⁵. Bulut (2018: 167) ise Türkiye’deki Caferi nüfusunun yarım milyonun biraz üzerinde olduğunu söyler. Üzüm’ün çalışmasının yapıldığı yıl ve o dönemdeki Türkiye nüfusu göz önüne alındığında Caferilerin şuan ki nüfusunun 2 milyonun üzerinde olduğunu tahmin edilebilir. Ancak Diyanet İşleri Başkanlığı’nın 2014 yılında yaptığı “Türkiye’de Dini Hayat Araştırmasına” göre Caferilerin toplam nüfus içindeki oranı %1 olarak belirlenmiştir (2014: XXIX). Araştırmanın yapıldığı yılda Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre Türkiye’nin toplam nüfusu 77.695.904 olarak belirtilmiştir (Tuik, 2021). Buda %1 kısmını oluşturan Caferilerin toplam nüfusunun yaklaşık 776.959 olduğu anlamına gelmektedir. Bu sebeple Türkiye’deki toplam Caferi nüfusu hakkında kesin bir istatistik verilememektedir. Nüfus konusundaki bu karmaşanın temel sebebi ise Türkiye’de nüfus

¹⁵ Detaylı bilgi içi bkz. <http://www.zeynebiye.com/hakkimizda.php>. Erişim: 10.04.2021.

sayımlarında insanların mezheplerinin kayıt altına alınmamış olması ve sadece kişinin hangi dinde olduğunun kaydedilmesi gösterilebilir.

Türkiye'deki Caferiler Kevser ve Zeynebiye adı altında iki grupta temsil edilmektedir. Kevser grubunu genellikle eğitimlerini İran'da tamamlayan kişiler temsil ederken, Zeynebiye grubunu ise İstanbul Halkalı'da bulunan Caferi mensupları temsil etmektedir (Albayrak, 2008). İstanbul Halkalı'da bulunan Zeynebiye Cami'sinin resmi sitesinde Türkiye'deki Caferilerin liderinin Selahattin Özgündüz olduğu belirtilmektedir. Ancak bazı Caferi mensuplarının Selahattin Özgündüz'ü lider olarak kabul etmedikleri bilinmektedir. Onlara göre Türkiye'de Caferi lideri olacak bir vasfa sahip kimse bulunmamaktadır.

Banaz'a göre (2020: 173) Zeynebiye grubu genellikle Azerilerden oluşmakta ve Kevser grubuna oranla Türkiye Cumhuriyeti Devleti'yle daha ılımlı ilişkiler içindedir. Banaz aynı zamanda Kevser grubunun İran'ın görüşlerini yayan radikal bir grup olduğunu, bu sebeple Türkiye'deki müteşeyyi grubunun daha çok Kevser grubunun faaliyet gösterdiği yerlerde ortaya çıktığını söylemektedir.

Türkiye'deki Caferilerin 1950 yıllara kadar Iğdır ve Kars çevresinde yaşadığı bilinmektedir (Üzüm, 1993). Ancak 1950'lerde başlayan göç hareketleriyle beraber sosyo-ekonomik sebeplerle Iğdır ve Kars bölgelerindeki Caferiler Ankara, İstanbul, Manisa, Kocaeli, İzmir gibi büyük şehirler başta olmak üzere Türkiye'nin birçok bölgesine göç etmek zorunda kalmışlardır (Güngör, 2017).

Bugün hala Iğdır ve Kars çevresinde Caferi nüfusu yoğun bir şekilde yaşamaktadır. Bu sebeple araştırmamızın bundan sonraki kısmında Iğdır'daki Caferilerin dini inanç biçimleri ve kültürel yaşam tarzları incelenecektir.

4.1.2. Iğdır'da Caferilik

Iğdır, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars bölümünde yer alan ve Nahcivan, Ermenistan ve İran olmak üzere 3 ülkeye sınırı olan bir ildir. 2020 TÜİK verilerine göre toplam nüfusu 201.314 olan Iğdır, 3 Haziran 1992 yılında il konumuna gelmiştir. Bugün Iğdır ili Aralık, Karakoyunlu ve Tuzluca olmak üzere 3 ilçeden, 7 belediyeden ve toplam 157 köy yerleşmesinden meydana gelmektedir¹⁶. Aynı zamanda il 1500'lü yıllarda Şah İsmail'in emriyle Şiiliği yayma politikalarına ciddi şekilde maruz kalan bir bölgedir (Banaz, 2018).

¹⁶ Detaylı bilgi için bkz. <http://www.igdir.gov.tr/tarihce>. Erişim: 15.04.2021.

Iğdır’da inanç bakımından Şia ve Ehl-i Sünnet mezhepleri bulunurken, bunların fıkhi yönünü temsilen Caferilik, Hanefilik ve Şafilik bulunmaktadır. Aynı zamanda Iğdır’daki mezhep dağılımı ile etnik kimlik arasında da bir paralellik söz konusudur. Genel bağlamda Azeri kısım Caferiliği, Kürt kısım Şafililiği, ekseriyeti memur olan Osmanlı olarak tanımlanan kısım ise Hanefi mezhebini oluşturmaktadır. Buda Iğdır’ın gerek dini inanç bakımından gerekse kimlik bakımından heterojen bir yapıda olduğunun bir göstermektedir.

Iğdır, Türkiye’deki Caferi nüfusunun en yoğun yaşadığı şehir olması sebebiyle Iğdır Üniversitesi bünyesinde 2010 yılında “Caferilik Uygulama ve Araştırma Merkezi (CAMER)” adıyla kurulmuş bir araştırma merkezi bulunmaktadır. Merkezin resmi internet sitesinde amaçlarının; “Tarih boyunca süregelen Caferiliğin Türkiye’deki kültür ve düşünce tarihi içerisindeki yerini bilgi ve belgelere dayalı olarak tespit etmek ve elde edilen bilgi, belge ve bulguları araştırmak”¹⁷ olarak belirtilmesine rağmen Caferilikle ilgili sitede herhangi bir yayın veya makalenin bulunmaması da üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur.

4.1.3. Iğdır’daki Caferilerin örf ve adetleri

Örf ve adet çoğu zaman birlikte kullanılan iki sosyolojik terimdir. Bir toplumda yasalarla belirlenmeyen ama halkın kendiliğinden uyduğu kurallar bütününe örf denilmektedir. Örneğin evlilik için yapılan düğün merasimleri bir örfür. Adet ise bir şeyi eskiden beri görüldüğü şekliyle yapma eylemidir. Örneğin bazı yerlerdeki erken evlendirme geleneği adettir. Genel anlamda örf ve adetler bir toplumda geçmişten günümüze toplum tarafından ortaya konulan yazılı olmayan kanunlar bütünüdür. Sosyal bilimlerde bu kanunlar bütününe “norm” adı verilmektedir. Normlar bir toplumdaki insanların neyi, ne zaman ve nasıl yapmaları gerektiğini söyleyen kurallar bütünüdür (Yanardağ, 2017).

Iğdır Caferileri arasında doğum, sünnet, evlilik, ölüm, özel günlerde yapılanlar şeklinde gerçekleşen örf ve adetler geçmişten günümüze etkileri azalmış olmakla birlikte halen varlığını sürdürmektedir. Ancak Iğdır’daki Caferilerin örf ve adetleri hususunda şunu da belirtmek gerekir ki bu örf ve adetler sadece Caferiler tarafından yaşatılmamaktadır. Aynı zamanda kültürler arasındaki etkileşimin bir sonucu olarak Iğdır’da yaşayan Ehl-i Sünnet mensupları tarafından da bu gelenekler bazı farklılıklar arz etmekle beraber çoğu zaman uygulanmaktadır.

¹⁷ Detaylı bilgi için bkz. <https://camer.igdir.edu.tr/camer-merkezimiz-genel-bilgiler#>. Erişim: 02.05.2021.

4.1.3.1. Doğum

Dünyada yaşamış olan bütün insan toplumlarının kendilerine ait gelenek ve görenekleri vardır. Bu sebeple insanlar kendi hayatlarını içinde bulundukları toplumların geleneklerine göre şekillendirir. Bu geleneklerden bir tanesi olan doğum merasimleri ise tüm toplumlarda farklılık göstermekle beraber çeşitli etkinliklerle kutlanmaktadır.

Iğdır'daki Caferilerin doğum öncesi ve doğum sonrası uydukları bazı örf ve adetler vardır. Örneğin, Iğdır'daki Caferilere göre hamile bir kadının çöplük benzeri kirli yerlerden geçmesi doğacak çocuğun karakterinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü onlara göre insan karakteri anne karnında oluşmaya başlar. Eğer anne pis yerlerden geçerse çocuğun karakteri çirkin ama temiz yerlerde geçerse çocuğun karakteri güzel olacağına inanırlar.

Caferilerin doğum öncesi inandıkları başka bir konuda doğacak çocuğun cinsiyetinin belli şeylere bakılarak tahmin edilebilir olmasıdır. Örneğin kadının rüyasında elma görmesi kız doğuracağı, altın görmesi ise erkek doğuracağı anlamına gelmektedir. Aynı zamanda anne karnının hamilelik sırasında aldığı şekle göre çocuğun cinsiyeti tahmin edilebilir. Ancak gelişen tıbbi cihazlar ve sağlık kuruluşlarına kolay ulaşmayla beraber çocuğun cinsiyetinin ilk aylarda belirlenmesiyle bu inançlar yavaş yavaş etkisini kaybetmektedir.

Iğdır'daki Caferilerin doğum konusundaki diğer bir önemli gelenekleri ise ad koyma merasimleridir. Çocuk doğduktan sonra ailenin en büyüğü kulağına ezan ve ismini okur. Çocuğa verilen isimler ise genellikle Ehl-i Beyt ailesine mensup olan kişilerin isimleri olur. Örneğin erkeklerde daha çok Ali, Hasan, Hüseyin, Kasım, Cafer, Abbas gibi isimler kullanılırken kızlarda; Fatma, Zehra, Zeynep, Kübra gibi isimler tercih edilir. Bunun yanında Caferiler Ehl-i Beyt'in hakkını gasp ettiklerini düşündükleri kişilerin isimlerini çocuklarına vermezler. Örneğin Caferilerde Ebubekir, Ömer, Osman, Ayşe, Talha gibi isimler neredeyse hiç bulunmaz.

Caferiler'de doğumdan sonra dikkat edilen bir diğer husus ise çocuk doğduğunda 40 gün boyunca dışarı çıkartılmamasıdır. Eğer çocuk zorunlu olarak dışarı çıkması gerekiyorsa da yanında Kuran veya bazı duaların yazıldığı kağıtlar bulundurulur.

4.1.3.2. Sünnet ve kirvelik

İslamiyet başta olmak üzere pek çok dinde sünnet olmak şart koşulmuştur. İslam toplumunda ise bu sosyal bir gelenek olarak yıllardan beri varlığını sürdürmektedir. Ancak

sünnet zamanı düzenlenen merasimler toplumların gelenek ve göreneklerine göre farklılık arz göstermektedir. Iğdır Caferileri arasında düzenlenen sünnet merasimleri diğer toplumlar ile benzerlik gösterse de bazı hususlarda farklılık arz etmektedir.

Caferi inancında bir erkek çocuğu için üç önemli dönem vardır. Bunlar; sünnet olmak, askerlik yapmak ve evlenmektir. Aslında bu dönemler sadece Caferi mezhebinde olan şeyler değildir. Aynı zamanda Ehl-i Sünnet mezheplerinin çoğunluğunda da bu dönemler erkek çocuğu için önemsenen zamanlar olarak görünür. Bunun sebeplerinin başında ise toplumda var olan ataerkil düzen gelmektedir.

Iğdır Caferileri arasında sünnet törenleri önemli birer gelenek olarak varlığını sürdürmektedir. Ailenin tercihi ve ekonomik durumuna bağlı olarak bu törenler çalgılı çengili düğünler şeklinde ya da sade mevlit törenleri şeklinde gerçekleşmektedir.

Caferiler’de sünnet olma törenlerinde önemsenen en önemli husus kirveliktir. Caferiler’de sünnet törenlerinden önce aileler kendilerine yakın buldukları bir kişiyi çocuğun kirvesi yaparlar. Kirve, sünnet olacak çocuğun çoğu masraflarını kendi cebinden karşılar. Ancak bu iki aile arasındaki ekonomik duruma göre bazen farklılık gösterebilmektedir. Sünnetten sonra sünnet olan çocuğun ailesi ile kirvenin ailesi arasında bir akrabalık bağı kurulur. Bundan sonraki hayatı boyunca kirve o çocuğun bir nevi manevi babası haline gelir. Bu sebeple kirvenin çocuklarıyla sünnet çocuğu kardeş olarak görülür ve aralarında evlilik bağı yasaklanır.

4.1.3.3. Evlilik

Evlilik dışı ilişkilerin ötekileştirildiği toplumlarda evlilik önemli bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Iğdır’daki Caferiler’de diğer toplumlarda olduğu gibi evlilik kurumuna büyük önem verirler. Caferi toplumunda dinen uygun görünmeyen evlilik dışı ilişkilerin önüne geçilebilmek için erkekler ve kadınlar genç yaşta evlendirilmeye dikkat edilirdi. Ancak günümüzde Iğdır’daki gerek Caferi gerekse Sünni kesimler arasında evlendirilme yaşı yükseltilmiş ve evlendirilmede kişinin özgür düşüncesi ön plana çıkmaya başlamıştır.

Iğdır’daki Caferiler arasında evlilikle ilgili önemli bir husus olan evlenilecek kişinin kendi mezhebinde olması gerektiği düşüncesi, geçmişte Caferiler tarafından şiddetle savunulan bir düşünce olmuştur. Buna göre bir kişi kendi mezhebi dışında birisiyle evlenirse bu hem kendisi için hem de ataları için büyük günah sayılırdı. Ancak bu düşünce yapısının etkinliği son yıllarda ciddi bir şekilde azalmıştır.

İğdır Caferileri arasında evlilik öncesi yapılan bazı adetler vardır. Bunlardan en dikkat çekenini ise “tuzlu kuka” denilen adettir. Bu adete göre evlenmek isteyen bir kişi çok tuzlu bir ekmeğin bir kısmını yedikten sonra uyur ve uykusunda susadığında kendisine su veren kişi onun kısmeti olacağı düşünülür. Bu kişi sabah kalktığı zaman ekmeğin geri kalan kısmını ise dışarda bir yere bırakır ve o ekmeği hangi hayvan yerse o hayvanın huyuyla kendi kısmetinin huyunun aynı olacağını düşünür. Örneğin, ekmeği bir köpek yerse kişinin kısmeti kötü huylu birisi, kuş yer ise kısmetin iyi huylu olacağına inanılır.

İğdır’daki Caferilerin evlenme geleneklerinde bazı evreler vardır. Öncelikle düğün, bayram veya kutlama tarzı yerlerde bir erkek bir kızı görüp beğendiğinde bunu ailesine söyler. Aile bunun üzerine hatırı sayılır bir kişiyi kızın evine elçi olarak gönderir. Giden bu elçi aile babasının rızasını aldıktan sonra erkek tarafına bunu bildirir. Erkek tarafı hazırlığını yapıp birkaç gün içinde kızı istemeye giderler. Kız isteme merasiminden sonra söz kesilir ve düğünde verilecek altın veya para miktarı kararlaştırılır. Sözü kesilen gençlerin görüşmelerinin günah olmaması için sözden hemen sonra “kebin” denilen imam nikahı kıyılır. Aile arasında kesilen sözden sonra en geç bir yıl içinde tüm masrafları erkek ailesi tarafından karşılanan nişan merasimi kız tarafının evinde yapılır. Nişan merasiminde gelen misafirlere yemek ve içecekler ikram edilir. Nişan bitiminden hemen sonra düğün günü kararı alınır ve düğün için alışverişler yapılır. Bu alışverişlerin masrafı ise genellikle erkek ailesi tarafından karşılanır. Kız tarafı sadece kızın çeyizini hazırlar. Buda genellikle el örmesi şeyler ve mutfak araç gereçleri olur. Daha sonra kararlaştırılan tarihte iki gün süren görkemli kutlamalarla düğün yapılır. Ancak bazı aileler bu kutlamalar yerine sade mevlitte verebilmektedir. Bu merasimler arasında eğer bayram veya özel bir gün olursa erkek tarafı çeşitli hediyelerle kız tarafını ziyaret eder.

Evlilik konusunda Caferi mezhebinde üzerinde durulması gereken önemli hususlardan birtanesi muta nikahıdır. Muta nikahı; “Aralarında dinen evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının, erkeğin kadına vereceği bir bedel karşılığında belirli bir süre karı-koca hayatı yaşamaları hususunda anlaşmaları” (Dönmez, 2006) anlamına gelmektedir. Bu evlilik türü Caferiler arasında sıklıkla uygulanmaktadır. Ancak bu tür evlilikler İğdır Caferileri arasında yok denilecek kadar azdır.

4.1.3.4. Ölüm

İnsanlığın varoluşundan beri karşımıza çıkan en hakiki şey ölüm gerçeğidir. Bu sebeple insanlar ölüm gerçeği karşısında belli davranışlar sergilemişlerdir. Bu sergilenen

davranışlar ise zamanla bir inanç sistemi haline gelmiş ve toplumlarda gerek ölüm öncesi gerekse ölüm sonrası bu inançlar bir ritüel şekline dönüşmüştür. Aynı zamanda insanlar ölümün habercisi olduğunu düşündüğü bazı şeylere de önem atfeder. Örneğin, bir baykuşun veya bir kuzgunun bir eve doğru ötmesi o evde bir uğursuzluğun olduğu veya bir ölünün çıkacağına inanılır.

Iğdır Caferilerinde ölüm anında kişinin kendisini yalnız hissetmemesi için ailesi sürekli yanında bulunur. Bu sırada Ahund¹⁸ tarafından kişinin başucunda sürekli Kuran okunur ve kişiye Kelime-i Tevhid tekrarlatılarak onun rahatlatılması sağlanır.

Caferiler’de ölüm zamanı ve sonrasında inanılan bazı adetler vardır. Örneğin, ölüm anında kişinin gözü açık ise o kişinin beklediği insanın gelmeden öldüğüne inanılır. Aynı zamanda ölünün öldüğü zamana ve ölüm şekline bakılarak onun cennette mi cehenneme mi gittiği tahmin edilir. Örneğin, cuma günü veya mübarek sayılan bir günde ölen birisinin iyi biri olduğu bu sebeple Cennete gidileceğine inanılır.

Iğdır’daki Caferilerin ölüm sonrası uygulanan en önemli geleneklerinden bir tanesi ölen insanın yıkandıktan sonra kefenlendiği sırada koltuk altlarına küçük birer dal parçası yerleştirilmesidir. Bunun sebebi ise ölünün Sırat köprüsünden geçerken o dallara tutunduğu için rahat geçtiği düşünülür.

Caferiler’de ölen kimsenin mezarı ise kişinin konumuna ve ekonomik durumuna bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin, kişi seyit soyundansa mezarı daha gösterişli yapılır. Ölümden sonra ise ölünün 3, 5, 7 ve 40’ında Kuran ve mersiye okutulup ölünün arkasından yemek veya helva dağıtılır.

4.1.3.5. Caferilerde önemli günler

Bütün toplumlarda olduğu gibi Caferi toplumunda da bazı günler ve aylar diğer zamanlara oranla daha kutsal olarak görünür. Caferiler arasında o tarihlerde eğer bir bayram veya sevindirici bir olayın yaşandığı zaman dilimiye o gün bir şenlik havasında kutlanılır. Ama o tarihlerde kötü bir olay yaşanmış veya önemli bir kişinin ölüm yıl dönümüyse o gün Caferiler için bir matem günü olarak kabul edilir. Bu tarz günlerde Caferiler günlerin çoğunda camilerde ibadet eder, mollaların Kuran okumasını dinler ve sürekli salavat getirirler. Salavatları ise Sünnilerden farklı olarak “Allahümme salli ala Muhammed ve Ali Muhammed” şeklinde olur.

¹⁸ “İran ve Türkistan’da din alimlerine verilen ve menşei tam olarak bilinmeyen bir sıfat.” (TDV).

Caferiler için kutsal sayılan bu günlerin tam tarihleri üzerine bazı tartışmalar olsa da bu zaman dilimleri genel anlamda şu şekildedir;

- Ramazan ve Kurban Bayramı günleri
- Kadir Gecesi, Berat Kandili, Miraç Kandili günleri
- Muharrem Ayı ve Aşure Günü
- 2 Ocak 874: İmam Hasan-ül Askeri'nin ölüm yıl dönümü
- 10 Ocak 658: İmam Zeynel Abidin'in doğum günü
- 22 Ocak 766: Cafer-i Sadık'ın ölüm yıl dönümü
- 24 Ocak 661: Hz. Ali'nin ölüm yıl dönümü
- 25 Şubat 625: Hz. Hüseyin'in doğum günü
- 12 Mart 624: Hz. Hasan'ın doğum günü
- 21 Mart: Nevruz Bayramı
- 25 Mart 670: Hz. Hasan'ın ölüm yıl dönümü
- 28 Mart 733: İmam Muhammed Bakır'ın ölüm yıl dönümü
- 11 Nisan 811: İmam Muhammed Taki'nin doğum günü
- 20 Nisan 571: Hz. Muhammed'in doğum günü
- 10 Mayıs 676: İmam Muhammed Bakır'ın doğum günü
- 23 Mayıs 699: İmam Cafer-i Sadık'ın doğum günü
- 8 Haziran 632: Hz. Muhammed'in ölüm yıl dönümü
- 20 Haziran 614: Hz. Fatma'nın doğum günü
- 28 Haziran 868: İmam Ali-en Naki'nin ölüm yıl dönümü
- 29 Temmuz 599: Hz. Ali'nin doğum günü
- 30 Temmuz 869: İmam Muhammed Mehdi'nin doğum günü
- 5 Ağustos 632: Hz. Fatma'nın ölüm yıl dönümü
- 24 Ağustos 818: İmam Ali Rıza'nın ölüm yıl dönümü
- 1 Eylül 799: İmam Musa-i Kasım'ın ölüm yıl dönümü
- 16 Eylül 829: Ali-en Naki'nin doğum günü
- 10 Ekim 680: Hz. Hüseyin'in ölüm yıl dönümü
- 17 Ekim 713: İmam Zeynel Abidin'in ölüm yıl dönümü
- 27 Ekim 846: İmam Hasan-ül Askeri'nin doğum günü
- 8 Kasım 745: İmam Musa-i Kasım'ın doğum günü
- 25 Kasım 835: İmam Muhammed Taki'nin ölüm yıl dönümü

- 1 Aralık 624: Hz. Ali ve Hz. Fatma'nın evliliği
- 29 Aralık 765: İmam Ali Rıza'nın doğum günü

4.2. Iğdır'daki Caferilerin ibadet boyutu

4.2.1. Namaz

İslam'ın temel şartlarından biri olarak kabul edilen namaz; günün belli vakitlerinde veya özel zamanlarda Allah'ı anıp, ona ibadet edilmesi durumudur. Türkiye'de yaşayan Caferilerde Ehl-i Sünnetle aralarında bazı farklılıklar olmakla beraber namaz dinin temel gerekliliklerinden biri olarak kabul edilir.

Caferilerde namaz günlük namazlar, cenaze namazı, tavaf namazı, ayat namazı, bayram namazı, Cuma namazı, büyük oğul namazı, adak namazı olarak farklı kısımlara ayrılmaktadır. Günlük namazlar sabah (2 rekat), öğlen (4 rekat), ikindi (4 rekat), akşam (3 rekat), yatsı (4 rekat) şeklinde kılınan beş vakit namazdır. Ayat namazı ise ay tutulması, güneş tutulması, deprem gibi bir doğa olayının sonucunda kılınan 2 rekatlı farz namazlardır. Büyük oğul namazı ise ölen kişinin kılmadığı farz namazlarını onun yerine büyük oğlunun veya para karşılığında bir mollanın kıldığı namazlardır. Ancak bu namaz bir kişinin sadece babasının kılmadığı farz namazları kılması durumudur. Bir kişinin, annesinin kılmadığı farz namazları kılma zorunluluğu bulunmamaktadır (Üzüm, 1993).

Caferilerin namaz hususunda Ehl-i Sünnetten ayrıldığı en önemli farklılıklardan birisi ezanın okuyuş şeklidir. Caferilere göre sabah ezanında okunan “Esselatu hayrun mine-en-nevm” kısmı Hz. Peygamber döneminde ezanda yoktu. Bu kısım daha sonraki zamanda Hz. Ömer tarafından ezana eklenmiştir. Aynı zamanda Caferilere göre Hz. Ömer namazda olan “Hayye ale-l-hayr-il amel” (haydi amellerin en hayırlısına) ibaresini de Müslümanlar en hayırlı amel olarak namazı görüp cihattan uzaklaşırlar diye kaldırmıştır (Demirci 2006). Bu bağlamda Caferilerde ezan günde üç vakit sesi dışarı verilerek, iki vakitte cami içinde okunmak üzere toplamda beş defa şu şekilde okunur:

Dört defa “Allahü Ekber”

İki defa “Eşhedü en lâ İlahe İllallah”

İki defa “Eşhedü enne Muhammeden Resulullah”

İki defa “Eşhedü enne Aliyyen Veliyyullah”

İki defa “Hayye ales-Salah”

İki defa “Hayye ale'l Felah”

İki defa “Hayye ala Hayr’il Amel”

İki defa “Allahü Ekber”

İki defa “La ilahe İllallah”

Caferilerin namaz konusunda Ehl-i Sünnetten farklılaştıkları diğer bir hususta abdest alış şekilleridir. Caferiler abdest alırken kollarını yukardan aşağıya doğru yıkar ve ayaklarını mesh ederler. Sünni mezheplerde ayakların mesh edilmesi doğru olarak kabul edilmez. Ancak Caferiler Kuran’da Maide Süresi 6. Ayette geçen “Ey iman edenler! Namaza kalktığınız zaman yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın, başlarınızı meshedin ve her iki topuğa kadar ayaklarınızı da...” kısmında belirtildiği şekliyle ayakların mesh edilmesi gerektiğine inanırlar.

Caferiler’in Ehl-i Sünnetten ayrıldıkları diğer bir hususta namazların cem edilmesi meselesidir. Caferiler’e göre Kuran’da İsra Süresi 78. Ayette geçen “Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı’ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl. Bir de sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazı şahitlidir” kısmında Allah’ın öğlenle ikindi namazını ve akşamla yatsı namazını bir kıldığını söylerler. Caferiler günde beş vakit namazın Hz. Peygamber döneminde sabah, öğlen, yatsı olmak üzere üç zaman diliminde kıldığını söylerler.¹⁹ Bu sebeple Caferiler öğlenle ikindiye, akşamla yatsıyı birleştirerek namazlarını cem ederler.

Caferilerin namaz konusunda Ehl-i Sünnetten ayrıldıkları diğer bir hususta secde edilecek yer meselesidir. Caferilere göre secde ancak toprağa veya toprak cinsi bir şeye yapılabilir. Bu sebeple Halı, kilim, seccade tarzı şeylere secde edilmez. Makbul olan ise Kerbela toprağından yapılan mühür denilen özel kalıplara secde edilmesidir. Bu sebeple Caferi camilerinin girişlerinde bir sandığın içinde Kerbela toprağından yapılmış farklı şekillerde mühürler bulunur. Cemaat namaz kılmak istediği zaman bu mühürlerden alıp üzerine secde eder. Namaz bitiminde ise mühürleri yeniden yerine koyarlar. Beş vakit namazını kılanlar ise genellikle bu mühürleri ceplerinde taşırlar.

Caferilerin namaz konusunda Ehl-i Sünnetten ayrıldığı diğer hususta namaz kılış şekilleridir. Caferiler namaz esnasında ellerini bağlamazlar. Namaz bittikten sonra ise sırasıyla 34 defa “Allahü Ekber”, 33 defa “Elhamdüllillah”, 33 defa “Sübhanallah” getirip ve sonrada Hz. Fatma’nın Ziyaretnamesi okuyup 14 masuma (11 imam, Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatma) dua ederler.

¹⁹ Detaylı bilgi için bkz. <http://www.ehlibeytder.com/caferilik/siiler-neden-namazlarini-birlestirerek-uc-seferde-kiliyor-h193.html>. Erişim: 10.05.2021

Caferilerde namaz hususunda üzerinde durulması gereken bir diğer konuda camilere verdikleri önemdir. Camiler, Türkiye’deki Caferi toplumunun etrafında şekillendiği alanlardan birisi olması bakımından büyük önem arz etmektedir. Caferi camileri sadece ibadetin yapıldığı yerler değildir aynı zamanda kutlamaların, bayramların, önemli günlerin ve din eğitiminin verildiği kurumlardır. Bu sebeple Caferi camileri kültürel bir yapıya da sahiptir. Türkiye’deki Caferilerin camilerinde görev yapan mollalar eğitimlerini genellikle İran’dan almaktadırlar. Aynı zamanda bu mollaların maaşları da oluşturdukları vakıflar aracılığıyla karşılanır. Diyanet İşleri Başkanlığı Caferi mollaların sadece sigorta primlerini yatırır.

Türkiye’de bilinen en büyük Caferi Camisi İstanbul Halkalı’da bulunan Zeynebiye Camisi’dir. Iğdır’da ise 80’e yakın Caferilere ait cami bulunmaktadır. Bunlardan merkezde bulunanlardan bazıları ise şunlardır: Ehl-i Beyt Camii, Hz. Hüseyin Camii, Sahibuz Zaman Camii, Sürmeli Camii, Hacı Hacer Camii, Iğdır Mava Camii, Hacı Nizameddin Camii, Hacı Nebi Camii, İmam Rıza Camii, Meşhed-i Celil Camii ve İmam-ı Sadık Camii.

4.2.2. Oruç

Oruç terimi “bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak” anlamına gelen Arapça “savm” kelimesinin Farsça karşılığı olan “ruze” kelimesinden Türkçeye geçmiştir (Demir, 2016). Müslümanlar arasında oruç İslam’ın temel şartlarından biri olarak kabul edilmektedir. Nitekim Kuran’da Bakara Süresi 183-184’deki “Ey iman edenler! Sizden öncekilerin üzerine yazıldığı gibi sakınasınız diye sizin üzerinize de sayılı günlerde oruç yazıldı. İçinizden hasta veya yolcu olan, başka günlerden sayısınca tutar...” şeklindeki ayetinde oruç tutulmasının farz olduğu bildirilmiştir. Aynı zamanda orucun hangi zaman aralığında tutulması gerektiği de yine Bakara Süresi’nin 187. Ayetinde şu şekilde belirtilmektedir; “...Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı), siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye kadar yiyin, için, sonra akşama kadar orucu tamamlayın...” Buda oruç vaktinin sabah güneşin doğuşundan akşam batışına kadar olan süreyi kapsadığını göstermektedir.

Caferi inancında tıpkı diğer Sünni İslam mezheplerinde olduğu gibi oruç dinin temel esaslarından birisi ve farz kılınan bir ibadet olarak görünmektedir. Caferiler’de oruç; Ramazan ayında ve kaza orucu olarak tutulan “farz oruçlar”, Recep ve Şaban aylarında ve özel günlerde tutulan “müstehap oruç” ve Ramazan ve Kurban bayramlarında tutulan "haram oruç” olmak üzere üç kısma ayrılmıştır (Albayrak, 2008).

Caferilerin oruç konusunda Ehl-i Sünnetten ayrıldıkları en önemli hususlardan bir tanesi sefer sırasında tutulan oruçtur. Caferilere göre bir kişi seferdeyse oruç tutmaması gerekmektedir. Onlar sefer sırasında oruç tutan bir kimsenin durumunu seferde olmamasına rağmen oruç tutmayan birisinin durumuna benzetirler.

Caferilerin oruç konusunda Ehl-i Sünnetten ayrıldığı diğer bir husus ise imsak ve iftar vakitlerindeki farklılıktır. Caferiler genellikle sabah ezanı okunmadan 10 dakika önce yemek yemeyi bırakırlar ve akşam ezanı okunduktan 10 dakika sonra oruç açarlar. Ramazanın başlangıç gününü ise İran'a göre belirlerler.

Caferiler Kadir Gecesi'nin vakti hususunda da Ehl-i Sünnetten farklı düşünürler. Caferiler "ihya geceleri" dedikleri Ramazan'ın 19, 21 ve 23'üncü gecelerin birinde Kuran'ın inmiş olabileceğini bu sebeple bu gecelerde çokça ibadet edilmesi gerektiğini söylerler.

4.2.3. Zekat ve humus

İslam'ın beş şartından biri olarak kabul edilen zekat, zengin olan bir kimsenin bir yılda malının belli bir miktarını fakirlere vermesi durumudur. İslami inanca göre zengin bir kimsenin malının üzerinde fakirinde hakkı vardır. Bu sebeple zengin malının belli bir kısmını fakire vererek toplum içindeki eşitsizliğin yok olmasına ve toplumsal dayanışmanın artmasına yardımcı olur.

Caferi inancında tıpkı diğer Ehl-i Sünnet mezheplerinde olduğu gibi zekat vermek dinin temel gerekliliklerinden biri olarak görünmektedir. Bu sebeple Caferilere göre zekat vermeyen bir kimsenin namazı kabul olmaz. Caferiler zekatın ise deve, sığır, koyun-keçi, buğday, arpa, üzüm, hurma, altın ve gümüş olmak üzere 9 şeyden verilebileceğini söylerler.

Humus ise sözlükte "Ganimetlerden devlet bütçesine ayrılan beşte birlik pay" anlamına gelmektedir (TDV). Hz. Peygamber döneminde savaşta kazanılan malların beşte biri Hz. Peygamber ve ailesine geri kalan kısımda savaşa katılanların arasında pay edilirdi. Ehl-i Sünnet mezheplerine göre humus sadece savaş ganimetleri için geçerlidir. Bu sebeple günümüzde humusun verilmesine gerek yoktur.

Caferilere göre Kuran'da geçen "Allah'a ve ayırım günü yani iki topluluğun karşılaştığı gün kulumuza indirdiğimize iman etmişseniz biliniz ki ganimet olarak ele geçirdiğiniz her şeyin beşte biri Allah'a, peygambere, yakınlarla, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. Allah her şeye kadirdir." (Enfal: 41) ayetini delil göstererek Allah'ın Hz. Peygamber ve Ehl-i Beyt ailesine zekatı haram kıldığını bu sebeple malının beşte birinin humus olarak Ehl-i Beyt ailesine verilmesi gerekmektedir. Caferilere göre humus verme Hz.

Peygamber'in ölümünden sonrada devam etmiştir. Aynı zamanda humus sadece savaş ganimeti değil, helal olan tüm malların beşte birini kapsamaktadır. Bu sebeple Caferilere göre humusun yarısı dönemin imamına, geri kalan kısmı ise fakir olan ve Ehl-i Beyt soyundan gelen seyitlere verilmelidir. Ancak günümüzde imamın gaybette olması sebebiyle onun vekili olarak kabul edilen kişiye humus verilebilmektedir.

4.2.4. Hac

İslam'ın beş şartından biri olarak kabul edilen hac, Müslümanlarca kutsal sayılan Mekke çevresindeki Kabe ve diğer kutsal yerlerin ziyaret edilmesi durumudur. Ali İmran Süresi 97. Ayette “Orada apaçık deliller, İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Gitmeye gücü yetenin o evi ziyaret etmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkar ederse bilmelidir ki, Allah hiçbir şeye muhtaç değildir.” Buyurarak Müslümanlar arasında gücü yeten kişinin üzerine hacca gitmeyi farz kılmıştır.

İslam'da hac ziyareti Kurban Bayramı'na denk gelmektedir. Buna göre hacı adayları bayramdan 3 gün önce Mekke'ye gider. Orada Kabe ziyareti ve tavaf yapılır, sonra Safa ile Merve arasında say, Arafat'a vakfe, Mina'da ise şeytan taşlanır ve kurban kesilir. Kurbanın farz kılınışıyla ilgili ise Hac Süresi 28. Ayette “Gelsinler ki, kendilerine ait birtakım menfaatlere şahit olsunlar ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) Allah'ın adını ansınlar. Artık onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yedin.” belirtilmiştir.

Caferilerde de Ehl-i Sünnet mezheplerinde olduğu gibi hac farz kılınmış bir ibadettir. Onlara göre gücü yeten bir kimsenin kesinlikle hacca gitmesi gerekmektedir. Caferiler'de hac hususunda Ehl-i Sünnetten farklı olarak bir kimsenin hacca gidebilmesi için geçmiş zekat ve humus borcunu vermesi ve kimseyle dargın olmaması gerekmektedir.

Caferilerin hac hususunda Ehl-i Sünnetten ayrıldıkları en önemli nokta; imamların kabirlerine yapılan ziyareti de haccın gerekliliklerinden biri olarak görmeleridir. Bu sebeple Irak Necef'te Hz. Ali'nin kabrinin ziyaret edilmesi, Medine Baki mezarlığında Hz. Hasan, Zeynel Abidin, Muhammed Bakır ve Caferi Sadık'ın kabirlerinin ziyaret edilmesi, Irak Kerbela'da Hz. Hüseyin ve yanındakilerin kabirlerinin ziyaret edilmesi, Bağdat Kazımeyn'de Musa Kasım ve Muhammed Taki'nin kabirlerinin ziyaret edilmesi, İran Meşhed'de Ali Rıza'nın kabrinin ziyaret edilmesi ve Irak Samarra'da Ali Naki ve Hasan Askeri'nin kabirlerinin ziyaret edilmesi haccın farzlarındandır.

Caferilerde Kerbela ziyareti yapan kimseye “Kalbayı”, Meşhed ziyareti yapana ise “Meşedi” denilmektedir. Bu ziyaretler dışında ise Iğdır’daki Caferiler şehirde bulunan bazı seyit mezarlarını da ziyaret edip onlara da dua etmektedir.

Caferilerde hacı adayları hacca gitmeden önce evinde bir yemek organizasyonunu düzenler ve insanlar onu ziyaret edip kendileri için dua etmesini isterler. Kişi hacdan döndükten sonrada insanlar yine onu ziyarete gelirler, hacı olan kimsede gelen ziyaretçilere hacda yaşadığı anıları anlatır, onlara zemzem suyu ikram eder ve tesbih, mühür tarzı hediyeler verir.

4.2.5. Cihad

Arapça bir terim olan cihad, “Nefisle mücadele, İslam’ı tebliğ ve düşmanla savaşma” (TDV) anlamına gelmektedir. Ancak günümüzde daha çok “İslam uğruna savaşmak” anlamında kullanılmaktadır. Cihad, İslam’ın temel esaslarından birisidir. Çünkü Cihad sayesinde din geniş coğrafyalara yayılmış ve hakimiyet kurabilmiştir. Bu sebeple cihad etmek ayetlerde ve hadislerde sürekli vurgulanmıştır.²⁰

Caferiliğe göre iki tür cihad vardır. Bunlar; cihad-ı asgar (küçük cihad) ve cihad-ı ekber (büyük cihad). Küçük cihad, düşmana karşı din uğruna yapılan savaştır. Büyük cihad ise insanın kendi nefisine karşı verdiği mücadeledir. Gelenekçi Caferi mollaları büyük cihadın daha önemli olduğunu vurgularken, radikal mollalar ise küçük cihadı daha çok savunmaktadırlar (Üzüm, 1993).

4.3. Şiilik (Caferilik) ve Alevilik arasındaki temel farklar

Şiiliğin temel inanç esasları incelenirken, Şiilik ve Alevilik arasındaki temel farkların anlaşılması gerekmektedir. Bu sebeple bu bölümde Şiilik ve Alevilik arasındaki benzer ve farklı yönler ele alınmaya çalışılacaktır.

Her ne kadar İslam’da mezhepler Şii ve Sünni olarak ikiye ayrılmış ve Alevilik, Şiiliğin alt kolu olarak sayılsa da, inanç ritüelleri bakımından aralarında büyük farklar mevcuttur. Şiilerin inanç ritüellerine baktığımız zaman Alevilikten çok Sünni mezheplere benzediği görülmektedir. Alevilik ile Şiilik arasındaki temel nokta ise ehl-i beyt ve on iki imama karşı olan sevgidir. Ayrıldıkları temel konularının başında ise ibadete karşı olan tutumlarıdır.

²⁰ Bkz. Enfal Süresi 39. Ayet

Şiilikte ibadet sorgusuz-görgüsüz camide yapılırken, Alevilerde ise ibadet sorgu ve görgü sonrasında rızalık esasına dayanarak cem evinde yapılmaktadır.

Kelime anlamıyla “bir araya getirme, topluluk, kalabalık” (TDK, 2021) gibi anlamlara gelen cem, Alevilerin temel ibadet şeklidir. Diğer bir deyişle Cem, kişinin dünya nimetlerinden soyutlanıp, manevi bir dünyada yaratana birleşme yani “tevhid” halidir (Dönmez ve Çelik, 2018).

Cemlerde yapılan ibadetlerdeki ritüeller Alevilik ve Şiilik arasındaki temel farklarında kaynağını oluşturmaktadır. Şiilerde haremlik ve selamlık şeklinde kadın ve erkeğin ayrı olarak ibadet etmesi şartı aranırken, Alevilerde cem evlerinde ibadetler kadın erkek karma şekilde yapılmaktadır. Buda Alevilerde kadın ve erkek eşitliğine verilen önemin bir göstergesidir. Aynı zamanda Şiilerin ibadet ederken yüzlerini kibleye dönmelerine karşı Aleviler cemlerde yüz yüze yani cemalet cemalet dönerek ibadet etmesi ibadetin özünde insana verilen değerin göstergesidir. Cem ibadetindeki müzikte Şiilik ve Alevilik arasındaki temel farklardan birisini oluşturmaktadır. Şiilerin ibadette müziği haram olarak görmelerine karşı, cemlerde ibadet müziksiz sazsız semahsız olmaz.

Alevilerdeki cem ibadeti merkeze alındığı zaman Şiiliğin Kuran, sünnet, hadis, kıyas esas alınarak İslam şeriatını uyguladığını, Aleviliğin ise bilimin ışığında doğaya, insana önem veren bir inanç biçimi olduğu görülmektedir.

Alevilik ve Şiiliğin birbirinden ayrıldığı diğer bir önemli konu ise “oruç” ibadetidir. Şialarda oruç; Ramazan ayında ve kaza orucu olarak tutulan “farz oruçlar”, Recep ve Şaban aylarında ve özel günlerde tutulan “müstehap oruç” ve Ramazan ve Kurban bayramlarında tutulan “haram oruç” olmak üzere üç kısma ayrılmıştır (Albayrak, 2008). Alevilerde ise yörelere göre farklılıklar gösterse de başta Muharrem ve Hızır orucu olmak üzere Medet-Mürüvvet orucu (2-3 gün tutulur), 48 Perşembe orucu(Çarşamba günleri niyet edilip Perşembe günleri tutulan oruçtur), adak oruçları ve üzerinde kesin bir birliktelik olmayan Ramazan orucu tutulur. Alevilik inancında Ramazan ayında Hz. Ali’nin şehit edilmesi ve otuz gün orucunun Yezid’in tutturduğu iddiasıyla bu ayda otuz gün oruç tutulmaz. Ancak bazı Alevilerde Hz. Ali’nin şehit edilmesinden dolayı Ramazanın 19 ile 21 arası 3 günlük oruç tutulur. Ayrıca 21 den sonra Hz. Ali’nin yasını tutanlar 9 günlük oruç da tutarlar (Üçer, 2005).

İbadet boyutu dışında Aleviler ve Şialar arasında başka temel farklarda bulunmaktadır. Örneğin; Şiilerde ibadet Farsça ve Arapça yapılırken, Alevilerde ibadet anadilde yapılmaktadır. Şiilikte Muta Nikahı, çok eşlilik, kadının çarşafa girmesi gibi kadın haklarının hiçe sayıldığı uygulamalar varken, Alevilerde tek eşlilik, Çarşafa girmenin zorunlu olmadığı gibi kadın haklarına değer veren uygulamalar vardır. Şiilikte dinin şartı; tevhid, adalet,

nübüvvet, imamet ve mead olmak üzere 5’şe ayrılmışken, Alevilerde bunlara velayet inancı da eklenmektedir.

Dini anlamdaki akademik çalışmalara baktığımız zaman Şia’nın bir çatı olarak ele alındığını ve Aleviliğin Şia’nın bir alt kolu olarak kabul edildiğini görmekteyiz. Ancak gerek ibadet boyutuyla, gerekse sosyal yaşamdaki şekliyle Aleviliğin ciddi bir şekilde Şia’dan ayrıldığını görülmektedir. Aynı zamanda Şia’nın dine bakış açısıyla Ehli Sünnet mezheplerinin dine bakış açıları arasında ciddi bir benzerlikte bulunmaktadır. Buda Aleviliğin üçüncü bir mezhep olup olmadığı tartışmalarını da beraberinde getirmektedir. Ancak Aleviliğin bir mezhep olmaktan çok tasavvufi bir düşünce sistemi olduğunu söylemek mümkündür.

4.4. Iğdır’da aşure matemi

Muharrem ayının onuncu günü olan aşure, Arapçada on anlamına gelen “Aşur” ya da “Aşura” sözcüğünden türemiştir (Hançerlioğlu, 2000). Tarih boyunca bu günde birçok önemli olayın meydana geldiği rivayet edilmiş ve çeşitli din ve mezheplerin kendisine kutsallık atfettiği bir zaman dilimi olmuştur.

Aşure günü hem Şii mezhebinde hem de Ehl-i Sünnet mezheplerinde çeşitli etkinliklerle anılmaktadır. Hz. Hüseyin’in Kerbela’da öldürülmesinden sonra aşure günü, Şii düşüncesinde siyasi ve dini boyutu daha ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu sebeple günümüzde aşure denildiğinde ilk akla gelen kesimi Şiiler oluşturmaktadır. Şiiler’de aşure günü bir matem olarak kabul edilir ve bu Muharrem ayının ilk gününden başlayıp Sefer ayının son gününe kadar toplam iki ay boyunca devam eder.

Iğdır Caferileri tarafından Muharrem ayı ve sonrasında gelen Sefer ayı boyunca yas ilan edilir. Bu aylarda düğün, eğlence, kutlama tarzı şeyler yapılmayıp bunlar matemden sonraki bir tarihe ertelenir. Iğdır’da sadece Caferiler tarafından değil aynı zamanda çoğu Ehl-i Sünnet mensupları tarafından da bu aylar matem ayı olarak kabul edilir ve çoğunlukla eğlence tarzı etkinliklerden yapılmaz. Düğün tarzı eğlenceler yapan kesimler ise daha çok Caferi nüfusunun az olduğu yerlerdedir. Bunun sebebini ise hem Caferi inancına saygısızlık yapmamak hem de Caferilerin tepkisini çekmemek oluşturmaktadır.

Iğdır’daki aşure etkinlikleri Muharrem ayı gelmeden yaklaşık 10–15 gün önceden başlamaktadır. Bu tarihlerde Iğdır Meydanı başta olmak üzere camilere ve çeşitli yerlere Kerbela olayını simgeleyen afişler, yazılı pankartlar ve matem simgeleyen siyah örtüler asılır. Daha sonra bazı istisnai durumlar hariç her cami kendi “deste” grubunu oluşturur. Bu deste

grupları ise genellikle caminin bulunduğu mahalledeki gençlerden oluşur. Bunların görevi matemlerde ağıt yakmak, sine dövmek ve zincir vurmaktır. Bir araya gelen bu deste grubunun arasından bir kişi “deste başı” olur. Bu kişi ise genellikle daha tecrübeli olan kimsedir. Deste başı mollayla görüşerek aşure günü okunacak mersiyeleri/ağıtları belirler ve grupla beraber provasını yapar. Bu arada aşure etkinliğinde giyilecek olan siyah elbiseler ve üzerinde “Ya Hüseyin”, “Lebbeyk ya Hüseyin” tarzı şeylerin yazıldığı bandajlarda hazırlanır.

Muharrem ayının gelmesiyle beraber mollalar günlük olarak camilerde Kerbela olayı hakkında vaazlar vermeye başlarlar. Bu günlerde camilere gelenlere genellikle şerbet, helva, hurma tarzı şeyler ikram edilir. Bu arada deste grupları da her akşam yatsı namazından sonra camilerde mersiyeler okuyup, sine vururlar. Cami cemaatinden bazı kimselerde deste gruplarına eşlik ederek sine vururlar. Deste grupları bu şekilde her akşam farklı camileri ziyaret ederek bu merasimleri Muharrem ayının 9.günü olan “tasua” gününe kadar devam ettirir. Tasua gününün gecesinde ise Caferiler başta Iğdır Meydanı olmak üzere merkez yerlerde toplanırlar. O gece hep beraber ağıt yakılır, mersiye okunur ve sine dövünür. Tausa gecesinde matem en üst seviyede yaşanır.

Iğdır’da Muharrem ayının onuncu gününde sabah erken saatlerde Caferiler camilerde bir araya gelirler. Camilerde bir araya gelen bu insanlara şerbet, limonata, bisküvi tarzı şeyler ikram edilir. O gün neredeyse tüm Caferi esnafları dükkanlarını kapatır, çocuklar okula gitmez adeta dünyevi hayat durma noktasına gelir. Camilerde bir araya gelen farklı cemaatler daha sonra meydanda toplanmaya başlarlar. Burada toplanan kalabalık Iğdır Asri Mezarlığı’na doğru yürümeye başlar. Bu yürüyüşte bulunan kadınlar genellikle baştan aşağı siyah elbiseler giyer ve başlarını siyah bir örtüyle örterler. Başlarının üzerine ise “Ya Zeynep”, “Ya Rugeyye” yazılı bantlar takarlar. Erkeklerde kadınlar gibi baştan aşağı siyah elbiseler giyerler. Eğer sırtlarına zincir vuracaklarsa bu elbisenin sırt kısmı yuvarlak bir şekilde açık olur. Erkekler başlarına ise “Ya Hüseyin” yazılı bantlar takarlar. Yürüyüş sırasında önde bir deste başı mersiyeler okur, arkasındaki halkta sine vurarak ona eşlik eder. Asri mezarlığına kadar bu yürüyüş bu şekilde devam eder.

Asri mezarlığında kurulan platformun üzerine çıkan mollalar günün anlam ve önemini belirten konuşmalar yaparlar. Daha sonra sırtlarına zincir vuracak olan deste grupları yuvarlak bir şekilde bir araya gelir ve ağıtlar eşliğinde zincir vururlar. Aralarından bir kişide elindeki pudrayı deste üyelerinin sırtları yara olmaması için sırtlarına döker. Bu sıralarda bazı kimselerde kan akıtmak amacıyla başlarını bir kesici yardımıyla yararlar. Ancak bu eylem son yıllarda azalmış yerine daha çok Kızılay’a kan bağıışı yapma almıştır. Bu etkinlikler öğleye kadar bu şekilde devam eder.

Iğdır'da aşure etkinliğinden sonrada matem devam eder. Hz. Hüseyin Kerbela'da öldürüldükten 3 gün sonra gömüldüğü için Caferiler ayın 12'sinde, imamın şahadetinin 7'nci günü olan 16'sında mersiye ve yemekli etkinlikler düzenlerler ve o günde bol bol ibadet ederler. Sefer ayının sonuna kadar ise matem aynı şekilde devam eder.

Iğdır'daki Caferi mensuplarının Azeri kökenli olmaları sebebiyle okunan mersiyeelerde Azerice olmaktadır. Iğdır Caferileri tarafından okunan mersiyeelerden bir tanesi aşağıdaki gibidir;

Şanlı gıyamda mezlum şehidler
Bizlere örnektir Eliyyi Ekber
Gasımu Ebbas yolunu bekler
Haydi İslam'a ey muvahhidler

Ellahü Ekber Ellahü Ekber
Aşura günü Kerbela mahşer

Diriltti Hüseyin bugün cihadı
Zeynep Kerbela'nın dili feryadı
Hüseyin'in gıyamı boşa olmadı
Yihıldı tahtlar ve saltanatlar

4.3.1. Iğdır'da Muharrem Ayı'nda kullanılan semboller

Sembol, duyularla ifade edilmeyen bir olayın simgeler veya işaretlerle temsil edilmesi durumudur. Iğdır Caferileri tarafından aşure gününde Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesini anımsatan bazı semboller kullanılır. Bu semboller aşağıdaki gibidir:

Alem: “simge” anlamına gelen alem terimi, Arap inancında ilkel toplumlarının totemi yerine kullanılan bir sözcük olmuştur (Hançerlioğlu, 2000). Caferi inancında ise alem, yürüyüş sırasında gurubun en önünde taşınan ve üzerinde “Esselamu Aleyke Ya Huseyn ve Esselamu Aleyke Ya Ebu'l Fazl'ul Abbas” yazan uzun bir demirin ucundaki el şeklindeki semboldür.

Caferilerde'ki alem sembolü Kerbela olayında Hz. Hüseyin'in sancağını temsil etmektedir. Üstündeki el şekli ise sancağı taşıyan ve Yezid'in askerleri tarafından elleri kesilen kardeşi Hz. Ebul-Fezli'l-Abbas'ın ellerini simgelemektedir. Bazı inançlara göre ise

alemin üstündeki el şekli Hz. Peygamber ile kızı Hz. Fatma, damadı Hz. Ali ve torunları Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'i temsil eden "Pençta-i Ali Aba" simgesidir (Beder, t.y).

İslam toplumunda savaş zamanında sancağın düşmesi savaşın kaybedildiği anlamına geldiği için Caferiler Kerbela olayından beri aşure gününde sancağın düşmediğini göstermek amacıyla en önde alem sembolünü taşırlar. Caferilere göre bu sembolün üzerine eşarp, veya değerli bir şey bağlanıp dilek dilendiğinde o dilek gerçekleşir. Aynı zamanda bu inanç Iğdır'da yaşayan bazı Ehl-i Sünnet mensupları tarafından da uygulanmaktadır.

Beşik: Caferiler'in aşure etkinliklerinde kullandıkları bir diğer sembolde Hz. Hüseyin'in Kerbela'da öldürülen 6 aylık oğlu Ali Asgar'ın beşiğidir. Siyah veya yeşil renkte olan bu beşik Hz. Hüseyin'in Kerbela'da haklı davası uğrunda vazgeçtiği şeyleri simgelemesi bakımından önemlidir. Caferiler arasındaki inanca göre bir kişi çocuğu olması için dilek dileyip adak adanmış ve sonra bu dileği yerine gelmişse çocuğunu beşiğin içine yatırarak bu adağını yerine getirmiş sayılır.

Kasım Otağı: Bu otağ kare veya dikdörtgen şeklinde olup üzeri siyah bir bezle örtülmüş küçük bir ev şeklindedir. Caferi inancına göre bu otağ Kerbela'da Yezid'in askerleri tarafından öldürülen Hz. Hasan'ın oğlu Hz. Kasım ile Hz. Hüseyin'in kızı Hz. Fatımat'us Suğra'nın düğün odalarını temsil etmektedir.

Caferilere göre Hz. Kasım ölmeden bir gece önce amcası Hz. Hüseyin'in kızıyla nişanlanmıştır. Ertesi gün amcaoğlu Ali Ekber'in öldüğünü gören Hz. Kasım savaşmak için Hz. Hüseyin'den izin ister. Ancak Hz. Hüseyin onu kardeşinin emaneti olarak gördüğü için savaşmasına izin vermez. Bunun üzerine Hz. Kasım babası Hz. Hasan'ın vasiyetini Hz. Hüseyin'e verir. Vasiyette Hz. Hasan, Hz. Hüseyin'e savaş zamanında Hz. Kasım'ı oğullarından ayrı tutmamasını istemektedir. Vasiyeti okuyan Hz. Hüseyin, Hz. Kasım'ın savaşmasına izin verir. Savaşmaya başlayan Hz. Kasım 14 yaşlarında olmasına rağmen Yezid'in ordusundan 35 kişiyi öldürdükten sonra öldüğü rivayet edilir.²¹

Caferi inancında muradına ermeden Kerbela'da ölen Hz. Kasım'ın düğün odasını temsilen Kasım Otağı her aşure günü meydanlarda sergilenir. Aşure merasiminde meydanda aynı anda birçok Kasım Otağı bulunabilmektedir. İnanca göre bir kişi Kasım Otağı'na para veya değerli bir şey bağladıktan sonra dilek dileyip bu otağın altından üç defa geçerse bu dileği gerçek olur. Aynı zamanda bu inanç şekli Iğdır'daki birçok Ehl-i Sünnet mensubu tarafından da uygulanmaktadır.

²¹ Detaylı bilgi için bkz. http://www.caferider.com.tr/imam-hasan-in-oglu-hz-kasim-ve-otagi_h13074.html. Erişim: 16.05.2021

4.4.2. Iğdır'da Muharrem Ayı'na özel kavram ve terimler

Iğdır'daki aşure merasimi etkinliklerinde birçok kavram ve terim kullanılmaktadır. Bu terim ve kavramlar aşağıdaki gibidir:

Deste: Sözlük anlamıyla aynı cinsteki veya birbirine yakın olan şeylerin bir arada bulunması durumudur (TDK). Iğdır'daki Caferiler'de ise deste, Muharrem ayının 1'inden aşure günü olan 10'nuna kadar genellikle caminin bulunduğu mahalledeki gençlerden oluşan ve Muharrem ayı etkinliklerinde görevleri ağıt yakmak, sine dövmek ve zincir vurmak olan sadece erkeklerden oluşan gruplardır. Bu grubun başında ise genellikle önceki senelerde destelerde görev almış tecrübeli bir kişi bulunmaktadır. Bu kişiye de halk arasında “Deste Başı” denilmektedir.

Sine Vurma: Sine, Türkçe göğüs anlamına gelen bir terimdir (TDK). Sine vurma ise elleriyle kalp hizasında göğsüne belli aralıklarla ve belli ritimlerle vurma eylemidir. Caferiler'deki aşure matemlerinde sine vurma en öne çıkan eylemlerden bir tanesidir.

Iğdır'daki aşure matemlerinde deste gruplarının arkasında duranlar “nuha” denilen Kerbela'a olayını anlatan şiirler okunduğu zaman göğüslerine belli ritimlerle vurarak o olayı yeniden yaşarlar. Deste grupları sadece erkeklerden oluşurken, sine vurma isteyen herkes bunu yapabilir.

Zincir Vurma: Iğdır'da aşure matemlerinde deste grupları içindeki bazı kimselerin sırtına özel yapılmış bir zincirle belli ritmik hareketlerle vurması eylemidir. Bu eylem erkekler tarafından gerçekleştirilir. Daha önce sırtı açık olan siyah bir elbise giyen erkekler matem zamanında okunan ağıtlarla beraber sırtlarına zincirle vurmaya başlarlar. Bir kişide elindeki pudrayı deste üyelerin sırtı yara olmaması için döker. Ancak Caferiler arasında bu eylemin yapılmasındaki amacın kendine eziyet vermek olmadığını, sadece Kerbela günü yaşananları anımsamak olduğu inancı vardır.

Zincir vurma eyleminin ne zaman ve nasıl başladığı tam olarak bilinmemekle beraber genel kabul görmüş bir görüşe göre Hz. Hüseyin'in ölümünden sonra sağ kalan ailesinin zincirlere vurularak Yezid'e götürülmesini temsilen ortaya çıkmıştır.

Baş vurdurmak: kama veya baş vurdurma olarak adlandırılan bu eylem, matem en üst zirveye ulaştığı zamanda genellikle beyaz elbiseler giymiş olan kişilerin başının ön kısmını bir kılıç veya bıçak yardımıyla kanatması durumudur. Bu eylemi kişiler kendi kendine yapmazlar. Kişilerin yerine işi bilen bir kişi tarafından hayati risk taşımayacak bir şekilde yapılır.

Caferiler aşure mateminde dökülen Hz. Hüseyin ve yanındakilerin kanını temsilen bu eylemi gerçekleştirirler. Ancak son yıllarda bu eylemin hem Sünni kesim tarafından hem de bazı mollalar tarafından ciddi şekilde eleştirilmesinden dolayı Iğdır'da artık genellikle matem günü Kızılay'ın kurduğu çadırlarda kan bağışı yapılarak bu eylem yerine getirilir.

Nezir: Adak anlamına gelen nezir, İslamiyet öncesi Arap toplumlarında var olan bir geleneğin adıdır. Araplar istedikleri bir dilekleri gerçekleşene kadar et ve yağ yemez, içki içmez ve cinsel ilişkiden uzak dururlardı (Hançerlioğlu, 2000). Caferilerde ise nezir etme eylemi en çok matem ayında gerçekleşmektedir. İsteklerinin gerçekleşmesini isteyen Caferiler Kasım Otağı, Ali Asgar Beşiği ve Alem'e para, altın veya değerli şeyler bağlayarak dilekte bulunurlar.

Mersiye: "Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında özellikle ölenin veya kaybedilen değerlerin ardından onu öven ve kaybının üzüntüsünü terennüm eden şiirlerin genel adı" (TDV) anlamına gelen mersiye kelimesi, ölünün arkasından yakılan ağıtları içermektedir.

Iğdır'da Muharrem ayının girmesiyle beraber akşamları yatsı namazından sonra camilerde sesi güzel olan bir kimse veya mollalar mersiye okurlar. Ancak bu mersiyelerin bir zamanı veya yeri yoktur. İsteyen evinde düzenlediği etkinliklerde de okuyabilir. Bu mersiyeler ise Hz. Hüseyin ve yanındakilerin öldürülme olayının üzüntüsünü dile getirir.

Caferilerde matemde okunan mersiyelerden bir tanesi Kethüdazade Arif Efendi Hazretleri'ne ait olan "Kurretü'l ayn-i 'Habib-i Kibriya'sın' ya Hüseyin" mersiyesidir. Bu mersiye ise şu şekildedir:

Kurretü'l ayn-i "Habib-i Kibriya"sın ya Huseyn
Nur-i çeşm-i "Şah-ı Merdan" Murteza'sın ya Huseyn
Hem ciğerpare-yi Zehra Fatıma "Hayrü'n-nisa"
Ehl-i Beyt-i Mücteba Al-i Aba'sın ya Huseyn
Validin şanında dendi "la feta illa Ali"
Mazhar-ı sırr-ı etemm-i "la feta"sın ya Huseyn
Halkan ve hulkan müşabihsin Resulullah'a sen
Nazenin-i enbiya vü evliyasın ya Huseyn
Seyyid-i şübban-ı cennet dendi şanında senin
Pişüva-yı etkiya vü asfiyasın ya Huseyn
Sana gülle dokunan ümmid eder mi mağfiret
Gonca-i gülşenseray-ı Mustafa'sın ya Huseyn
Sad hezaran lanet olsun ol Yezid'in canına
Nice kasd etti sana nur-i Huda'sın ya Huseyn

Ehl-i mahşer dest-i Hayder'den içerken Kevser'i
Sen susuzlukla Őehid-i Kerbela'sın ya Huseyn
Kıl Őefaati Arife ceddin Muhammed aŐkına
Arsa-i mahŐerde makbule'r-recasın ya Huseyn

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Mezhep, insanların yaşadığı sosyo-kültürel çevrenin etkisiyle dinin ana kaynaklarını yorumlaması ve anlamlandırılması sonucu ortaya çıkan farklı düşünce sistemleridir. Dünya üzerindeki neredeyse bütün büyük dinlerde farklı düşünce ekollerinin ortaya çıkması sonucu mezhepleşme ve cemaatleşme olgusu var olmuştur. Bu farklı düşünce yapılarının genellikle o dinin Peygamberinin vefatından sonra ortaya çıktığı gözlenmektedir.

İslam toplumunda Ehl-i Sünnet mezhepleri dışında en çok taraftarı bulunan grup Şia mezhebidir. Şii veya Şia olarak adlandırılan bu mezhep Hz. Peygamber'in vefatından sonra devlet yönetiminin Hz. Ali'ye ve ondan sonrada onun soyundan gelen Ehl-i Beyt'te ait olduğunu iddia eden grupların ortak adıdır.

Şia mezhebi zaman içinde imamet konusu sebebiyle bölünmüş ve Zeydiyye, İsmailiyye ve İmamiyye olmak üzere 3 temel fırkaya ayrılmıştır. Bu araştırmamızın alanını ise Şia mezhebi içindeki İmamiyye Fırkasının İsnâaşer'iyye kolu oluşturmaktadır. Aynı zamanda İsnâaşer'iyye ismi yerine sık sık Caferi ismi de kullanılmaktadır. Bunun sebebi ise Şia'nın mezhepçilik akımlarının Cafer es-Sadık zamanında çoğalması ve yaygınlaşması olmuştur.

Şia inanç sistemleri üzerinde odaklanan bu araştırmamızda Türkiye'deki Caferiler ele alınmış ve incelenmiştir. Bu incelemenin sonucunda Türkiye'de bulunan Caferilerin kendi içlerinde Azeri Caferileri (Kars ve Iğdır Azerileri, Zeynebiye Grubu), Caferileşen Aleviler(Çorum Ehl-i Beyt Vakfı), Caferileşen Şafiiler (Diyarbakır merkezli Kürt Caferiler, Taha Haber Grubu) ve Caferileşen Hanefiler (Herhangi bir grup ya da toplulukları yoktur) olmak üzere 4 guruba ayrıldığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda 1950'ler öncesinde Caferi nüfusunun Türkiye'de yaşadığı şehirlerin başında Iğdır ve Kars çevresinin geldiği, ancak bu tarihten sonraki dönemde sosyo-ekonomik sebeplerle Caferi nüfusunun başta İstanbul, Ankara, Manisa, Kocaeli, İzmir gibi büyük şehirler olmak üzere Türkiye'nin pek çok iline dağıldığı tespit edilmiştir.

Araştırmamızda ayrıca İslam toplumu için büyük bir öneme sahip olan Muharrem Ayı incelenmiş ve Şia mezhebinin bu ayda düzenledikleri merasimler ele alınmıştır. Bunun sonucunda Kuran'da Ramazan orucu farz kılınmadan önce Hz. Peygamber'in bu ayı oruç tutarak ve ibadet ederek geçirdiği ama Ramazan orucu farz kılındıktan sonra bu ayda oruç tutmayı bıraktığı ancak isteyenin tutabileceğini söylediği aktarılır. Bu sebeple İslam toplumunda Muharrem ayı savaşmanın yasak olduğu aylardan kabul edilmiş ve kutsal bir zaman dilimi olarak görünmüştür. Hz. Hüseyin ve ailesinin, Muaviye'nin oğlu Yezid'in

adamları tarafından 10 Muharrem 61/10 Ekim 680'de Kerbela'da hunharca öldürölmesinden sonra bu ay İslam toplumunda farklı bir anlam kazanmaya başlamıştır. Kerbela olayından sonra Şialar için bu ay siyasi bir görünüme bürünmüş ve Hz. Hüseyin'in intikamını alma sözünün tazelendiğı bir matem ayına dönüşmüştür. Bu sebeple Şiiler Muharrem ayı boyunca günahlardan sakınır ve ayın 10'nda aşure matemiyile Kerbela günü yaşananları ağıtlar eşliğinde yeniden anarlar. Iğdır Caferileri tarafından ise Muharrem ayı ve sonrasında gelen Sefer ayı boyunca yas ilan edilir ve bu aylarda düğün, eğlence, kutlama tarzı şeyler yapılmayıp bunlar matemden sonraki bir tarihe ertelenir.

Araştırmamızın diğerk kısmında ise Iğdır'daki Caferilerin inanç biçimleri ele alınmış ve kültürel yapıları incelenmiştir. Bunun sonucunda Iğdır'da yaşayan toplumların dini ve kimlik bakımından heterojen bir yapıda olduğı tespit edilmiş ve Caferi kültürüne ait bazı örf ve adetlerin kültürel etkileşim sonucu Sünni kesim tarafından da yaşatıldığı gözlemlenmiştir. Aynı zamanda Caferiler arasında yaşatılan bu geleneklerin geçmişe oranla değıştiğı ve etkisinin azaldığı tespit edilmiştir.

6. KAYNAKLAR

- Albayrak, A., 2008. Dini Guruplar Bağlamında Caferilik. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(2): 111-128.
- Aşıkkutlu, E., 2011. Teşeyyu. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 40, s. 564-565). İçinde, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul.
- Avcu, A., 2010. Karmatiler: Ortaya Çıkışları, Fikirleri, Edebiyatı ve İslam Düşüncesine Katkıları. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(3): 199-246.
- Banaz, Ş., 2018. Türkiye'de Caferiler. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(1): 29-62.
- Baş, E., 2004. Aşure Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dini Hayatındaki Yeri Üzerine Düşünceler. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45(1): 167-190.
- Beder, E. (tarih yok). Huseyn Vay Iğdır İlinde Muharrem Ayı Törenleri. Kün Yayıncılık, Yozgat: 25-43.
- Bozan, M., 2006. İmamiyye Şiası'nın Peygamberlik ve İmamet Anlayışlarının Mukayesesi. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 9(26): 95-112.
- Bozkuş, M., 2002. İslam Mezhepleri Tarihi Açısından Dini Düşüncenin Geçirdiği Evreler. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(1): 195-208.
- Bozkuş, M., 2008. Aşure Günü, Muharrem Matemi/ Orucu ve Sivas'ta Aşure Uygulamaları. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(1): 33-61.
- Bulut, H. İ., 2004. İlk Dönem İmami Kaynaklarda Gaybet Anlayışı. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8: 49-68.
- Bulut, H. İ., 2018. İslam Mezhepleri Tarihi. Bilimsel Araştırma Yayınları, Ankara: 115-125.
- Caferilik.com Türkiye Caferileri Sitesi. (tarih yok). 04 06, 2021 tarihinde <https://www.caferilik.com/caferilik-nedir/> adresinden alındı.
- Canetti, E., 2006. Kitle ve İktidar. (G. Aygen, Çev.) Ayrıntı Yayınları, İstanbul: 118.
- Çubukcu, A., 2010. Süleyman b. Surad. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 38, s. 103). İçinde, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul.
- Defteri, F., 2016. Gazzali ve İsmailiyye. (N. Döner, Dü.) *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 526-544.
- Demir, A. İ., 2009. İmamiyye Şi'ası'nda İmamın Yetkilerinin Fakihlerce Devralınma Süreci. *e-makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 2(1): 43-75.
- Demir, R., 2016. Diğer İnanç Sistemlerinde ve İslamda Oruç. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42): 1784-1799.

- Demircan, A., 2017. Kerbela Keder ve Bela. Beyan Yayınları, İstanbul: 68.
- Demirci, F., 2006. Caferilerin Dini Örf ve Adetleri -İğdır Örneği-. (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi), Kayseri: 56-60.
- Doğan, İ., 1989. Zeydiyye Mezhebi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(3): 83-107.
- Dönmez, İ. K., 2006. Mut'a. İslam Ansiklopedisi (Cilt 32, s. 174-180). İçinde, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul.
- Dönmez, M., Çelik, H., 2018. Alevilikte Cem İbadetine Yüklenen Anlamlar ve Cem İbadetinin Manevi Makamları. *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2(2): 1-21.
- Ecer, A. V., 1983. Şia ve Doğuşu. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1): 131-142.
- Ecer, A. V., 1998. Abdullah b. Zübeyr'in Halifeliği ve Kurduğu Devlet. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(10): 153-162.
- Efe, A., 2010. Tahtacılar ve Muharrem Ayı Ritüelleri. *Uluslararası Kerbelâ Sempozyumu* (s. 203-216). Asitan, Sivas.
- el-Kummi., 1978. Risaletu'l- İ'tikadati'l-İmamiyye (Şii- İmamiyye'nin İnanç Esasları. (E. R. Fırlalı, Çev.). Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara: 95.
- Ergölen, N. O., 2018. Kerbela. Panama Yayıncılık, Ankara: 78.
- Fırlalı, E. R., 1982. Sakife Olayı veya Hz. Ebubekir'in Halife Seçimi. *İslam Medeniyeti*, 5(3): 7-27.
- Fırlalı, E. R., 1983. İlk Şii Olaylar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26: 335-352.
- Fırlalı, E. R., 1993. Cem Vakası. İslam Ansiklopedisi (Cilt 7, s. 320-321). İçinde, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul.
- Fırlalı, E. R., 1993, Şubat 13-15. Şiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi. *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, İstanbul: 33-46.
- Fırlalı, E. R., 2001. İsnâaşeriyye. İslam Ansiklopedisi (Cilt 23, s. 142-147). İçinde, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul.
- Fuzuli., 2012. Hadikatu's-Suada Saadete Ermişlerin Bahçesi Kerbela. (S. Güngör, Dü.), Kurtuba Kitap, İstanbul: 114-170.
- Gökalt, Y., 2007. Zeydiyye Mezhebinin Doğuşu, Teşekkül Süreci ve Tarihçesi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(2): 55-93.

- Gölpınarlı, A., 2005. Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri. İnkılap Kitabevi, İstanbul: 88.
- Gölpınarlı, A., 2016. Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiiilik. Kapı Yayınları, İstanbul: 95.
- Gümüšoğlu, H., 2013. İslam Mezhepleri Tarihi. Kayıhan Yayınları, İstanbul: 142-165.
- Güngör, A. B., 2017. Türkiye’de Caferi Topluluğun Konumu ve Değişim Dinamikleri Üzerine Değerlendirmeler. *İnsan ve Toplum Dergisi*, 69-88.
- Hançerlioğlu, O., 2000. Dünya İnançları Sözlüğü. Remzi Kitabevi, İstanbul: 201-214.
- Hizmetli, S., 1999. Genel Olarak Raşid Halifeler Dönemi Olayları: Sonuçları ve Etkileri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39(1): 27-54.
- İlhan, A., 1996. Şiiilik ve Ana Prensipleri. *ERDEM İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 8(23): 375-396.
- Karataş, Ş., 2013. Şia’da ve Ehl-i Sünnet’te Kur’an Tasavvuru. Ankara Okulu Yayınları, Ankara: 15.
- Keskin, Y., 2012. Yakın Döneme Etkileri İtibari İle Kerbela. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (38): 307-340.
- Kılavuz, A. S., 1988. Adl. İslam Ansiklopedisi (Cilt 1, s. 387-388). İçinde, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul.
- Kılıç, Ü., 2000. Harre Vakasının Sebepleri Hakkında Mülahazalar. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4: 317-324.
- Kister, M. J., 2000. Harre Vakası (Bazı Sosyo-Ekonomik Tespitler. (Ü. Kılıç, çev.) *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (4): 305-316.
- Koçoğlu, K., 2011. Iğdır’da Yaşayan Aşura. *MİLEL ve NİHAL Dergisi*, 8(3): 151-188.
- Kohlberg, E., 2000. Gaybet Öncesi Şia’da İmam ve Toplum. (M. Uyar, çev.) *Dini Araştırmalar Dergisi*, 3(7): 227-256.
- Kurnaz, Y., 2020. Muhtar es-Sekafi Hareketindeki Gali Davranışlar ve Muhtar es-Sekafi’nin Bu Davranışlar Karşısındaki Tutumu. *İSTEM Dergisi* (36): 499-520.
- Meddah, Ş., 2015. Maktel-i Hüseyin Kerbela Hadisesi. (E. Erbay, & S. Tozlu, Dü) Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul: 88.
- Mohammadi, A., 2016. Mezar-i Şerifte Yaşayan Hazaralarda Aşura (Aşure) Geleneği. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 10(19): 151-166.
- Necefi., 2005. Ana Hatlarıyla İmamiyye Akidesi. (M. Serdar, çev.) *Bilimname Düşünce Platformu Dergisi*, 133-143.

- Onat, H., 2017. İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği. *İlahiyat Akademi Dergisi*, 5: 11-36.
- Öz, M., 2016. Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi. Ensar Neşriyat, İstanbul: 41.
- Öz, Ş., 2008. Şia'nın Aslı ve Doğuşu Üzerine Görüşler. *e-makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 1(2): 29-47.
- Öztürk, E., 2017. Dini ve Kültürel Ritüelleriyle Caferilik. Rağbet Yayınları, İstanbul: 71-82.
- Polat, K., 2019. Aşure Geleneğinin Tarihsel Arka Planı ve Osmanlı Kültür Dünyasına Yansımaları. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3(4): 457-474.
- Söylemez, M. M., 2001. Hz. Hasan'ın Hilafeti Muaviye'ye Devrinin Arkaplanı. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 14(3): 456-468.
- Tabatabai, A., 2016. Tüm Boyutlarıyla İslam'da Şia. (K. Akaras, & A. Akyüz, Çev.) Kevser Yayınları, İstanbul: 113-124.
- TDV İslam Ansiklopedisi. (2014, Ocak 25). 2021 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/> adresinden alındı.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (tarih yok). 2021 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.
- Üçer, C., 2005. Geleneksel Alevilikte İbadet Hayatı ve Alevilerin Temel İslami İbadetlere Yaklaşımları. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5(3): 161-189.
- Ülkü, H., 2015. Mezhepler Tarihi. Çelik Yayınevi, İstanbul: 201-215.
- Üzüm, İ., 1993. İnanç Esasları Açısından Türkiye'de Caferilik. (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul: 75-90.
- Yanardağ, A., 2017. Örf ve Adetler Sosyolojisi. *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9: 39-63.
- Yıldız, H. D., 1988. Abdullah b. Zübeyr b. Avvam. İslam Ansiklopedisi (Cilt 1, s. 145-146). İçinde, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul.
- Yılmaz, H., 2009. Nizari İsmaililiği ve Alevilik: İki Farklı Dini İdrakte Benzeşen Yorumlar Üzerine Değerlendirmeler. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 6(22): 123-133.
- Yiğit, İ., 2011. Tevvabin. İslam Ansiklopedisi (Cilt 41, s. 49-50). İçinde, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul.

EKLER

EK: 1 FOTOĞRAFLAR

Resim 1: Kербela toprağından yapılmış mühür.

Resim 2: Ali Asgar Beşığı

Resim 3: Kasım Otağı

Resim 4: Alem

Resim 5: Başvurduran bir genç

Resim 6: Zincir vuran deste gurubu

Resim 7: Nuha okuyan biri ve sine vuran kişiler

Resim 8: Iğdır Meydanı'nda Muharrem Ayı etkinliği için toplananlar

Resim 9: Kan bağışı yapılan Kızılay çadırı

Resim 10: İğdır Meydanı'nda Aşure çadırı

Resim 11: Aşure günü Iğdır Asri Mezarlığı'na giriş